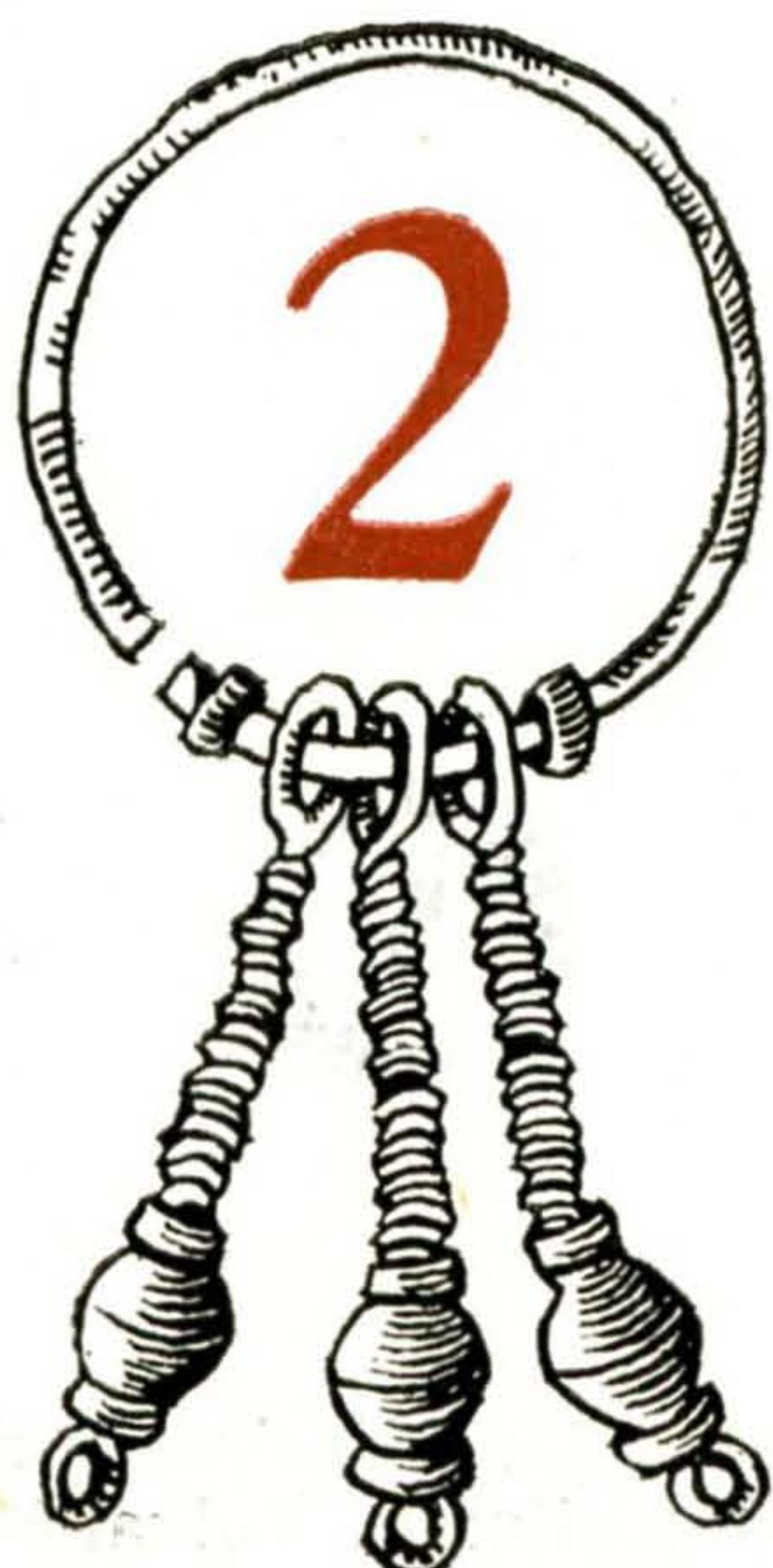

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

PIRMYKŠTĖS BENDRUOMENĖS IRIMAS

VILNIUS „MOKSLAS“ 1981

Redakcinė kolegija

istorijos m. daktaras MECISLOVAS JUCAS
istorijos m. daktarė RIMUTĖ RIMANTIENĖ
istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ (ats. redaktorė)
istorijos m. kandidatė LAIMA VAITKUNSKIENĖ
(ats. sekretorė)

Brėžinius spaudai parengė DANUTĖ SKROMANIENĖ
Nuotraukos — skyrių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

Li227 Lietuvos archeologija: [Straipsnių rinkinys] / LTSR MA Istorijos in-tas; Red. kolegija: R. Volkaitė-Kulikauskienė (ats. red.) ir kt.— V.: Mokslas, 1979.

Leidž. nuo 1979 m.

[Kn.] 2. Pirmynkštės bendruomenės irimas. 1981. 116 p., iliustr. Str. santr. rus. Bibliogr.: p. 111—116.

Antrojoje knygoje, remiantis archeologinių tyrinėjimų medžiaga, nušviečiama visuomeninių santyklių raida Lietuvoje. Darbe aptariami jvairūs archeologiniai paminklai, kurie vienu ar kitu aspektu įneša šviesos į pirmynkštės bendruomenės irimo laikotarpio visuomeninių santyklių nagrinėjimą.

BBK 63.4(2L)
902.6

0507000000

L 10602—186
M 854(08)—81 Z—82

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu
© LTSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas, 1981

TAURAPILIO „KUNIGAIKŠČIO“ KAPAS

A. TAUTAVIČIUS

Nagrinėjant pirmokštės bendruomenės irimą, šalia gamybinių jégų vystymosi pažinimo, tarybinėje archeologijoje daug dėmesio skiriama turtinės nelygybės atsiradimo ir šio reiškinio raidos tyrinėjimams (Moopa X. A., 1953, c. 112, 116). Lietuvos archeologai taip pat jau gana seniai, remdamiesi kapų medžiaga, stengiasi pasekti turtinės nelygybės pasirodymą. Nuo 1953 m. jie atkreipė dėmesį, kad jau nuo pirmųjų m. e. amžių mirusieji Lietuvoje buvo laidojami su nevienodu įkapių kiekiu, kad kartais skiriasi ne tik jų kiekis, bet ir kokybė (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1955, p. 124; Kulikauskas P., 1957, p. 28, 34). Paminėtini II a. mergaitės kapas iš Kurmaičių, Kretingos raj., IV a. moters kapas Nr. 7 iš Uptytės, Panevėžio raj., IV a. pabaigos moters kapas Veršvų dvigubame kape, V a. moters kapas Nr. 98 Veršvuose (Kaunas) su sidabriniais papuošalais, taip pat I m. e. tūkstantmečio vidurio su žirgu palaidoto vyro kapas Nr. 35 Reketėje, Kretingos raj. Sie kapai ir kiti radiniai liudija, kad jau pirmaisiais m. e. amžiais Lietuvoje gyvenusiose bendruomenėse atsirado turtingesnių jos narių, galinčių mirusiuosius palydėti į „aną pasaulį“ su daugiau ir geresnių papuošalų, ginklų. Bendruomenės skilimas į turtingesnius ir neturtingesnius atsirado tik išsiskyrus individualiam šeimų ūkiui, taigi jau ir instant pirmokštei bendruomenei.

Pastaraisiais dešimtmečiais įvairiuose kraštuose vis daugiau dėmesio kreipiama į vadina muosius kunigaikščių kapus. Taip archeologinėje literatūroje vadinti kapai, kurie skiriasi laidosena (mirusysis dažnai laidojamas didesniai ir aukštesniame pilkapyje, kartais atskiroje kapyno dalyje, jam kasama didesnė duobė negu eiliniam mirusiajam, kartais joje daroma kamera — „kambarys“ ir t. t.) ir įkapėmis (Godłowski K., 1960, p. 101; Okulicz J., 1970, p. 466—468). Įkapės skiriasi ne tik kiekiu ir kokybe (būna brangiųjų metalų), bet ir tuo, jog pasitaiko įvežtiniai (Okulicz J., 1970, p. 467) bei su magija ir religinėmis apeigomis susijusių daiktų (Kietlińska A., 1960, p. 104—105).

„Kunigaikščių“ kapai įvairiuose kraštuose pasirodė ne vienu laiku, ir tyrinėtojai juos interpretuoja gana įvairiai. Pavyzdžiui, kadangi seniausiuose „kunigaikščių“ kapuose Lenkijoje nėra ginklų, kai kurie tyrinėtojai laiko juos su keltų kultūra susijusių žynių kapais (Kietlińska A., 1960, p. 114—115). Tuo tarpu vėlesni — III—IV a. — sie kapai Lenkijoje kartais laikomi jau stambių genčių sąjungų vadų kapais (Łowmiański H., 1963, p. 409).

Baltų genčių gyventuose plotuose „kunigaikščių“ kapų aptinkama IV—V a. paminkluose. Iki šiol archeologinėje literatūroje dažniausiai minimi 2 tokie kapai iš Suvalkų apskrities Švaicarijos pilkapių Nr. 2 ir Nr. 25. Pilkapyno Š pakraštyje buvusiame 21 m skersmens pilkapyje Nr. 2 4,1×1,3 m dydžio duobėje 1956 m. aptiki sunykę vyro griauciai galva į šiaurės vakarus. Ant mirusiojo krūtinės gulėjo 2 lankinės žieduotosios sidabru puoštos segės ir šalia jų — 2 žalvariniai pincetai, prie kairio šono — dviašmenis kalavijas, pentinis kirvis bei diržo pėdsakai. Diržas ar kalavijo makštys buvo papuoštos žalvarine briedžio figūrėle ir 2 apskritomis žalvarinėmis plokšteliemis, padengtomis sidabrine paaugsuota ornamentuota skardele; diržas turėjo sidabrinę sagtę. Ant kairio dubens gulėjo geležinis pusrutulio formos antskydis, ant kojų — geležiniai pentinai, o kairėje pusėje prie kojų, prie kalavijo galo — puošnių kamanų liekanos. Tuo tarpu kairėje pusėje prie galvos buvo padėtos vienanarės žirklys, o duobės galvūgalyje skersai — 2 įmoviniai ietigaliai ir prie jų buvo antrų puošnių kamanų liekanos (Antoniewicz J., Kaczyński M., Okulicz J., 1958, p. 23—31, 46—55, lent. 1—9).

1957 m. tyrinėto 18 m skersmens pilkazio Nr. 25 centre, duobėje, galva į šiaurės vakarus gulėjo žirgo griauciai su dvinariais žaslais ir sagtima, 2 m į Š nuo pirmos, antroje 1,2×2 m dydžio duobėje supiltos sudeginto žmogaus kaulų liekanos, o tarp jų buvo sidabrinė lankinė segė, 2 gintaro karoliai, Damasko plieno dviašmenis kalavijas, emaliu puošta apskrita plokštélé ir vienanarės žirklys (Antoniewicz J., 1961, p. 8—10, 16—19, lent. 5; 1962a).

Pirmasis kapas datuojamas IV a. pabaiga, antrasis — V amžiumi. Abu vyrai palaidoti su žirgais ar jų apranga, vietinės gamybos papuošalais (lankinėmis segėmis), įrankiais ir ginklais (kirviu, ietigaliais). Įkapės brangios (sidabrinės ar sidabru puoštos segės, sagtis, žirgo kamanos). Šalia vietinių gaminiių, yra ir importinių, pvz., Damasko plieno dviašmenis kalavijas, emaliu puošta plokštélé ir kt. Abiejuose kapuose rastos žirklys, pilkazio Nr. 2 kape — ir pincetai bei šukos. Kai kurie tyrinėtojai pastaruosius daiktus sieja su tam tikromis apeigomis.

Nemaža bendrų bruožų su minėtais Švaicarijos pilkapių „kunigaikščių“ kapais turi 1970 m. Taurapilyje, Utenos raj., ištirtas pilkazio Nr. 5 kapas (Tautavičius A., 1972b, p. 47, pav. 5). Šio kapo medžiaga iki šiol tebéra visa nepaskelbta, jo radiniai panaudoti tik aptariant V—VI a. Lietuvos gyventojų ryšius su Romos provinci-

1 pav. Taurapilio piliakalnis

jomis (Tautavičius A., 1972a, p. 129—135; Werner J., 1977). Jie įdomūs ir svarbūs to meto socialiniams procesams tirti. Straipsnio tikslas ir yra paskelbtai visą šio paminklo medžiagą ir išnagrinėti ją jau minėtu aspektu.

Taurapilio pilkapynas buvo Tauragno ežero pietiniame krante, apie 600 m į rytus bei pietryčius nuo plačiai žinomo piliakalnio (pav. 1), rytinėje kaimo laukų dalyje. Jį sudarė 2 grupės, buvusios 200—300 m viena nuo kitos. Pirmąsias žinias apie paminklą paliko J. Šnapštys-Margalis, 1910 m. rudenį vieną dieną kasinėjės šį pilkapyną ir po to atsiuntės į Lietuvijos mokslo draugiją 3 pentinius siauraašmenius kirvius, kelis peilius, įmovinius ietigalius ir antskydį (Iš Lietuvijos Mokslo Draugijos, 1910; dabar radiniai yra IEM, inv. Nr. AR 82 : 1—5). Kartu jis parašė į spaudą nedidelę korespondenciją apie šiuos radinius (Šnapštis, 1910). Joje nurodoma, kad pilkapių nuo XX a. pradžios ardomi — lupami iš vainikų akmenys statyboms, o sampiluose kassami bulviarūsiai. Neišliko duomenų, nei kiek čia būta pilkapių, nei kokio aukščio buvo sampilai tuo metu. Taip pat nežinoma, kurių pilkapių grupę kasinėjo J. Šnapštys-Margalis.

Tik 1970 m. birželio mėn. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto žvalgomoji archeologinė ekspedicija apžiūrėjo pilkapyno liekanas. Tų pačių metų rugpjūčio mėn. ir 1971 m. liepos mėn. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto ir Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejaus ekspedicija jas ištirė. Iš abiejų grupių ištirta 14-os pilkapių vietas ir iškasta dar 12 jvairaus dydžio perkasų, bandant rasti suardytų pilkapių vietas (tyrinimų ataskaita yra Lietuvos TSR MA Istorijos

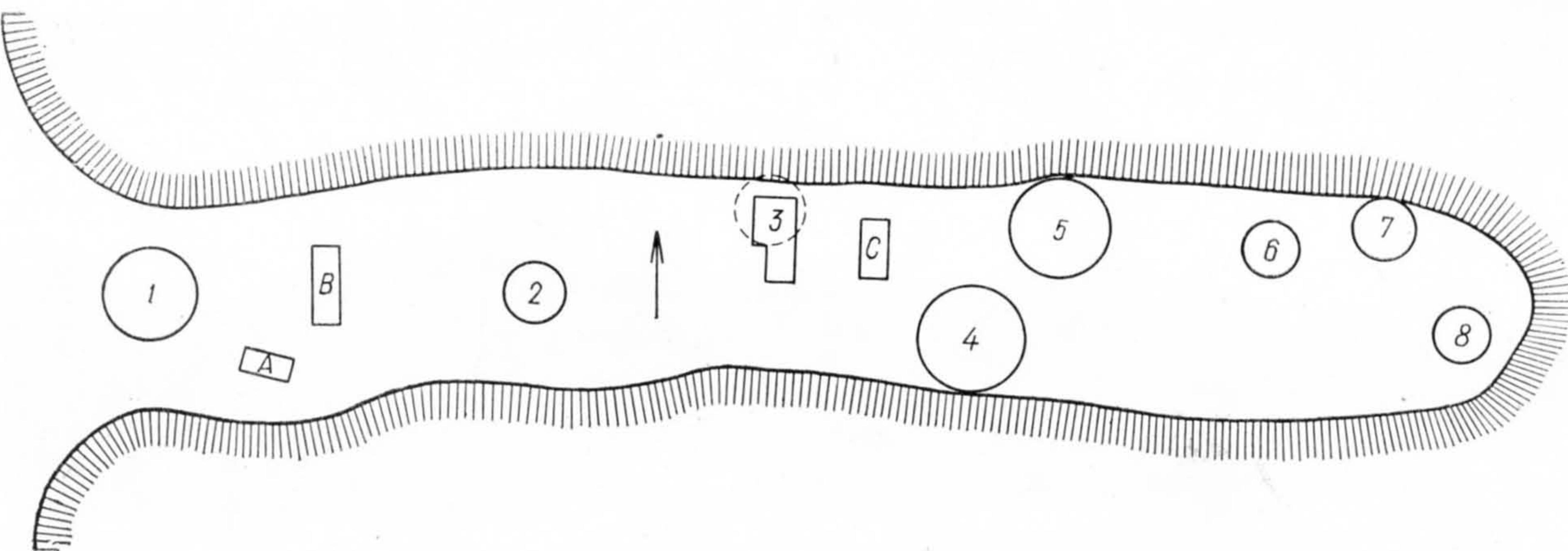
instituto archeologijos skyriaus rankraštyne, byla Nr. 303, o radiniai — IEM, inv. Nr. AR 540 : 1—52 ir Utenos kraštotoyros muziejuje, inv. Nr. 3417—3421).

VAKARINĖ PILKAPIŲ GRUPĖ

Ši grupė nedidelė, yra ant siauros rytų—vakarų kryptimi pailgos kalvos, kuri viršuje apie 180 m ilgio ir 30—40 m pločio; šlaitai siekia 6—8 m aukščio. Pietinis statesnis, leidžiasi į nedidelę Girtuoklės pelkę. Rytinj kalvos galą nuo toliau į rytus esančios didelės aukštesnės kalvos skiria siauras slėnys, kuriuo kadaise iš Girtuoklės pelkės į Tauragną tekėjo mažas upelis. Siaurinė šlaitas nuolaidesnis, leidžiasi ežero link, kuris yra maždaug per 300 m. Vakarinis kalvos galas jungiasi su toliau į vakarus nuo jos esančia aukštuma.

Kalvos paviršiuje buvo žymu 6 ar 7 ryškesni ar vos išsiskirią pakilimai, kai kur iš velėnos kyšojo dideli akmenys. Stambiausi 2 pilkapiai buvę beveik greta kalvos centre; rytiniame jos gale — dar 3 smulkesnių pilkapių žymės, o vakariame — kitų 2 ar 3 pilkapių pėdsakai.

Žmonių pasakojimais, 1910 m. šią grupę ir kasinėjės J. Šnapštys. Jis radės žmonių ir arklių kaulų (pats J. Šnapštys apie arklių kaulus neužsiminė). Vietiniai vyrai po to irgi bandė kassinėti ir aptikę žmonių, arklių kaulų, „auksinių žiedų, net laikrodžių“. Radiniai neišliko, išsimėtė per karus. Žmonės kapus vadina milžinkapiais, teigia čia esant palaidotų karių.

2 pav. Vakarinės pilkapių grupės planas

1938 m. kaimui skirstantiesi į vienkiemius, ši pilkapių grupė pateko į valstiečio Balčiūno sklypą. Smėlinga kalva, jos viršus ir šiaurinis šlaitas imti arti, bet akmenys kliudė dirbtį lauką. Susikūrus kolūkiui, nederlingas sklypas kurį laiką stovėjo nedirbamas, o vėliau kolūkis dalij akmenų išrinko ir bandė pilkapių užimamą plotą arti. Viršuje kai kur dar žymu vagos. Arė ir sėjo kelerius metus, vėliau metė, nes kliudė akmenys, o ir dirva labai nederlinga.

Kalvos viršuje ištirtos visos pilkapius primenančios vietos; aiškinantis paviršiuje nepastebimių pilkapių vietas, iškastos kelios perkaso. Rasti 8 pilkapių ryškesni ar menkesni pėdsakai (pav. 2). Tik dviejuose — Nr. 5 ir 6 — aptikti nesuardytí kapai, o likusieji perkasti ir daugiau ar mažiau suardytí kasinėtojų mėgėjų. Visuose pilkapiuose, kuriuose dar pavyko rasti ryškesnių

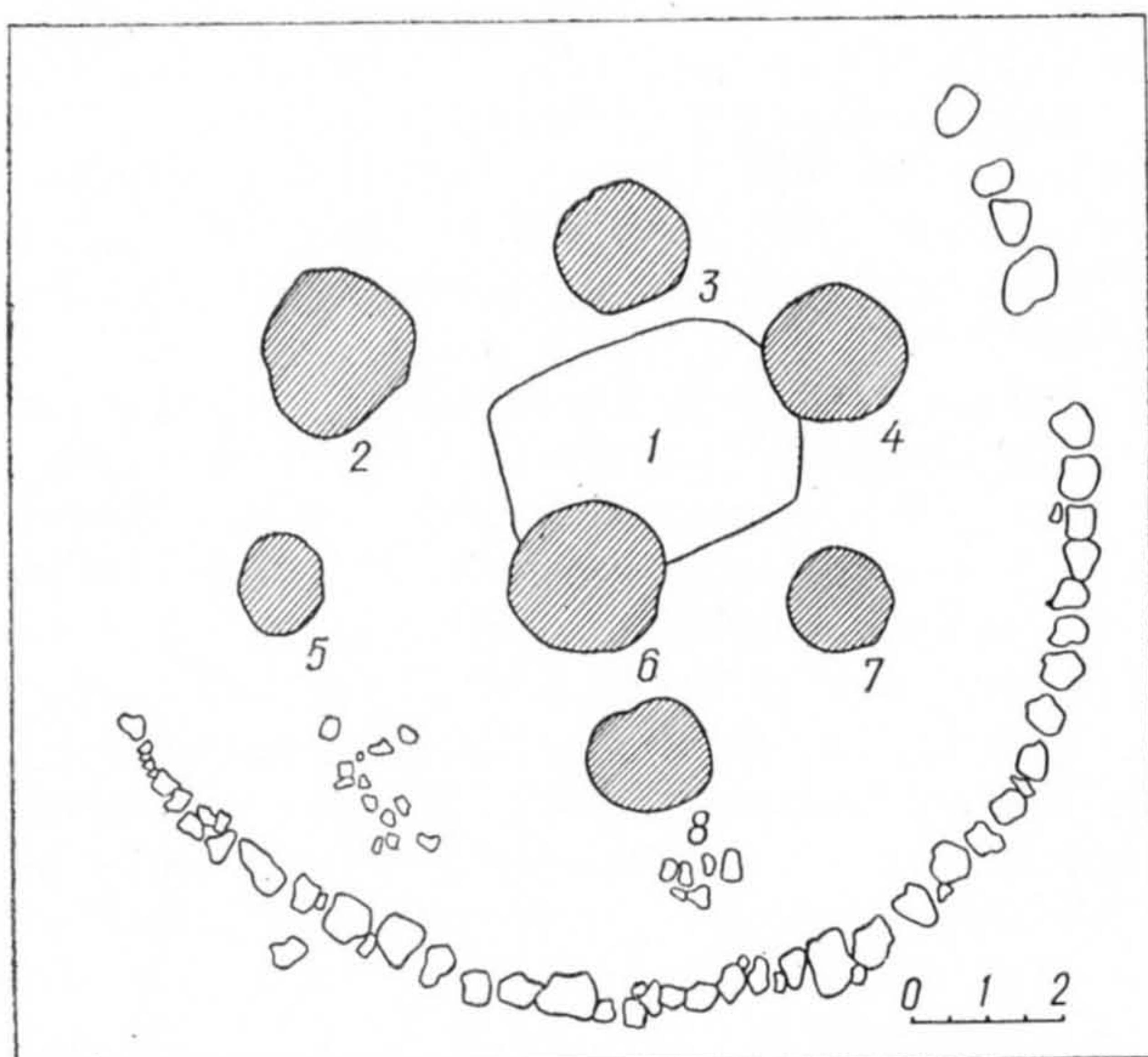
kapų pėdsakų, aptikti vyru kapai. Vyrai laidoti nedeginti, kartu su nedegintu žirgu, ginklais. Šie kapai vadintini karių kapais. Iš jų turtingumu išsiskyrė grupės centre buvusio pilkapiro Nr. 5 kapas. Pilkapis didžiausias iš visų čia išlikusių.

P i l k a p i s Nr. 5. Kaip jau minėta, jis buvo grupės centre, kiek arčiau kalvos šiaurinio krašto. Žemės paviršiuje išlikęs apie 50—60 cm aukščio ir 14—15 m skersmens pakilimas, kurio pietvakarių kraštas beveik susiliejo su greta buvusio pilkapiro Nr. 4 išskleistu sampilu. Paviršiuje, pietiniame krašte, matyti kelių išlindusių akmenų viršūnės.

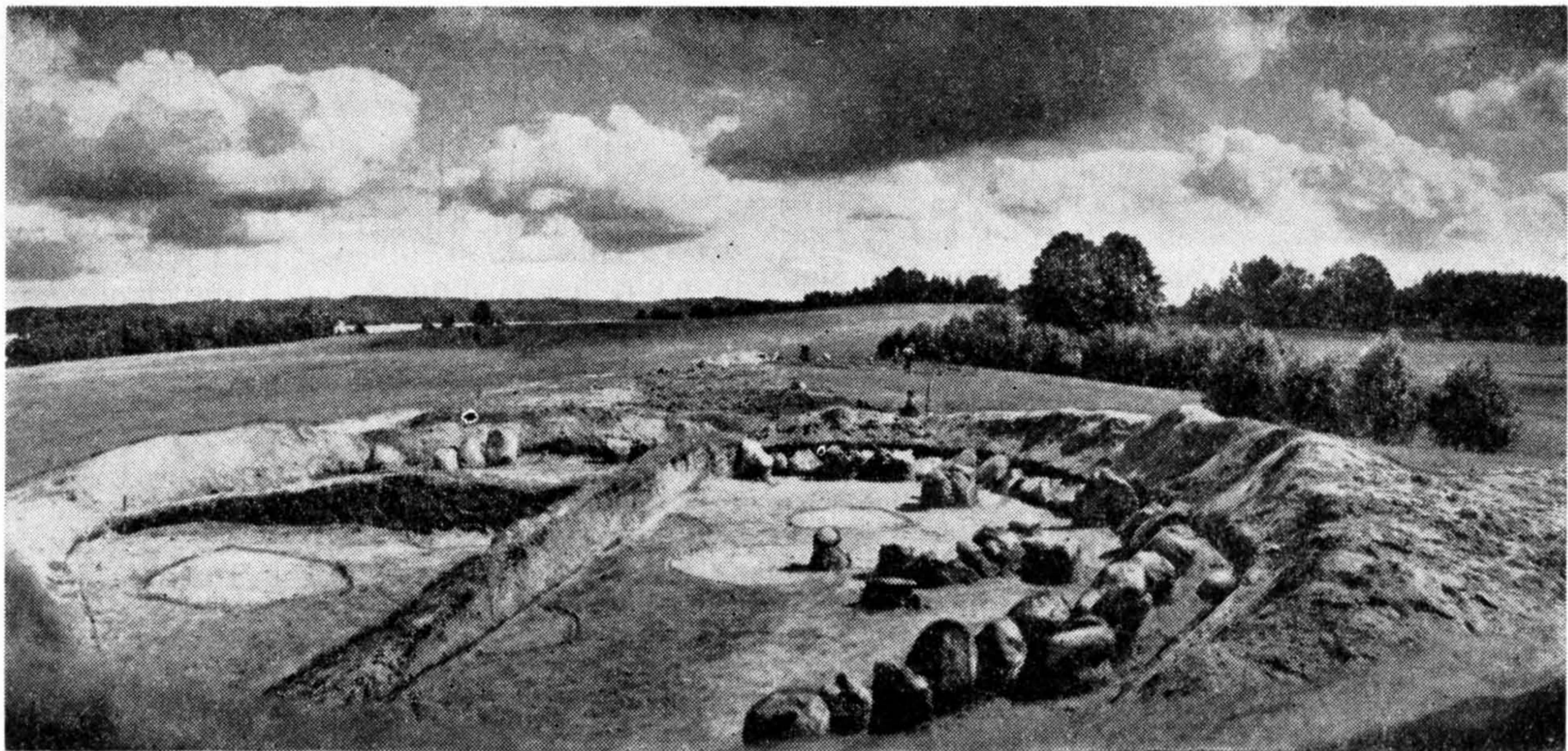
Buvo tiriamas 14×15 m dydžio plotas. Po plona velėna ėjo maišytas žvyro sampilas, kai kur pastebėta degesių dėmių. 60—70 cm gylyje pilkapiro pagrinde aptiktas kelių centimetru storio smulkių juodų suodžių sluoksnelis. Jame rasta ir keletas šlako gabaliukų.

Pagrinde šviesiomis dėmėmis ryškiai išsiskyrė 8 bulviarūsių kontūrai, rodantys, kad pilkapiro sampilą suardė bulviarūsiai, po to jis dar išskleistas ariant (pav. 3). Galimas daiktas, sampile buvo kapas, nes rasti keli pavieniai žmogaus kaulai.

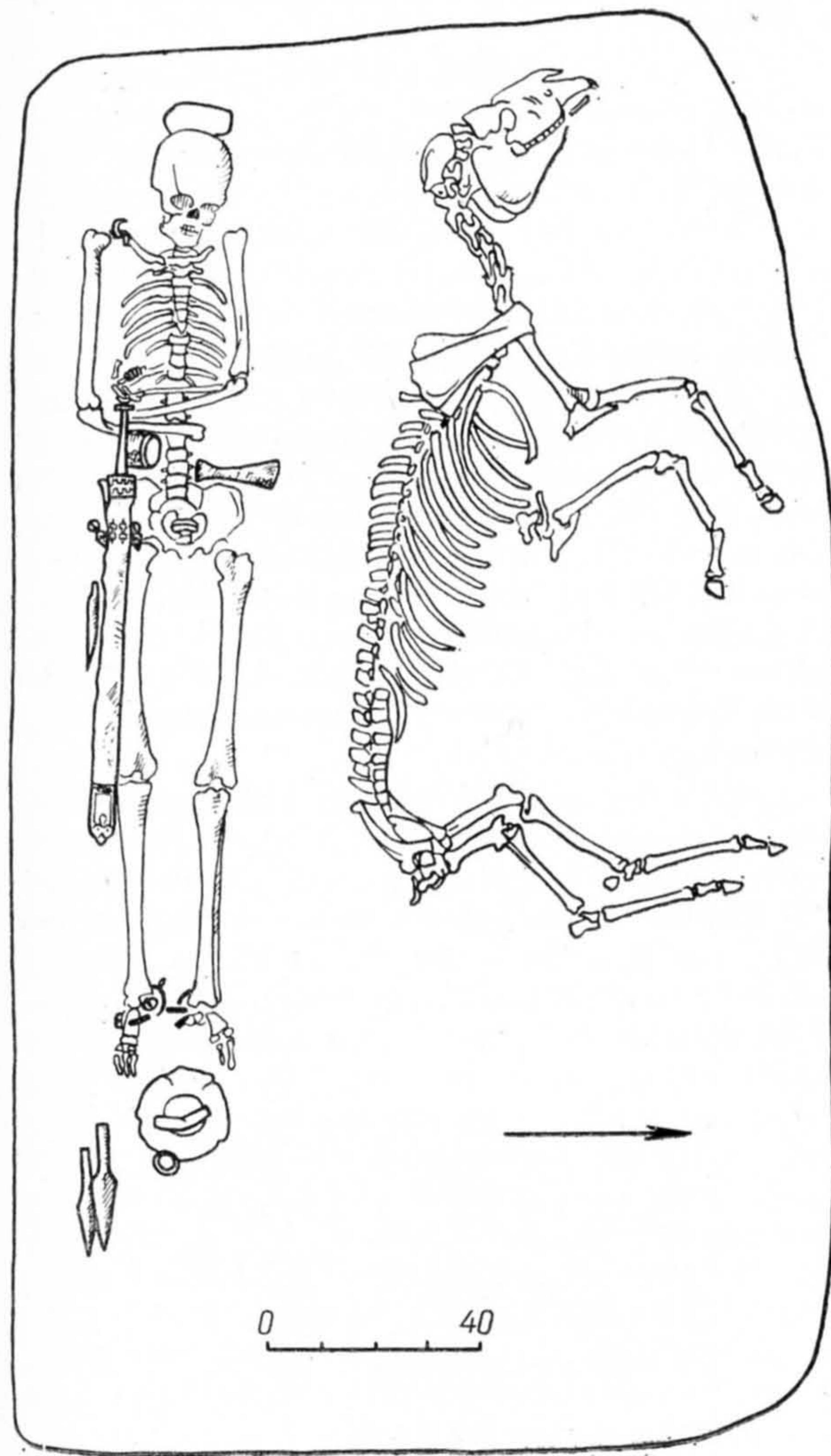
Sampilo pakraščiu sudėto apie 12 m skersmens (iš vidaus) akmenų vainiko išliko tik fragmentai (pav. 4). Geriau jis išsilikaės šiaurės rytų, rytų, pietų ir pietvakarių krašte. Ant nejudinto žemės paviršiaus dėti stambūs akmenys, daugiausia 40—65 cm skersmens, o kai kurie — 70—90 cm aukščio. Pailgi akmenys vainike statyti vertikaliai. Todėl jis tarsi sudarė akmeninę 60—90 cm aukščio sienelę apie sampilą. Sampilas turėjo būti iškilięs virš vainiko, vadinas, siekė daugiau kaip 1 m aukščio ir kartu su juo buvo apie 13,5 m skersmens. Pietryčių ir pietvakarių ketvirtyne sampile apie 30—40 cm aukščiau pagrindo buvo primesta iki 20—30 cm skersmens akmenų. Atrodo, jais bandyta sustiprinti išstančius sampilo pakraščius.

3 pav. Pilkapio Nr. 5 planas: 1 — kapo duobė, 2—8 bulviarūsiai

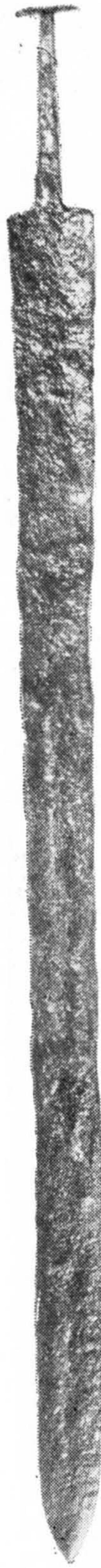
4 pav. Tiriamas pilkapis Nr. 5

5 pav. Pilkapio Nr. 5 kapas

6 pav. Pilkapio Nr. 5 kapo detalė

Kapas. Kiek į šiaurę, šiaurės rytus nuo centro pilkapio pagrinde išsisiskyrė netaisyklinga keturkampė apie 4 m ilgio iš šiaurės rytų į pietvakarių kapo duobė; pietvakarių galas apie 2,8 m pločio. Tuo tarpu šiaurinės, šiaurės vakarų kraštą kiek išlenktas į šiaurę. Pietiniame kampe iškastas bulviarūsis. Duobė kapui kasta, jau degėsiai išbarsčius pilkapiui skirtą vietą. Ji užpildyta šviesia kiek maišytą žeme.

Giliau duobė truputį mažėjo: 1,1 m gylyje jos šiaurės rytų galas buvo 2 m pločio. Dar giliau, kietesniame akmeningame grunte, dar labiau siaurėjo, ypač iš pietinio krašto. Dugnas pasiektais šiauriniame krašte 1,45—1,5 m, pietiniame — 1,6 m gylyje. Jis taip pat netaisyklingas: šiaurinės kraštą buvo 3,2 m ilgio, pietinis — 2,6 m. Vakarinis galas — apie 1,45 m pločio, o rytinis — 1,6 m.

Duobės dugne, ypač pietryčių krašte, žemė buvo tamsesnė. 1,4 m gylyje šiaurinėje dalyje aptikti žirgo, o 1,5 m gylyje pietinėje dalyje — žmogaus griauciai (pav. 5).

Mirusysis paguldytas aukštielininkas, galva į vakarus. Rankos sulenkotos stačiu kampu, sudėtos kiek aukščiau juosmens, kojos ištiestos ir suglaustos, pėdos kiek išskėstos (pav. 6). Griauciai 40—50 metų vyro.

Prie viršugalvio padėtas ir į jį šonu rėmėsi masvyus akmeninis galastuvės. Netoli dešinio peties, beveik prie žastikaulio, gulėjo žalvarinė lankinė segė. Ant kairės rankos vidurinio piršto uždėtas sidabrinis žvijinis žiedas. Prie kairio šono, ties dubens kaulais, padėtas kotu kojų link pentinės siauraašmenis kirvis, kurio pentis siekė nugarkaulį.

Prie dešinio šono gulėjo geležinis dviašmenis 91 cm ilgio kalavijas su medine rankena, įdėtas į medines, greičiausiai oda aptrauktas, sidabriniais paauksuotais apkalais apkaustytas makštis. Jis, matyt, buvo padėtas prie šono, iš dalies ant mirusiojo kartu su diržu kalavijui prikabinti, nes abipus geležtės, žemiau makštų angos, gulėjo po puošnią sidabrine paauksuotą sagtį. Kalavijo smaiga-

lys — šalia dešinio blauzdikaulio, apie 26 cm nuo pėdos kaulų ir maždaug 15 cm žemiau kelio. Rankenos galas gulėjo ant sulenkto rankų kaulų apie 28 cm nuo smakro kaulo.

Šalia kalavijo ir prie pėdų kaulų rasta dar keletas dirbinių. Antai 15—16 cm aukščiau kelio bei 12 cm žemiau dubens kaulų kalavijo išorinėje pusėje (8 cm nuo šlaunikaulio) įkote galvos link padėtas 18 cm ilgio peilis su rankena. Per 5 cm nuo peilio įkotės į dubens pusę, iš dalies po kalaviju gulėjo žalvarinė žiedinė žvija, o prie rankenos, šalia kalavijo, į galvos pusę — žalvarinis pincetas plačiomis žnyplėmis. Į kalavijo rankeną rėmėsi ant juosmens padėto geriamojo rago angos kraštą, apkaltas ornamentuota sidabro plokšteli. Jis rėmėsi ir į dešinės rankos kaulus. Po kalavijo rankena gulėjo sidabro vamzdelis (rago rankenos papuošimas?).

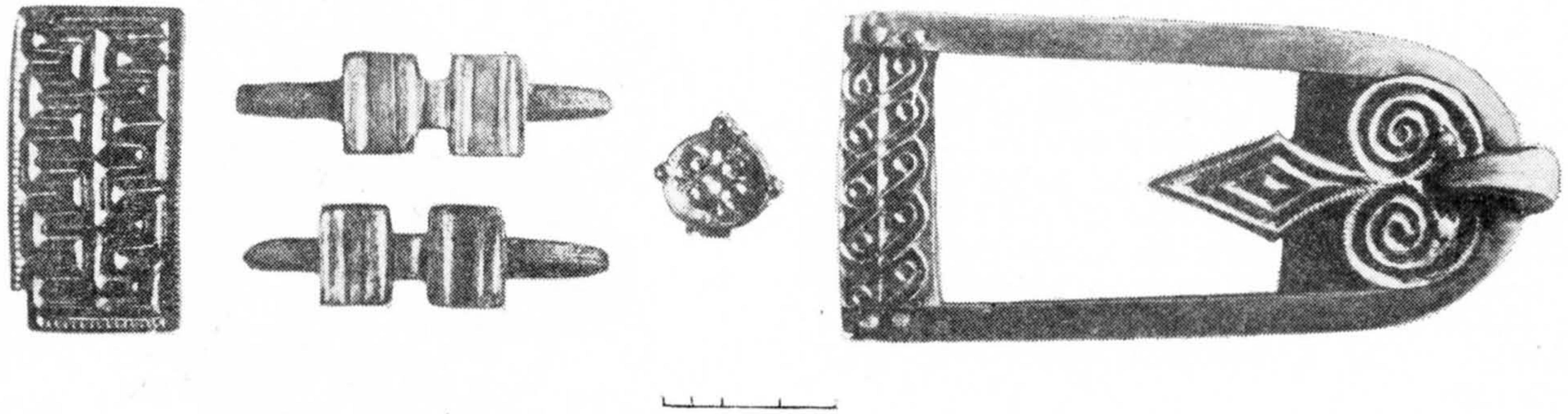
Prie dešinio mirusiojo šono buvo padėtos 2 ietys. Šalia dešinės kojos pėdos kaulų išliko jų geležiniai įmoviniai ietigaliai. Vienas iš jų gulėjo apie 5 cm nuo pirštų kaulų, antrasis — prie jo iš išorės.

Mirusysis palaidotas su nedideliais masyviais žalvario pentinais. Kairės kojos pentino spyglys iškritęs. Pentinai pritvirtinti siaurais dirželiais, kurių išliko ovalios sagtelės su 2 ilgais siaurais galų apkalais bei keliolika apskritų apkalėlių. Jie nedidele vinute buvo prikalti prie dirželio. Visų apkalų paviršius klotas sidabro plokšteli.

Tarp pėdų kaulų gulėjo geležinis kūgio formos antskydis viršune žemyn. Prie jo rytinio krašto aptikta 4,2 cm skersmens žalvario grandėlė turbūt skydui pakabinti ir maža ovalinė žalvario sagtelė. Antskydis buvo prikaltas prie medinio skydo žalvarinėmis vinutėmis su mažomis keturkampėmis pyramidės formos galvutėmis. Ant jo liko atsispaudusio storo marškonio audinio pėdsakų. Tai rodytų, kad mirusiojo kojos buvo užklotos storu lininiu audiniu ir ant jų padėtas skydas.

Šalia mirusiojo iš šiaurės ant kairio šono, galva į vakarus paguldytas žirgas. Jis gulėjo nugara į mirusijį, galva ant šono, snukiu į šiaurę. Pakaušio kaulai per 42 cm nuo žmogaus kaukolės, o užpakalio — per 25 cm nuo žmogaus kairio blauzdikaulio. Žirgo užpakalinės kojos beveik ištiestos, lygiagrečios, rėmėsi į šiaurinį duobės kraštą apie 1 m nuo jos šiaurės rytų kampo. Atstumas tarp kanopų tik 10 cm. Prieškinės kojos per kelius kiek sulenkotos, ir dešinė taip pat rėmėsi į duobės kraštą per 85 cm nuo užpakalinių kojų. Griauciai palyginti gerai išlikę; jie jauno (dvejų metų) gana stambaus žirgo (ištyrė Lietuvos veterinarijos akademijos doc. V. Barauskas). Aprangos daiktų prie griaucių nebuvo. Cia daug mažiau negu šalia žmogaus griauciai ir tamšios žemės.

7 pav. Kalavijas iš pilkapio Nr. 5

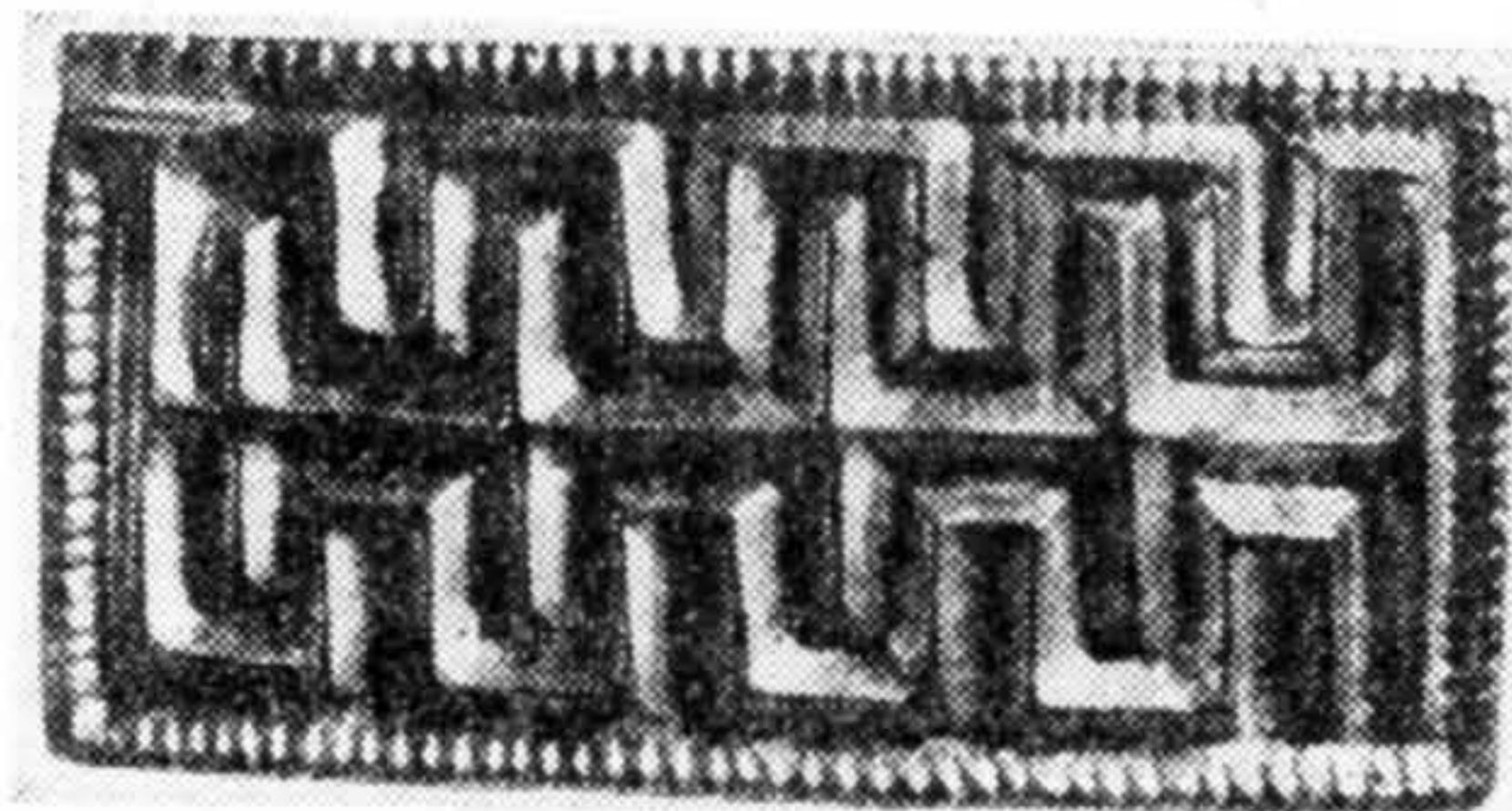

8 pav. Kalavijo makštų apkalai

Įkapės. Mirusysis palaidotas su gana daug įkapių — žirgu, ginklais, keliais papuošalais ir buitiniais daiktais. Didžiausią grupę sudaro ginklai — tai kalavijas su puošniomis makštimis ir sagtimis prisegti prie diržo, 2 ietys su įmoviniais ietigaliais, skydas; galimas daiktas, ir kirvis skirtinas prie ginklų. Prie kario aprangos, be to, priklauso ir pentinai su puošniai apkaustytais dirželiais. O iš papuošalų minėtina tik nedidelė lankinė segė, sidabrinis įvijinis žiedas bei ant krūtinės buvusios įvijos, iš buitinų daiktų — peilis, galąstuvas. Prie pastarųjų galėtų būti skiriami ir geriamasis ragas bei pincetas. Bet jie gali būti traktuojami ir kaip su magija, apeigomis susiję daiktais.

Dalis jų, be abejonių, vietiniai (ietigaliai, kirvis, peilis, galąstuvas, segė, įvijos, greičiausiai ir pincetas bei antskydis). Kai kurie — kalavijas su puošniomis makštimis, taip pat sagtys, geriamojo rago apkalas — neabejotinai importiniai. Pentinai greičiausiai daryti vietoje, sekant iš kitų kraštų įvežtais.

Taigi šiame kape rastas bene didžiausias darbar žinomų importinių daiktų komplektas Lietuvos TSR kapinynuose. Iš jų svarbiausias — dviašmenis kalavijas (pav. 7). Jo geležtė apie 80 cm ilgio ir 5 cm pločio, su neryškiu išilginiu grioveliu, o įkotė 11 cm ilgio ir užbaigtą plokščiu, kiek išgaubtu 4 cm ilgio skersiniu. Rankena, matyt, buvo medinė. Kalavijas apie 91 cm ilgio. Dydžiu ir forma pagal tautų kraustymosi laikotarpiui priimtą kalavijų tipologiją jis panašiusias į A grupės IV tipo kalavijus, nors turi ir III tipo bruožų (Behmer E., 1939, p. 53—82).

9 pav. Kalavijo makštų angos apkalas

Tai antras ilgas dviašmenis kalavijas, rastas I tūkstantmečio vidurio Lietuvos paminkluose. Pirmasis aptiktas 1958 m. Krikštonyse, Lazdijų raj., Nemuno nuplauto didelio pilkazio su akmenų vainiku vietoje šalia apardytų žmogaus griauciu (Kulikauskas P., 1959, p. 76, pav. 5). Jis blogai išlikęs, sulankstytas, apie 1 m ilgio. Forma ir dydžiu jis artimas prie Suvalkų Švaičarijos pilkapyje Nr. 25 rastam dviašmeniam kalavijui su medine rankena (Antoniewicz J., 1961, p. 10, lent. 5 : 7). Technologiniai tyrinėjimai parodė, kad jis yra iš raštuoto plieno ir neabejotinai nukaltas Romos provincijose dirbusių prityrusių ginklakalių (Antoniewicz J., 1962, p. 196). Taurapilio kalavijo geležtės technologiniai tyrimai tebéra neatlikti.

Kalavijas buvo medinėse (išliko prie geležtės medžio pėdsakų) makštyse, kurios greičiausiai buvo aptrauktos oda ir puoštos metaliniais, daugiausia sidabriniais, apkalaais (pav. 8). Makštų angos kraštą dabino sidabrinė skardelė, o pastarąjį iš išorės dengė masyvi $3 \times 5,8$ cm dydžio sidabrinė paausota plokšteli su giliu reljefiniu ornamentu iš stačiu kampu laužytos linijos (pav. 9). Kitą makštų angos kraštą puošė tik plona neornamentuota panašaus dydžio sidabrinė plokšteli. 7 cm žemiau angos krašto apkalo makštų išorę dabino 2 lietos pailgos dvigubo kryžiaus formos 7 cm ilgio žalvarinės plokšteli. Jų kryžmos 2 cm ilgio ir 1,2 cm pločio (pav. 10). Jos buvo pritvirtintos viena greta kitos išilgai makštų. Abiejų viršus padengtas priklijuota dvigubo kryžiaus formos sidabrine plokšteli, kurios paviršius dar puoštas skersiniaijs spaustais paausotais ruoželiais. Šie apkalai, matyt, prilaikė makštis juosusi diržą, nes ties jais abiejose kalavijo pusėse gulėjo puošnios sidabrinės paausotos sagtys.

Be to, dar kiek toliau makštų išorėje buvo prikalta apskrita apie 1,8 cm skersmens sidabrinė paausota plokšteli, dabinta giliu reljefiniu lenktu liniju ornamentu (pav. 11). Jos pakraščiuose matyti 4 mažytės ąselės, kuriose išliko sidabrinės vinutės. Tokie papildomi V—

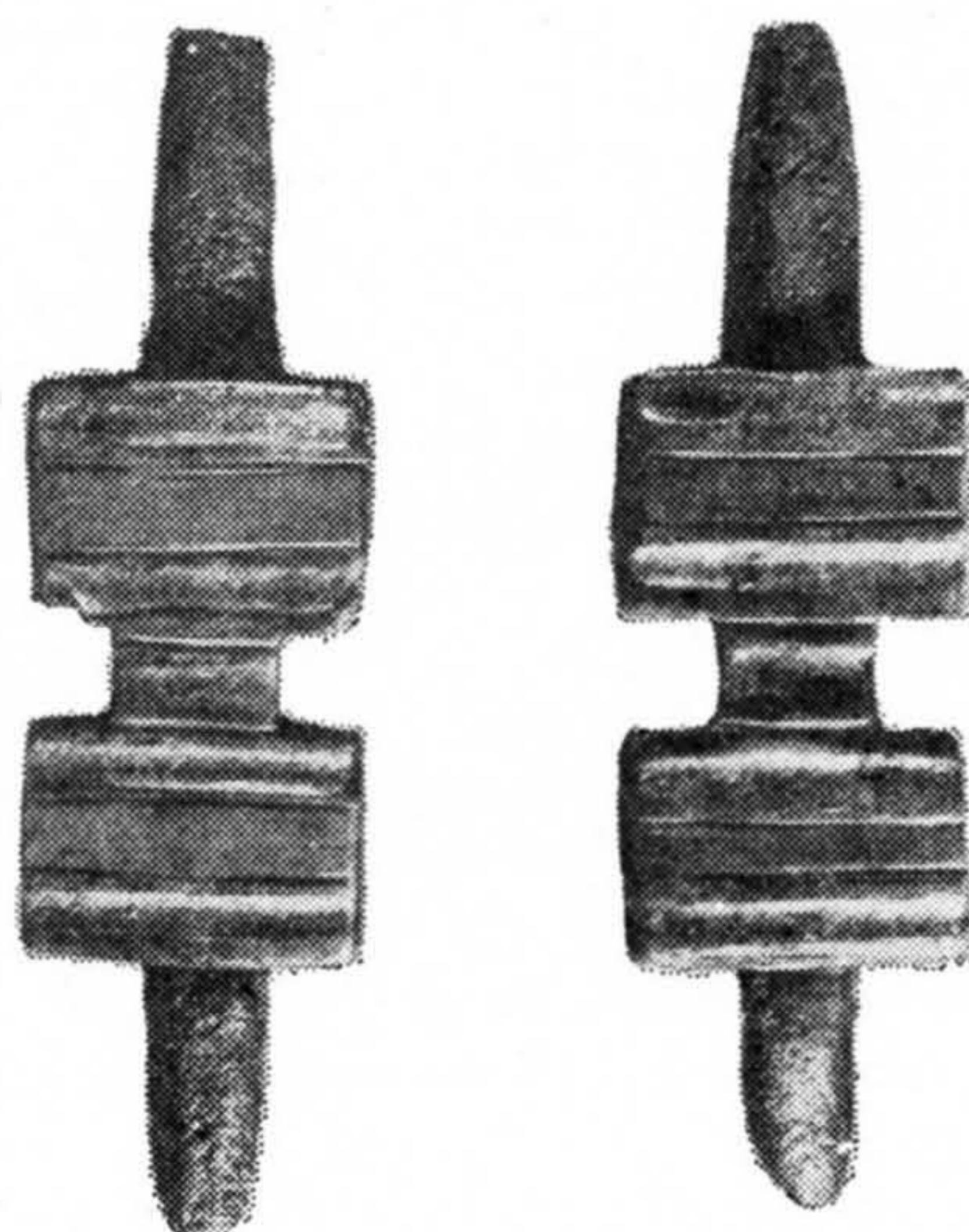
VII a. kalavijų makštų apkalai yra gana reti, įvairios formos, gaminti dažniausiai iš brangiųjų metalų (Behmer E., 1939, p. 25).

Makštų smaigalį tvirtino ir puošė gana masyvus 12,5 cm ilgio U formos sidabrinis apkalas (pav. 12, 13), kurio viršutinius galus dar jungė skersinė paauksuota plokštelė, iš priekio dabinta lenktų linijų ornamentu. Be to, apkalo viduryje iš priekio pritvirtinta gana sudėtingos formos paauksuota plokštelė su giloku ornamentu. Makstys, matyt, ilgai nešiotas, nes apkalas apdielės ir kiek taisytas.

Daugiau tokių puošnių kalavijo makštų balto genčių žemėse nerasta. Jų nepasitaikė ir kaimyniniuose slavų bei germanų kraštuose. Kiek panašių aptinkama Dunojaus baseino žemėse. Pvz., Taurapilio kalavijo makštų galo apkalo forma ir konstrukcija kiek primena U formos apkalą iš Komoromo Vengrijoje (Hampel J., 1905, t. 1, pav. 457; t. 2, p. 46—47; t. 3, lent. 40). Tik ten rastas sidabrinis apkalas kiek ilgesnis, be skersinės plokštelės viršuje, užbaigtas profiliuota buožele, o plokštelė viduryje puošta spalvotu emaliu ir granatais.

Po kalavijo geležte arčiau įkotės rastas tarsi iš minkšto kalkakmenio padarytas cilindro formos 2,2 cm skersmens karolis, prie kurio vieno šono pritvirtintas beveik pusrutulio formos sidabrinis paauksuotas ornamentu puoštas apkalas (pav. 14). Ano meto papročiu jis greičiausiai buvo pritvirtintas dirželiu prie rankenos, kaip V—VI a. mėgo hunų ir germanų gentys, kurios tam kartais naudojo ir stiklo ar gintaro karoli (Weeck W., 1931, p. 77—78; Csallany D., 1961, p. 259—260). Kartu tai ir savotiškas amuletas.

Prie kalavijo makštų rastos 3 sidabrinės ir geležinė sagtys. 2 vienodo dydžio ir formos

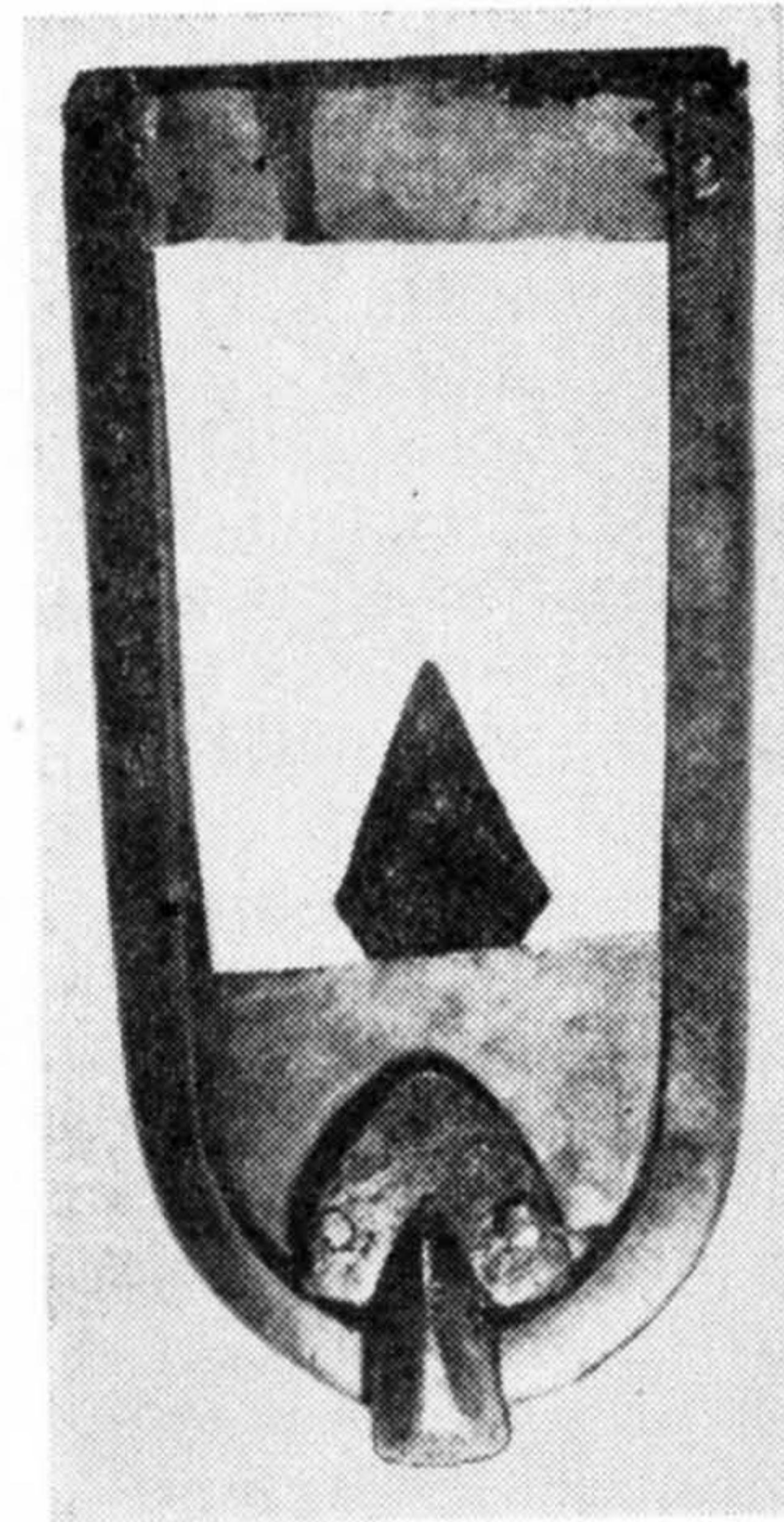
10 pav. Kalavijo makštų apkalai diržui prilaikyti

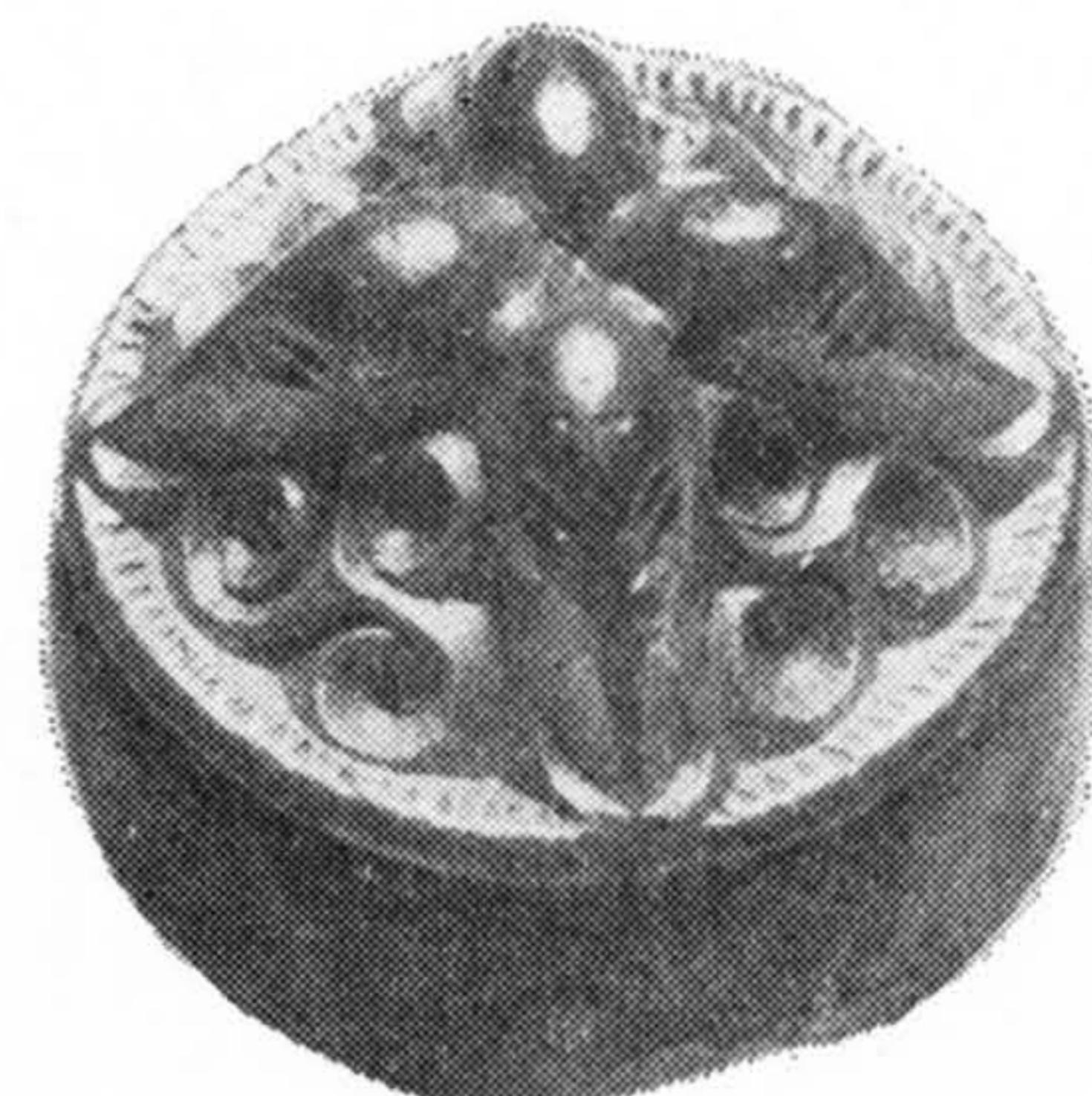
11 pav. Kalavijo makstis puošusi plokštelė

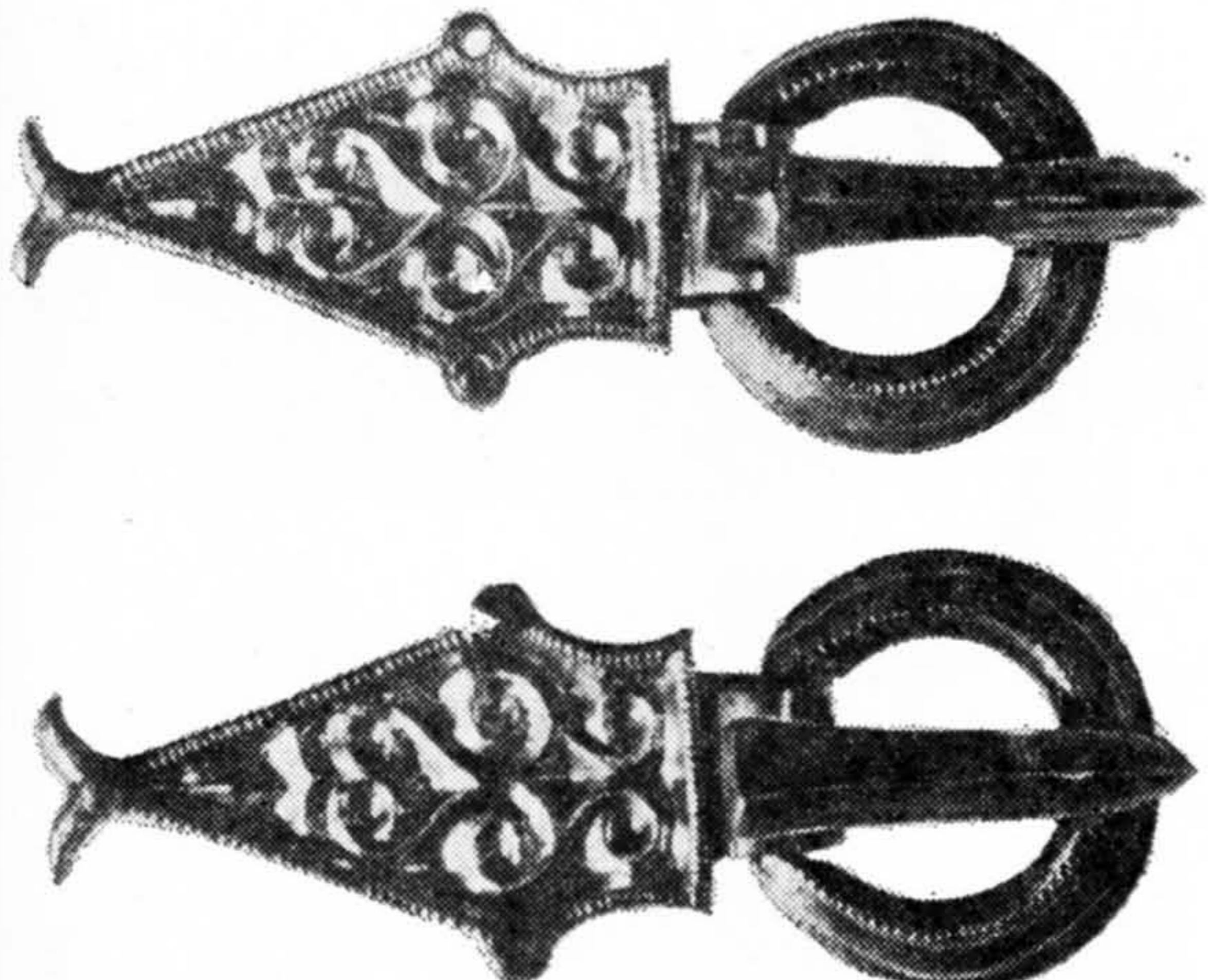
12 pav. Kalavijo makštų galo apkalas (geroji puosė)

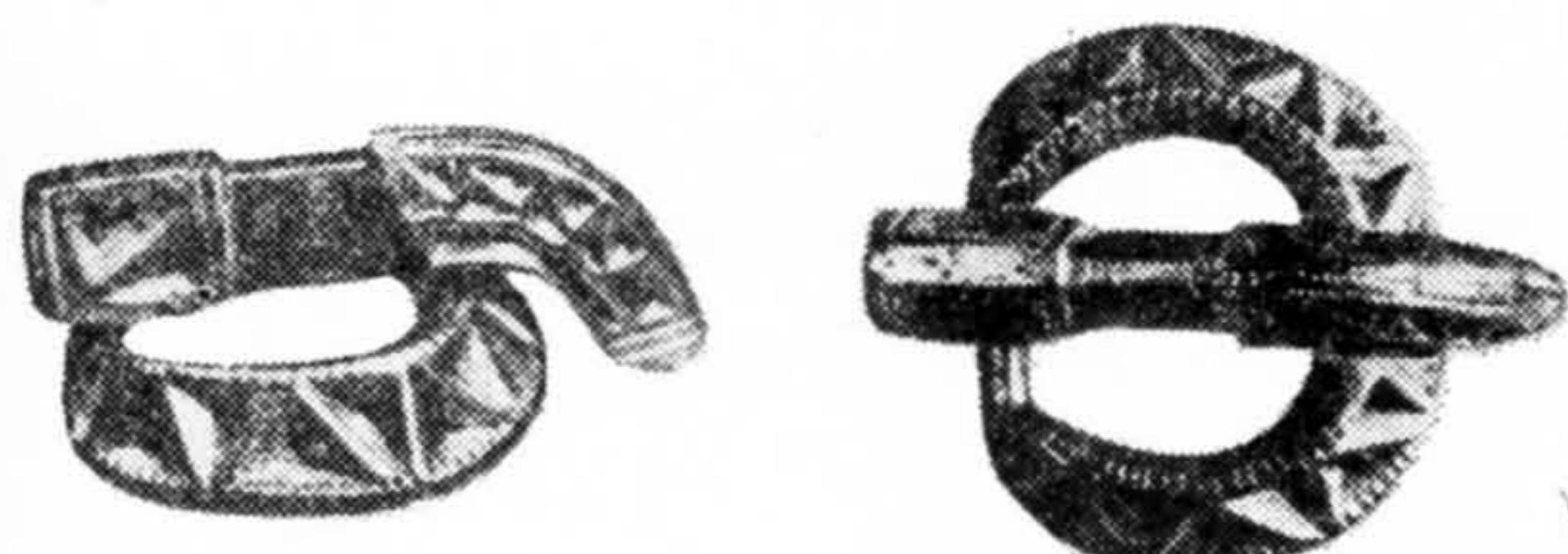
13 pav. Kalavijo makštų galo apkalas (blogoji puosė)

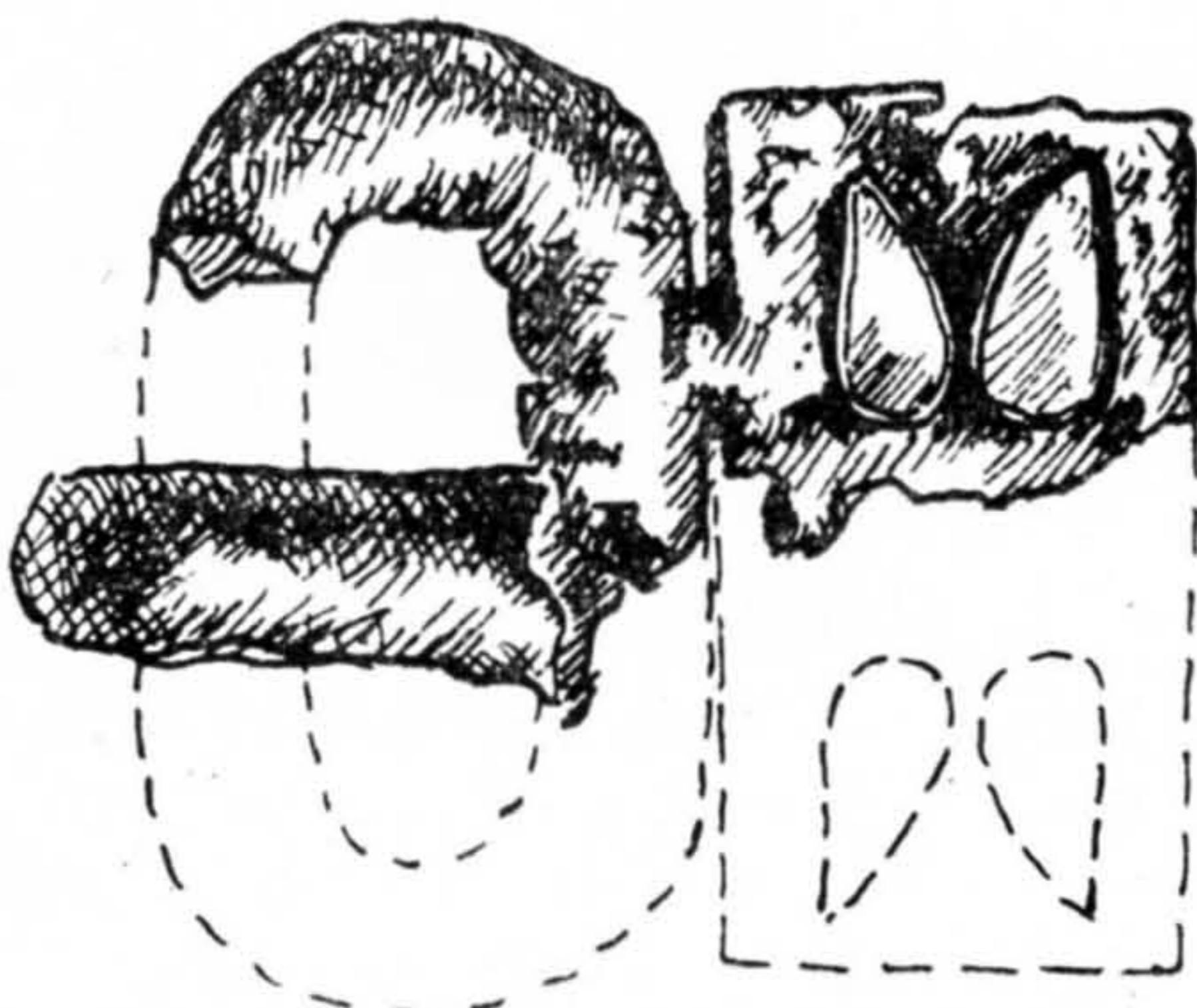
14 pav. Kabutis-amuletas

15 pav. Sidabrinės diržo sagtys iš pilkapio Nr. 5

16 pav. Sidabrinė sagtelė iš šono ir iš viršaus

17 pav. Geležinė granatais puošta sagtelė

apskrito 3 cm skersmens masyvios sagtys su penkiakampiu 4,6 cm ilgio apkalu aptinktos abipus kalavijo, prie apkalu, prilaikiusiu makštis juosusj diržą. Matyt, jos naudotos makstims prie diržo prisegti. Sagcių apkalai gana masyvūs, smailėja ir baigiasi tarsi žuvies ar kregždės uodegute. Jie puošti simetrišku ornamentu iš gilių S figūrų, o sagtelė ir liežuvėlis — smulkiomis įkartelėmis (pav. 15). Sagcių viršus ir apkalai paauksuoti. Vienos liežuvėlis kiek paprastesnis, nepaauksuotas. Matyt, jį nuliejo vėliau kitas meistras, taisydamas sagtj. Panašių sagcių ir daugiau rasta Lietuvos kapinynuose. J. Verneris paskelbė panašios sidabrinės sagties iš Vilkyčių, Šilutės raj., išlikusių nuotrauką (Wer-

ner J., 1977, pav. 4 : 4). Ji dingo kartu su Prūsijos muziejaus, buvusio Karaliaučiuje, rinkiniais Antrojo pasaulinio karo pabaigoje. Daug dažniau panašių sagcių ir apkalų prie jų aptinkama Dunojaus baseino kraštuose, Balkanuose ir germanų genčių gyventuose plotuose (Hampel J., 1905, t. 1, pav. 280—292; t. 3, lent. 11: 18—48; Weeck W., 1931, p. 64—65; Csallany D., 1961, p. 275, lent. 274 : 1).

Idomu, kad sagcių ir jų apkalų kraštinės briaunos, panašiai kaip ir kalavijo makštų angos apkalo pakraštėliai bei plokštelės pakrašciai makštų smailėlio apkalo centre, puoštos smulkiomis įkartelėmis ir visos paauksuotos. Be to, sagcių apkalo ornamente, makštų galu ornamente, apskritoje apkalo plokštelėje bei rankeną puošusio amuleto ornamente kartojasi S motyvas. Tai greičiausiai rodytų, jog kalavijo makstis, amuletą ir sagtis gaminio vienas meistras.

Trečia sidabrinė sagtelė mažytė, ne visai apskrita (1,8—2,2 cm skersmens), masyvoka, puošta tarsi išpjaustytais trikampeliais ir taip pat paauksuota (pav. 16). I ją panašių Lietuvos archeologinėje medžiagoje neturime. Sagties forma ir ornamentas būdingi Balkanams, Krymui.

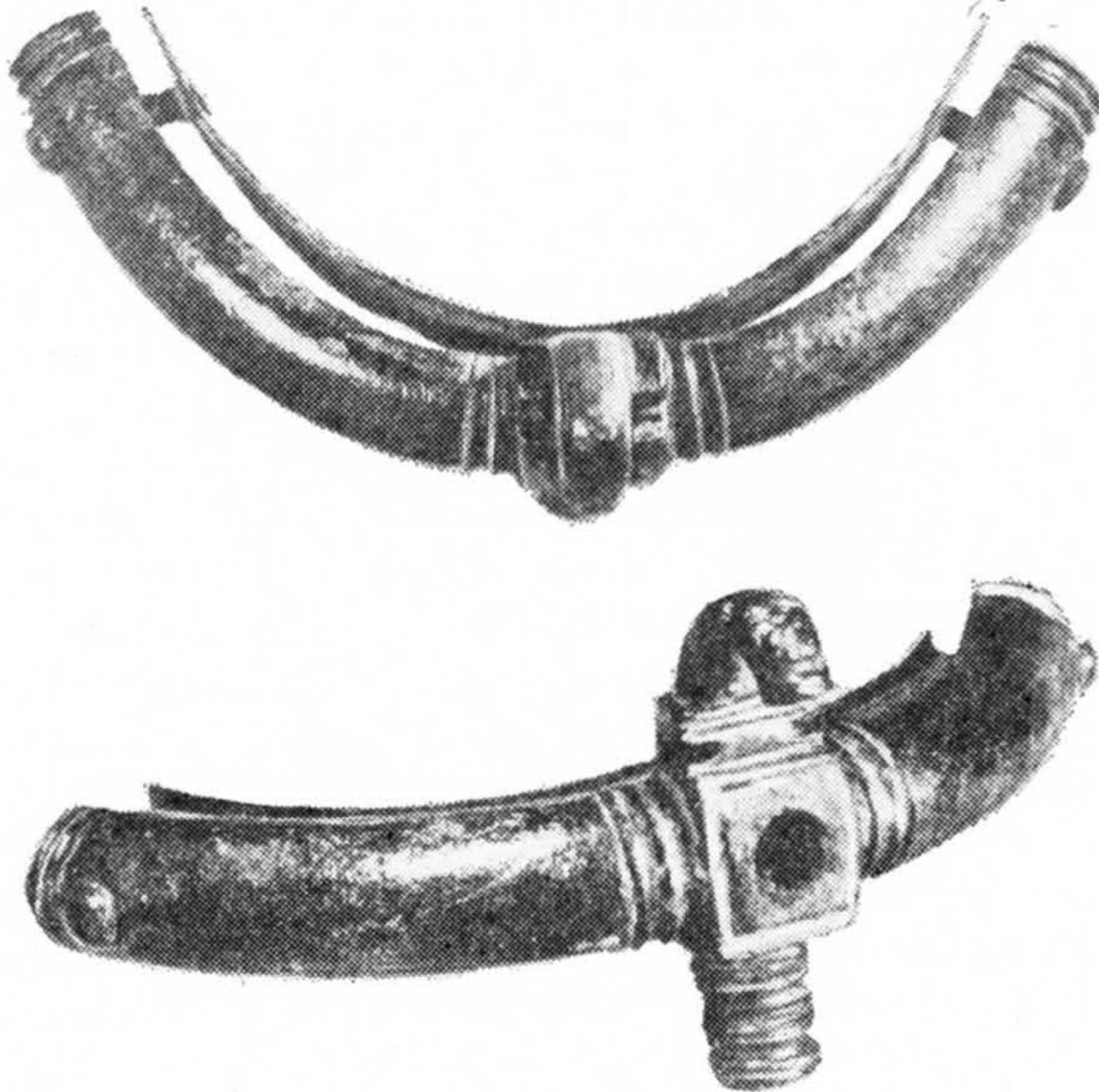
Ketvirta sagtelė, geležinė ovalinė, turėjusi masyvų pusapvalį liežuvėlį, buvo labai sunyksi. Iš tikrujų geriau išliko tik pusė jos ir pusė prie sagties buvusio apie 2×3,5 cm dydžio apkalo, kuris puoštas 4 granatais, įstatytais į aukso skardele išklotus „lizdelius“ (pav. 17). Tai pirmas toks radinys Lietuvos TSR teritorijoje.

Visokiausių formų puošnias sagtis ir prie jų pritvirtintus įvairiai ornamentuotus apkalus ypač mėgo vidurinio Dunojaus baseino ir į vakarus nuo jų nuo IV—V iki pat VIII—IX a. gyvenusios tautos. Tai buvo vienas iš mėgstamiausių tiek vyrų, tiek ir moterų papuošalų. Panašių į Taurapilio pilkapio Nr. 5 sidabrinės ir geležinė su granatais sagtis rasta V a. pirmosios pusės ir vidurio kapuose Jugoslavijoje bei Vengrijoje.

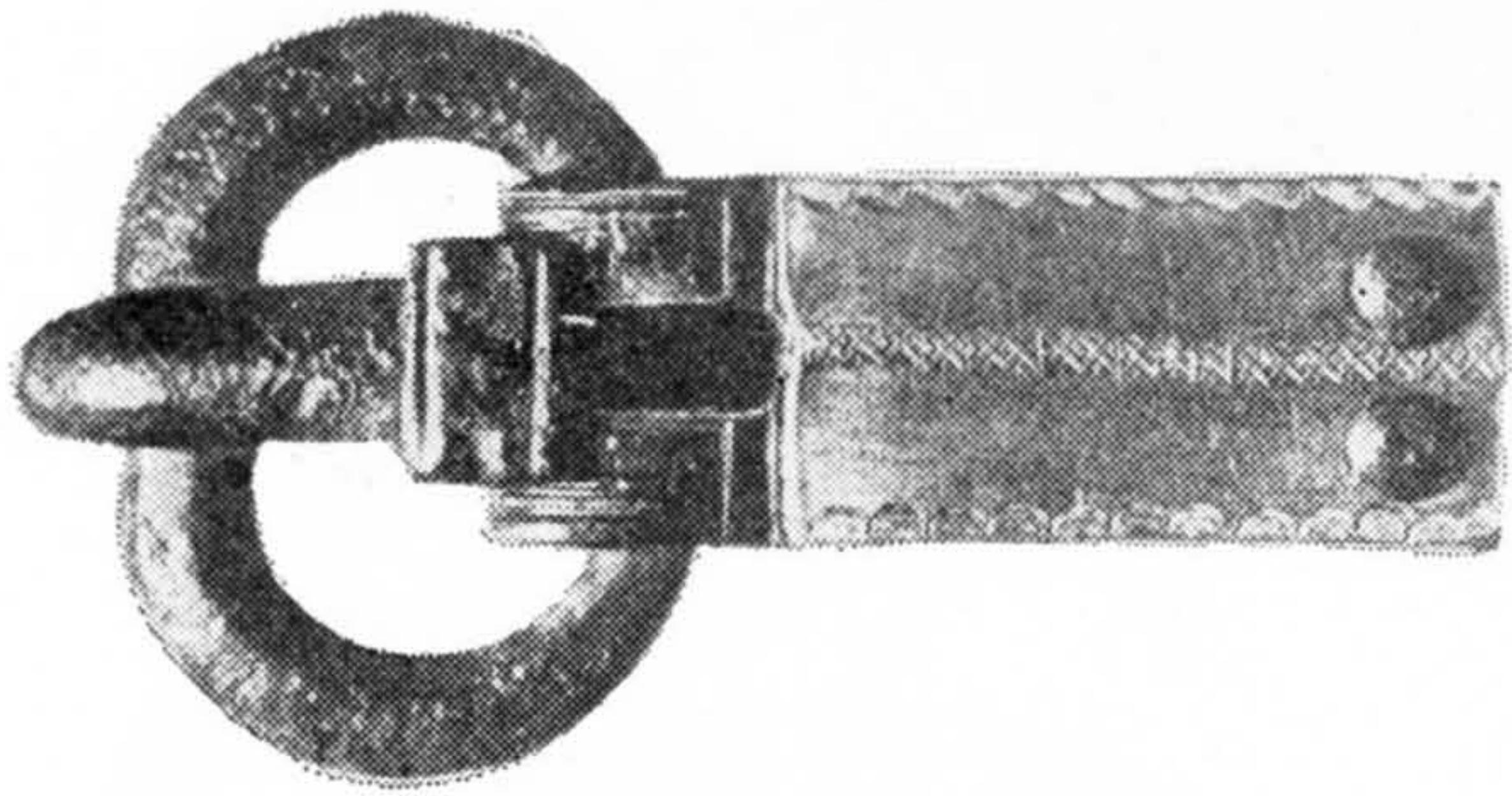
Ryšius su pietų ir pietvakarių sritimis rodo ir kape rasti žalvariniai pentinai (pav. 18). Jų lankelis trumpas (6,4 cm ilgio), masyvus, pusapvalio pjūvio, galai puošti keliais skersiniai grioveliais. Lankelio viduryje yra nedidelė skersinė kryžma, kurios viršutinis galas užlenktas išorėn ir sudaro kabliuką. Ties kryžma išorėje yra keturkampė plokštuma, kurios centre įtvirtintas nedidelis profiliuotas spyglis. Toks pentinas galėjo būti pritvirtinamas prie kojos 2 dirželiais. Vienas iš jų buvo prikalamas vinutėmis ir plona plokšteli išilgai lankelio pentino vidinėje pusėje, o antrasis, užkabintas už kabliuko, apjuosdavo koją prie čiurnos.

Šie pentinai būdingi V a. antrosios pusės—VI a. kapams. Daugiausia jų žinoma iš baltų genčių gyventos srities, ir tyrinėtojai siūlo juos vadinti vakarinių baltų variantu (E grupe) (Giesler U., 1978, p. 13—14, 52—54). Jie esą gaminti sekant IV a. ir V a. pradžioje germanų bei galų kraštuose paplitusiais panašiais puošniais pentinais (Giesler U., 1978, p. 28—32, pav. 4; Tiesche B., 1956, lent. 31). Daugiausia jų (bent 7) rasta Tumianų (Tumiany, Daumen) kapinyno VI a. kapuose, Olštyno apskrityje (Giesler U., 1978, p. 53—54), ir vienas — Olštyne, Čenstochovos apskrityje (Giesler U., 1978, p. 53) Lenkijoje. Pastaruoju metu 3 tokie žalvariniai pentinai rasti Plinkaigalyje (kapec Nr. 52 — 1 egz. ir kapec Nr. 65 — 2 egz.) (Kazakevičius V., 1978, pav. 60, 90). 2 panašūs geležiniai aptikti sudeginto mirusiojo kapec Pilvinų pilkapyje Nr. 8 (Ostroveco raj., BTSR) (Покровский Ф. В., 1899, с. 109; Гуревич Ф. Д., 1962, пис. 49 : 1; Giesler U., 1978, p. 54, Nr. 124). Pagaliau, atrodo, tam pačiam tipui priklauso ir žalvarinis pentinas iš Kretingos raj. Rūdaičių kapinyno suardyto kapo Nr. 6 (Michelbertas M., 1968a, p. 94, 96, pav. 6 : 6). 2 kiek ankstyvesni žalvariniai to paties tipo pentinai rasti Pašušvyje, Kėdainių raj. (Tautavičius A., 1972a, p. 136, pav. 11).

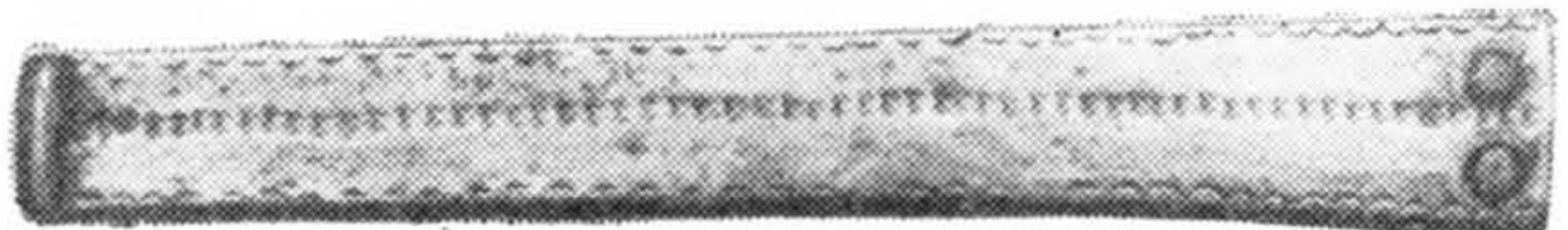
Taigi pentinai su kryžma ties lankelio viduriu, užbaigta kabliuku, buvo gana paplitę ir gaminti baltų žemėse, sekant ankstesniais puosniais germanų genčių pentinais. Jie buvo nešionami dirželiais pritvirtinti prie apavo, o ne prikaustyti. Tai rodo prie pentinų išlikusios žalvarinės ovalinės sagtelės, kurių liežuvėlis su trum-

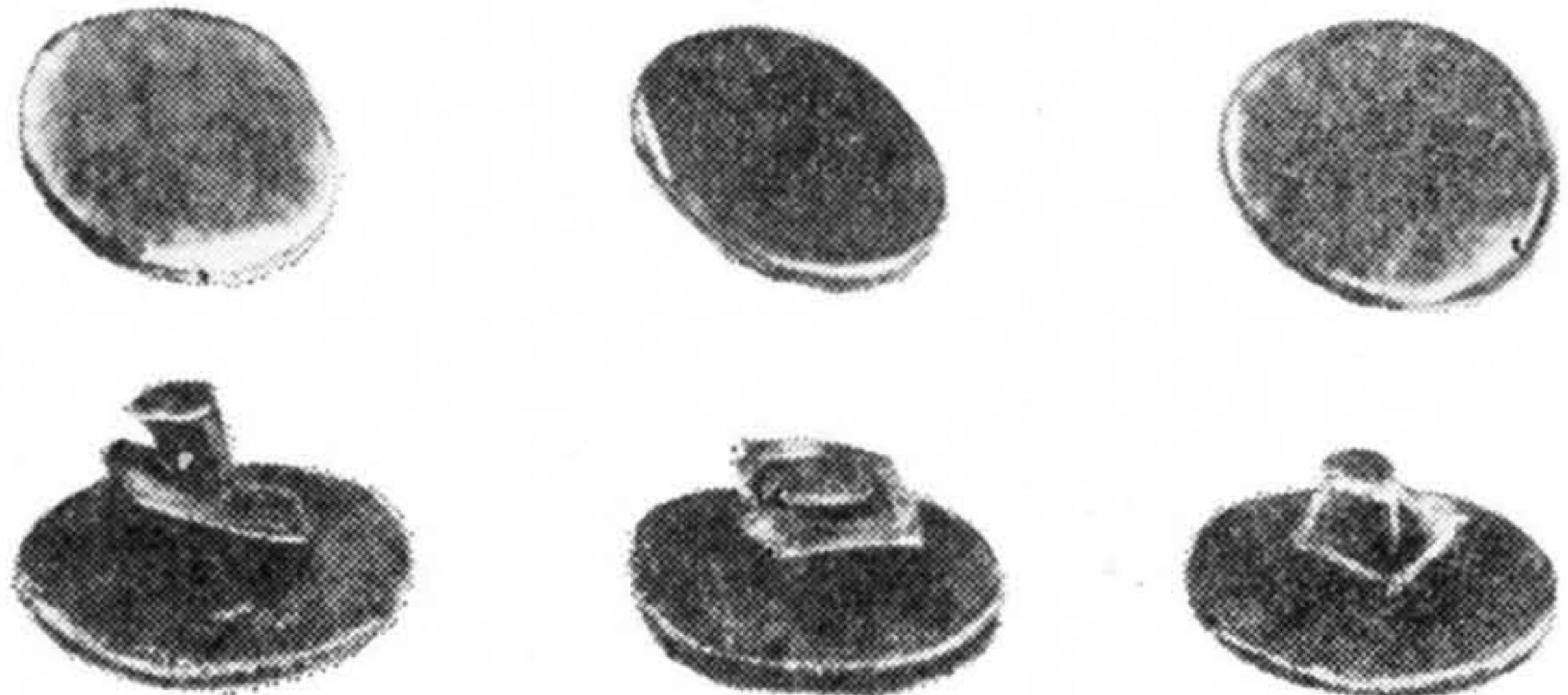
18 pav. Pentinas iš viršaus ir iš šono

19 pav. Pentino dirželio sagtis

20 pav. Pentinų dirželių galų apkalai

21 pav. Pentinų dirželių apkalai

pa kryžma-paplatinimu (pav. 19). I sagteles yra įkabinti apie 3 cm ilgio žalvariniai dirželio galo apkalai, padengti viršuje plona sidabro plokšteli, papuošta 3 išilginėmis įkartelių eilėmis. Dirželių galai taip pat dabinti maždaug 7,5 cm ilgio truputį siaurėjančiais apkalais, kurie irgi padengti plona sidabro skardele, ornamentuota išilgine įkartelių eilute (pav. 20). Likusi dirželio dalis puošta 0,8—1,1 cm skersmens apskritais žalvario apkalėliais, dengtais neornamentuota sidabro plokšteli (pav. 21).

Tokiu ovalinių sagteliu su kryžmą turinčiu liežuveliu (ir be jos) bei dirželiu, dabintu panašiais sidabro skardele dengtais apkalais prie pentinu, aptinkama gana dažnai turtingesniuojuose I m. e. tūkstantmečio vidurio kapuose, pavyzdžiui, Degsnės—Labotiškių, Molėtų raj., pilkapyje Nr. 6 (Tautavičius A., 1972, p. 49), Krikšttonių, Lazdijų raj., pilkapyje (Kulikauskas P., 1959, p. 74, pav. 4 : 1,9), Plinkaigalio, Kėdainių raj., kape Nr. 2 (Jovaiša E., 1978, p. 172—173, pav. 2 : 10) ir daugelyje kitų šio kapinyno kapų. Ovalinės sagtelės gana būdingos ir V—VI a.

22 pav. Ietigaliai ir peilis iš pilkapio Nr. 5

prūsų genčių kapams (Åberg N., 1919, p. 106—119, pav. 152, 154; Tischler O., 1902, lent. 11).

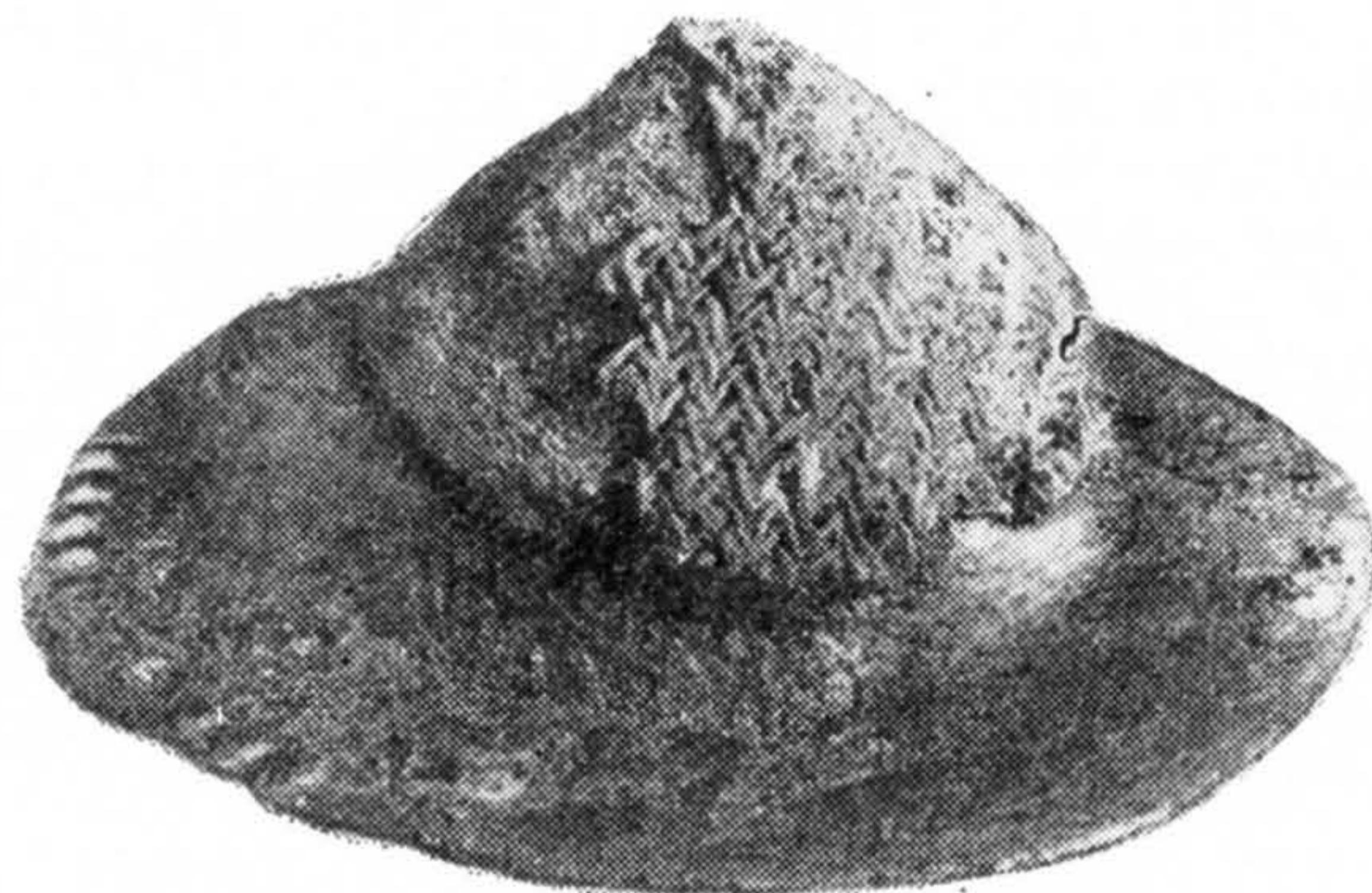
Be jau išvardytų daiktų, kario aprangai priklauso ir vietinių kalvių nukalti ietigaliai bei antskydis. Iš iečių išliko tik įmoviniai 26 cm ilgio ietigaliai (pav. 22). Vienas iš jų turi ištęsto rombo, antras — ilgesnę už įmovą lapo formos siauroką plunksną. Abi šios formos dažnokai aptinkamos I tūkstantmečio antrosios pusės vyrų kapuose (Kazakevičius V., 1979, p. 53—65).

Geležinis antskydis blogai išlikęs. Jis apie 16,5 cm skersmens, su kūgio formos viršūne, o pakraštėlis buvo papuoštas įmuštų gūbrelių eile (pav. 23). Tokių antskydžių gana gausu Lietuvos archeologiniuose paminkluose (Radzvilovaitė E., 1966, p. 135—136; Tautavičius A., 1978, p. 122—124, žemėl. 68). Šis išsiskiria tik vinutėmis, kuriomis buvo prikaltas prie lentinio sky-

do. Išliko 4 gana storos 2,1—2,5 cm ilgio žalvarinės vinutės su keturkampės piramidės formos galvutėmis (pav. 24). Tai pirmas Lietuvoje rastas antskydis, prikaltas tokiomis vinutėmis. Jos puošė skydą, kurio dydis ir forma lieka neaiški. Tik iš vinučių ilgio matyti, jog jis padarytas iš maždaug 1,2—1,5 cm storio lentų.

Prie antskydžio krašto išliko plokščia žalvarinė 4,5 cm skersmens ornamentuota grandis (pav. 25) bei ovalinė kiek įgniaužta žalvarinė sagtelė (pav. 26). Šie dirbiniai rodo, kad prie skydo iš vidaus buvo pritvirtintas diržas skydui nešioti ir pakabinti.

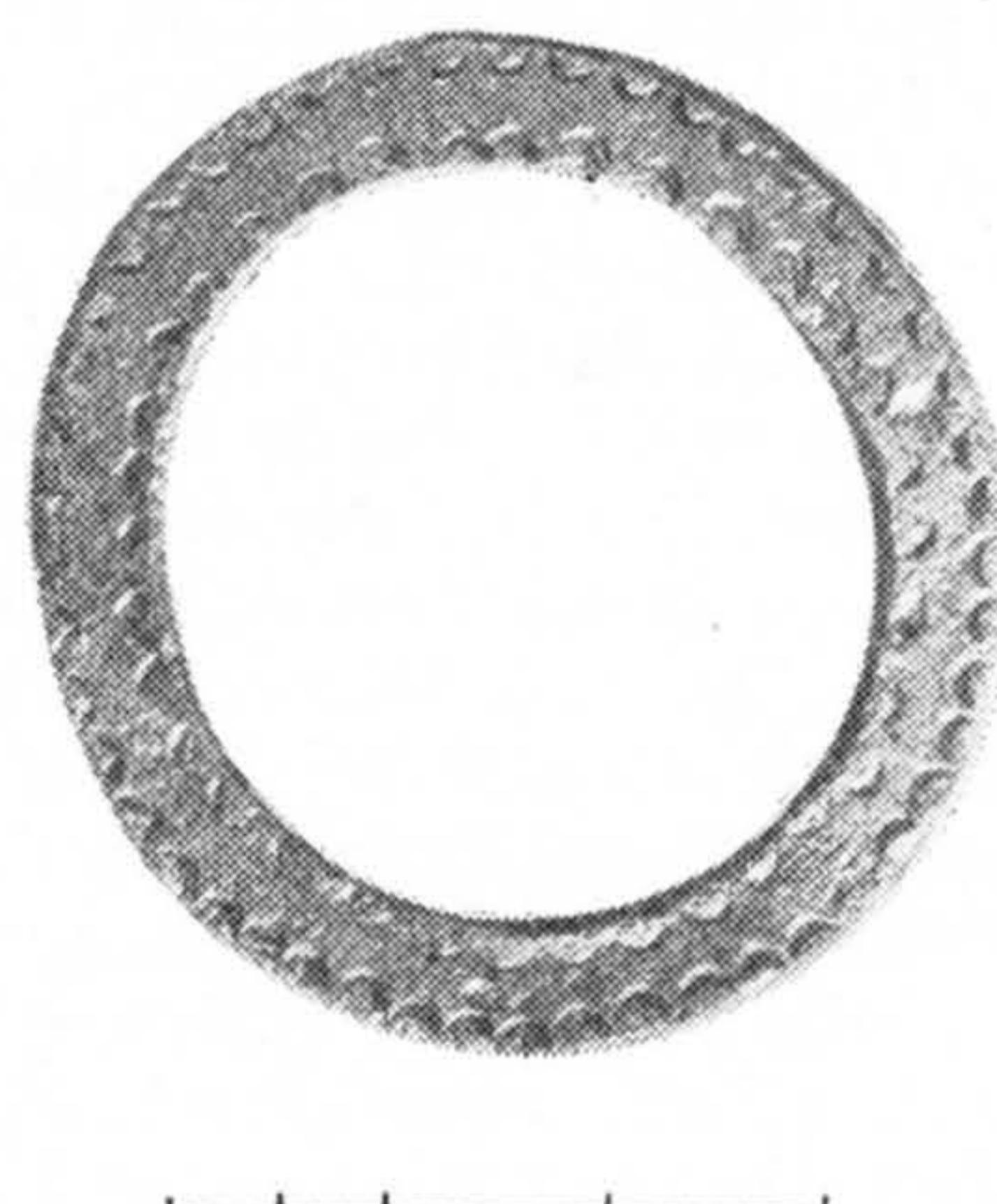
Kariui būdinga įkapė yra ir kartu su vyru palaidotas žirgas. Išlikę griaučiai jauno — dvei-

23 pav. Antskydis iš pilkapio Nr. 5

24 pav. Žalvarinės vinutės antskydžiui prikalti

25 pav. Žalvarinė grandelė, gulėjusi prie antskydžio

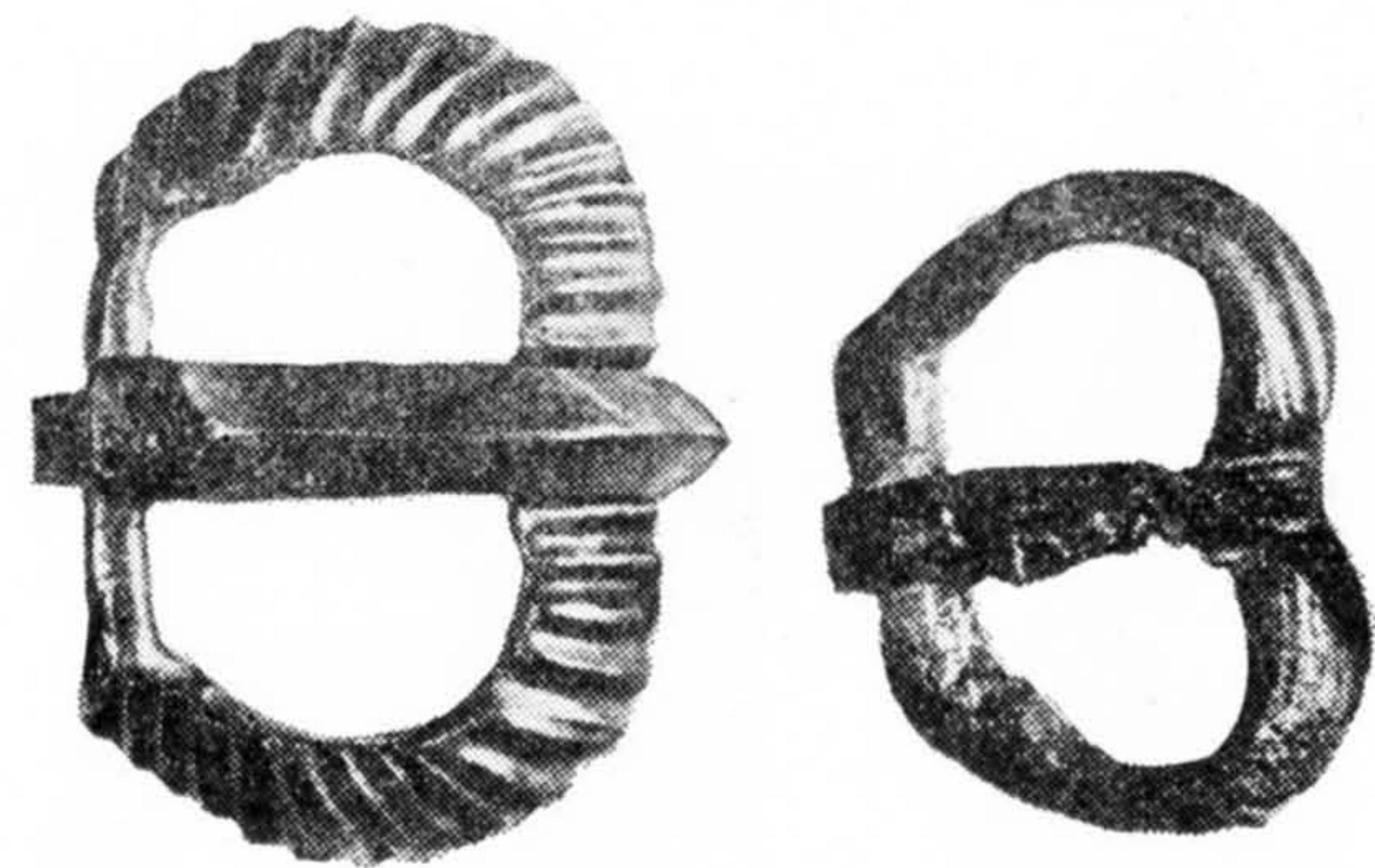
gio žirgo. Jis paguldytas greta mirusiojo be jokių metalinių aprangos daiktų.

Paprotys kartu su mirusiuoju laidoti žirgą pirmaisiais m. e. amžiais buvo žinomas Sambijoje gyvenusioms prūsų gentims (Okulicz J., 1973, p. 372; Jaskanis J., 1974, p. 169—171). Iš čia jis plito į kitas baltų gentis. II—III a. šis paprotys buvo žinomas ir Lietuvos pajūryje. Žirgų kaulų rasta to laikotarpio kapuose Kurmaičiuose (Kulikauskas P., 1968, p. 36), Rūdaičiuose (Michelbertas M., 1968b, p. 59), Palangoje (Tautavičius A., 1968, p. 129, 135), Kretingos rajone. Nuo III—IV a. žirgų griaučių randama ir sūduvių bei jotvingių gyventoje teritorijoje (Jaskanis J., 1968, p. 77—109), o nuo V a. šis paprotys būdingas ir lietuviams. Čia jis išsilaike iki pat krikščionybės įvedimo (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971a, p. 6, 12).

Pirmaisiais m. e. amžiais ir tūkstantmečio viduryje žirgai dažniausiai buvo laidojami nedeginti, vienoje duobėje su mirusiuoju. Laidota daugiausia su paprastomis kamanomis, iš kurių išlieka tik geležiniai žaslai, arba ir visai be aprangos daiktų. Antai V a. turtingo vyro kape Nr. 35 Reketėje kartu su vyru palaidotas žirgas tik su žaslais (LLM, t. 2, pav. 12; Navickaitė-Kuncienė O., 1968, p. 165—166). V a. Švaicarijos „kunigaikščio“ pilkapyje Nr. 25 žirgas irgi buvo palaidotas tik su paprastais dvinariais žaslais (Antoniewicz J., 1961, lent. 5, 9). Kartais jau ir IV a. kapuose randama puošnių kamanų liekanų, bet dažniausiai tokiuose kapuose, kur mirusysis palaidotas be žirgo, pvz., Maudžiorū, Kelmės raj., kape Nr. 1 (LLM, t. 2, pav. 5, 7; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971a, pav. 1—4) arba Švaicarijos pilkapiro Nr. 2 „kunigaikščio“ kape (Antoniewicz J., Kaczyński M., Okulicz J., 1958, lent. 7—9).

Pirmaisiais m. e. amžiais ir tūkstantmečio viduryje pastebime dvejopą paprotį — su mirusiuoju laidoti žirgą su kuklia apranga arba mirusiajam įdėti puošnias kamanas ir nelaidoti žirgo. Taurapilyje mirusysis palaidotas kartu su žirgu, kurio apranga kukli. Galima dar pridurti, jog šis paprotys ryti Lietuvoje vyrauja iki pat XII amžiaus. Iš šios srities turime nemaža žirgų kapų, bet beveik visuose aptinkamos labai paprastos kamanos, kuklios balno kilpos.

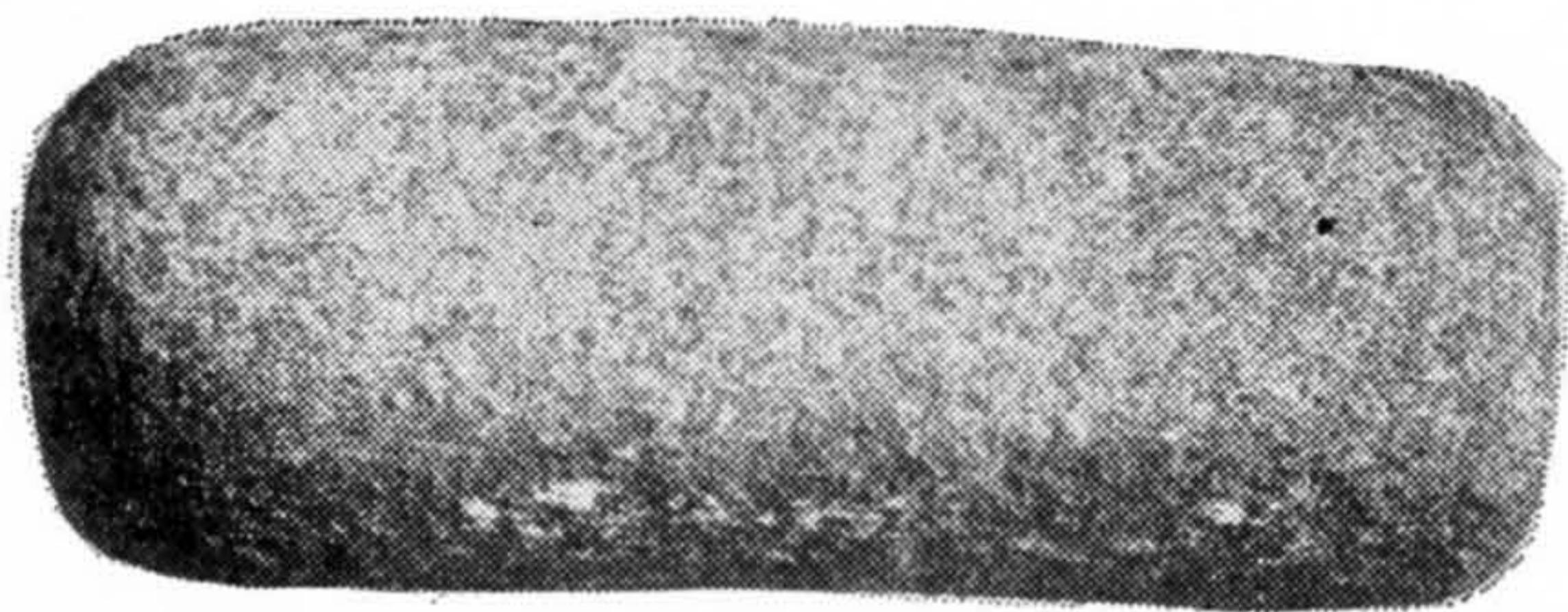
Iš dalies kaip ginklas galėjo būti vartojamas ir prie kario šono ties juosmeniu rastas 20 cm ilgio geležinis pentinis kirvis (pav. 27). Jis masyvoka 6,5 cm ilgio apvaliu viršumi pentimi, įgniaužtu liemeniu ir apie 8,5 cm ilgio ašmenimis. Pentiniai siauraašmeniai kirviai — gana dažnas Lietuvos kapinynų ir pilkapių radinys. Daug jų pasitaiko IV—VI a. rytinės respublikos dalies kapuose (Tautavičius A., 1978, p. 109—112, žemėl. 62). Dabar žinoma apie 150 jų radiamo vietų, iš kurių į muziejus yra patekė maž-

26 pav. Žalvarinės sagtelės iš pilkapio Nr. 5

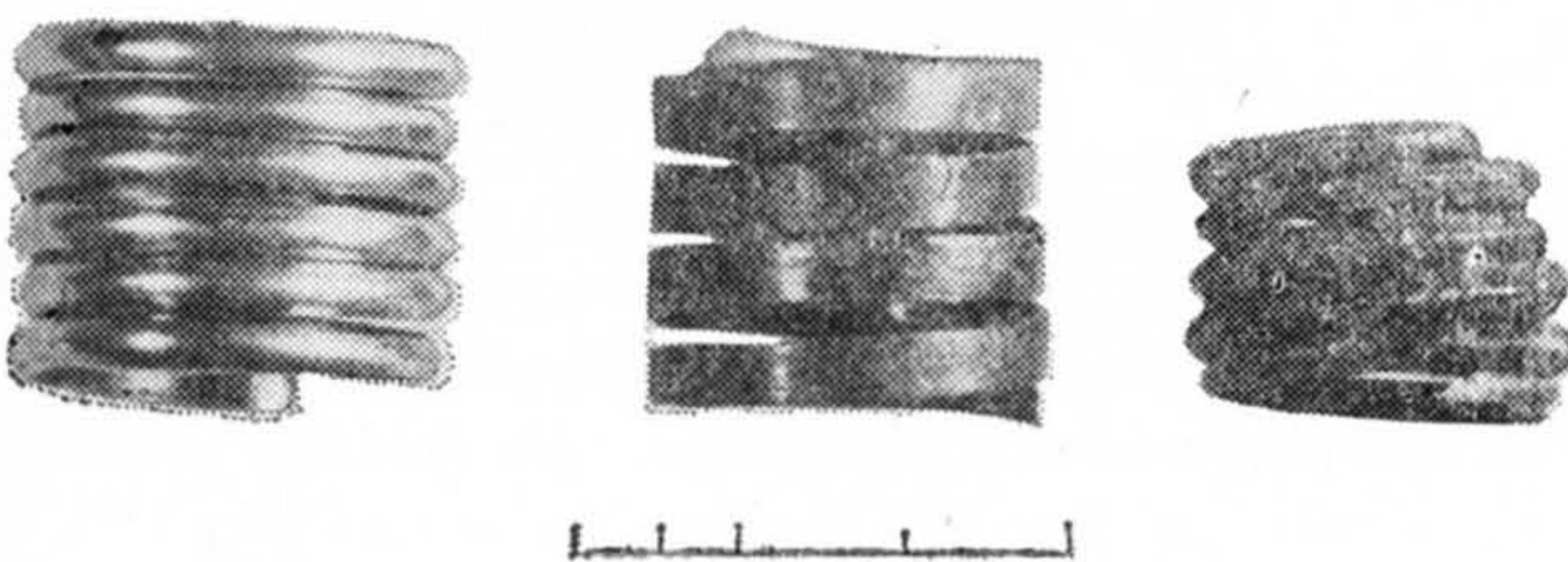
27 pav. Kirvis iš pilkapio Nr. 5

28 pav. Galastuvas iš pilkapio Nr. 5

29 pav. Segė iš pilkapio Nr. 5

30 pav. Sidabrinis žiedas (kairėje) ir žiedinės įvijos iš pilkapio Nr. 5

daug 450 tokių kirvių. Matyt, tai buvo universalus darbo įrankis, o kartu ir ginklas. Taurapilio pilkapyje Nr. 5 rasto kirvio forma nesiskiria nuo kitų rytų Lietuvoje aptiktųjų. Todėl jis laikytinas vietinių kalvių gaminiu.

Vietinės gamybos yra ir nedidelis įtveriamasis peilis, kuris gulėjo šalia kalavijo prie mirusiojo dešinio šono. Minėti įrankiai visą I tūksstantmetį buvo dedami ir į vyrų, ir į moterų, ir į vaikų kapus (LAB, p. 180, 306, 404). Šis paprotys išliko dar ir XIV—XVI a., tik tuo metu jau naudoti peiliai su kriaunomis (Urbanavičius V., 1970, p. 6—7).

Kiek rečiau kapuose randama galastuvų. Paprasti keturkampiai pailgi akmeniniai galastuvai be skylutės dirželiui ar grandelei įverti, kad būtų patogiau nešioti, būdingi daugiau pirmiesiems m. e. amžiams, o vėliau nešiojami lengvesni, mažesni (LAB, p. 187, 308). Taurapilio pilkapyje Nr. 5 rastas keturkampus $3,8 \times 5$ cm storio ir 14 cm ilgio galastuvas priklauso pirmai grupei (pav. 28).

Turtingame Taurapilio pilkapio kape papuošalų nedaug: nedidelė 5,6 cm ilgio žalvarinė lankinė segė aukštai išlenktu liemeneliu, puoštu skersiniai grioveliais, su trumpa kojele, lieta užkaba ir trumpa įvija, rasta prie dešinio peties (pav. 29), bei sidabrinis įvijinis žiedas (pav. 30). Analogiškos lankinės segės, puoštos skersiniai ranteliais, su trumpa kojele ir nedidele įvija, paprastai datuojamos V a. arba VI a. pirmąja puse, laikomos būdingomis ne tik baltams (prūsų gentims), bet ir Skandinavijai, Slovakijai (Åberg N., 1919, p. 55—68; Nerman B., 1935, pav. 144—145; Lamiova-Schmiedlova M., 1961, p. 24, lent. 18 : 6).

Lieka aptarti dar 2 šio kapo radinius — geriamojo (?) rago apkalus ir pincetą.

Paprotys dėti į kapą metalu apkaustytą rago anksčiausiai paplito Lietuvos pajūryje. Čia jis pastebimas jau III amžiuje. Dažniausiai plona, siaura žalvario juoste buvo apkaustomas tik rago angos kraštas, bet IV—VI a. kapuose aptinkama ir puošnai apkaustyti ragų liekanų. Jie turi žemiau rago angos plačią puošnai ornamentuotą dažniausiai sidabrinę juostą. Įdomu, kad jos ornamentas skiriasi nuo to paties laikotarpio papuošalų ornamento. Jis išdėstytais dažniausiai horizontaliomis juostomis, kuriose aptinkama ne tik geometrinių motyvų, bet ir gyvulių bei paukščių — elnių ar briedžių, žąselių ir t. t.—figūrelėlių. Iki šiol archeologinėje literatūroje daugiausia minimi tokie puošnūs ragų apkalai iš Pašušvio, Kėdainių raj. (Puzinas J., 1938, pav. 71; LLM, t. 1, pav. 356; LAB, pav. 257; Tautavičius A., 1972a, pav. 14), ir Rubokų kapo Nr. 39, Šilutės raj. (Bezzenberger A., 1909, p. 185, pav. 141; LAB, pav. 258; Tautavičius A., 1972a, pav. 13). 1978—1979 m. dar keletas jų rasta Plinkaigalio, Kėdainių raj., kapinyne (Kazakevičius V., 1981).

Ant puošnai apkaustyti ragų smaigalio dažnai užmaunamas lietas žalvarinis taurelės formos apkolas. Tokia taurele papuoštas Pašušvio rago smaigalys (Puzinas J., 1938, pav. 71; LLM, t. 1, pav. 356; LAB, pav. 257; Tautavičius A., 1972a, pav. 14). Be to, tokį taurelių rasta Vilkiautinio kape Nr. 20 (Krukowski S., 1913, lent. 1 : 7), Krikštonių, Lazdijų raj., kape Nr. 1 (Kulikauskas P., 1959, pav. 4 : 2), Riklikų, Anykščių raj., suardytame pilkapio Nr. 7 kape (apie radinį neskelbta), Linkaičių, Joniškio raj., kape Nr. 15 (Tarvydas B., 1933, pav. 2; Michelbertas M., 1968, p. 40—41, pav. 1), Gibaičiuose, Šiaulių raj. (Tarvydas B., 1933, pav. 10, 11). Pastaruoju metu keletas jų rasta ir Plinkaigalio kapinyne, Kėdainių raj. (Kazakevičius V., 1978). Žinoma jų ir kaimyninėje Latvijoje (LA, 1974, pav. 53 : 12), ir prūsų gentyse (Engel C. und La Baume W., 1937, pav. 26c), o kiek anksčiau —

nuo II—III a.—ir germanų bei vakarų slavų žemėse (Godłowski K., 1977, p. 195).

Angos krašto ir rago smaigalio apkalus kartais jungia iš kelių narelių sudaryta metalinė juosta. Aptikta keletas IV a. ragų, kurių juostos rankenos dabintos spalvotu emaliu (LLM, t. 2, pav. 8, 9; Michelbertas M., 1968, p. 40—42, pav. 1). Kapuose tokie puošnūs ragai būna padėti prie juosmens arba kojų.

Taurapilio pilkapyje Nr. 5 rastas 7,5 cm skersmens sidabru apkaustytas rago angos kraštas. Prie angos krašto ragą dengia apie 4,5 cm pločio plonos sidabrinės skardelės juosta. Jos ornamentas skiriasi nuo kitų to paties laikotarpio puošnių ragų apkaustų ornamento. Juostos apatinis kraštas dabintas įspaustu akučių eile, o likusi plokštuma — ne horizontaliomis ornamento juostomis, o įspaustais 3×3 cm dydžio keturkampiais. Juos kerta 2 istrižainės, nuo kurų atskiria spiralinės linijos (pav. 31). Spiralės — lenktos linijos — motyvas bendras rago ir kalavijo makštų bei prie sagčių esančių apkalų ornamentui.

Taurapilio rago rankeną sudarė 3 sidabriniai 5,6—6,5 cm ilgio vamzdeliai, užverti ant pintos juostelės (pav. 32). Ant smaigalio uždėtas ne taurelės formos apkolas, o 2,8 cm ilgio sidabrinės skardos 1,2—1,6 cm skersmens kiauras cilindriukas. Todėl ragas galėjo turėti kiaurą smaigalių ir būti vartotas ne tik kaip indas gérimui, bet ir kaip trimitas. Apkalų ornamentu, rankena ir smaigalio apkalu jis skiriasi nuo visų kitų baltų žemėse rastų geriamujų ragų.

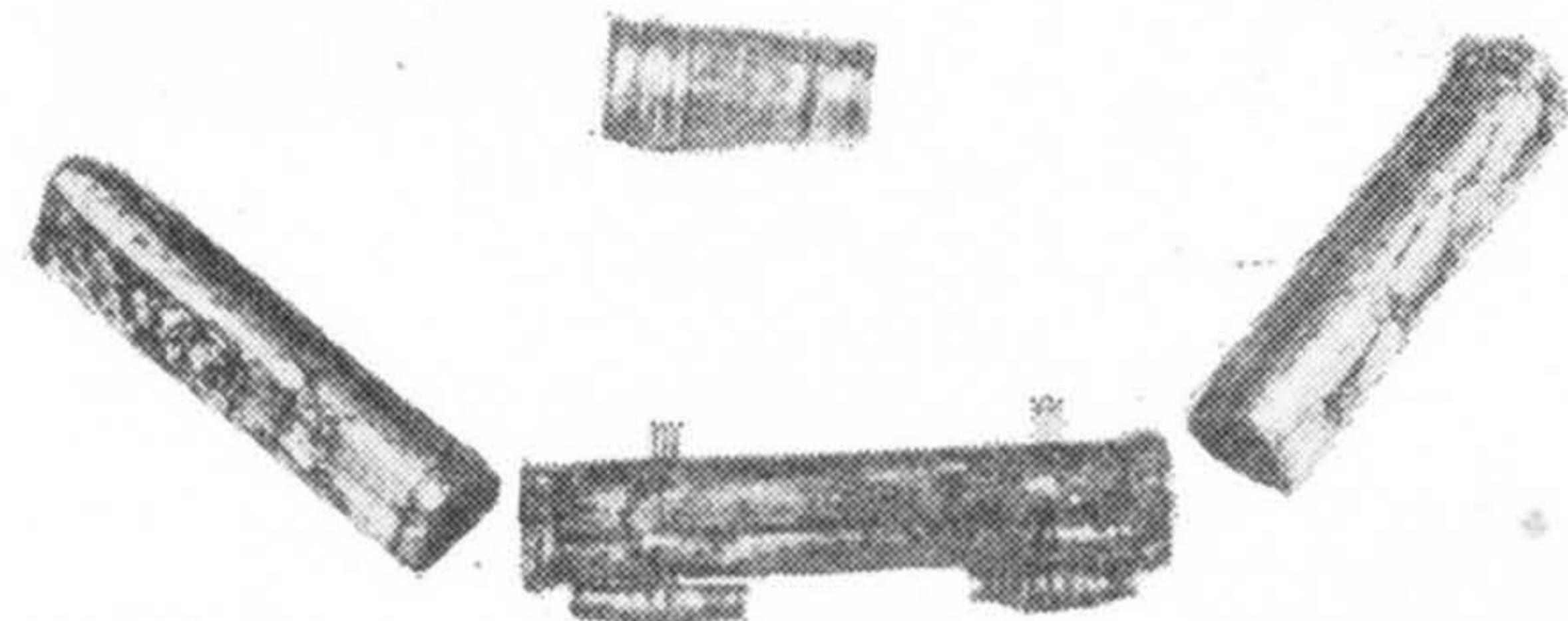
Kadangi daugelis Šiaurės Europos tautų indų gérimui nuo seniausių laikų vartojo tauro ragą, tai, kalbininko K. Būgos nuomone, iš jo kiles ir lietuvių kalbos žodis „taurė“, kuriuo ilgainiui imta vadinti ir stiklinius, metalinius ar medinius gérimo indus (Būga K., 1958, p. 375).

Daugelis senovės genčių ir tautų geriamajį ragą, o kartais jo forma sekant padarytą molinį ar metalinį indą vartojo ne tik kaip taurę, bet ir kaip apeiginį indą. Tam kartais skirti ragai su kiauru smaigaliu. Todėl ir Taurapilio pilkapiro Nr. 5 ragas galėjo būti taikomas įvairiems reikalams.

Panašiai įvairiems reikalams galėjo būti vartotas ir šiame kape rastas 7,3 cm ilgio pincetas su 2,4 cm pločio žnyplėmis (pav. 33). Žalvarinių ir geležinių pincetų Lietuvos kapinynuose ir pilkapiuose vyru kapuose randama nuo pirmųjų m. e. amžių visą I tūkstantmetį. Pavyzdžiui, Barzdūnuose, Šilutės raj., kape Nr. 5 pincetas aptiktas kartu su II a. akine sege (Bezzenberger A., 1900a, p. 116). Rūdaičiuose, Kretingos raj., jis rastas VI a. turtingo vyro kape Nr. 5 dirželiu prikabintas prie segės (Michelbertas M., 1968a, p. 97). Vilkų Kampo, Šilutės raj., VIII a. turtingo vyro kape kartu su vienašmeniu kala-

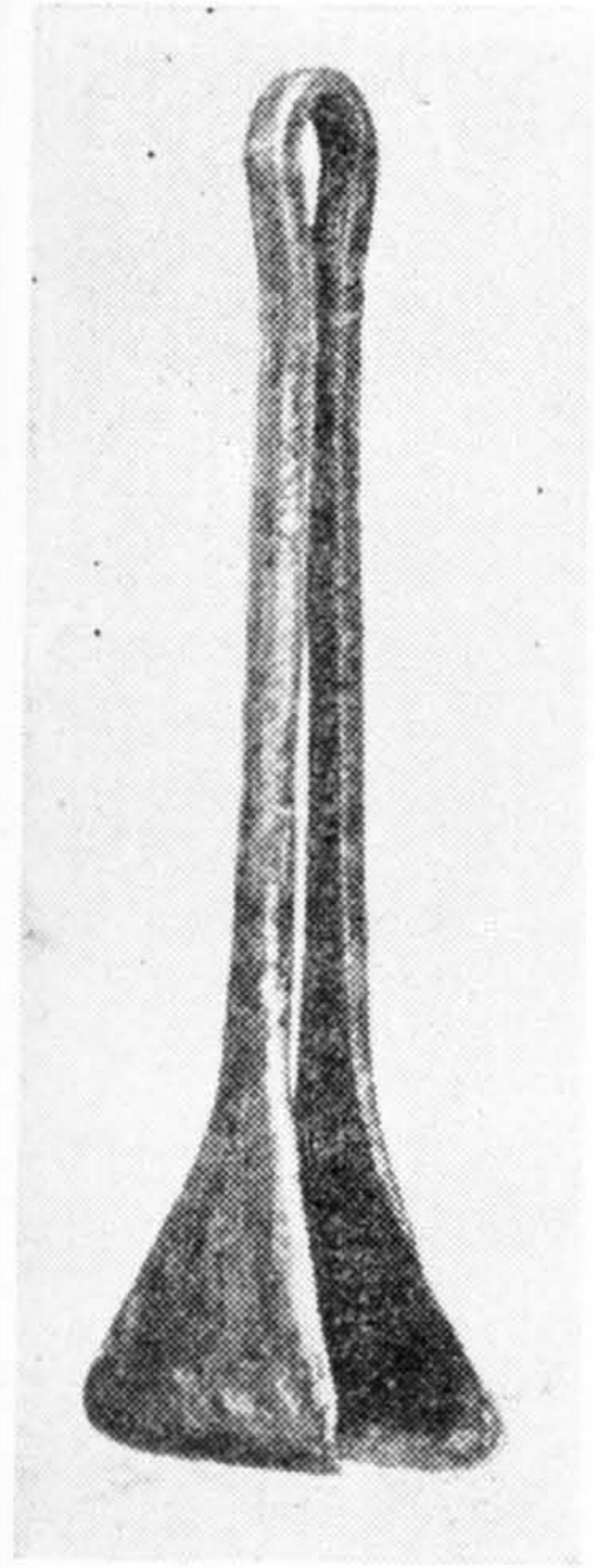
31 pav. Geriamojo rago apkalas iš pilkapiro Nr. 5

32 pav. Geriamojo rago rankenos ir smaigalio apkalai

viju aptiktas pincetas, grandinėle prikabintas prie lankinės aguoninės segės (Nakaitė L., 1970, p. 53, pav. 9 : 2). Paežerio, Šilalės raj., VII—VIII a. kapuose Nr. 38 ir 98 rasti prie lankinių segių pritvirtinti pincetai (IEM, inv. Nr. AR 469 : 84). Pamiškių, Pasvalio raj., VII—VIII a. kape Nr. 27 pincetas aptiktas prie didelės lankinės skliutakojės segės (Tautavičienė B., 1974, p. 42), Kašučiuose, Kretingos raj., VIII a. pabaigos vyro kape Nr. 25 jis rastas prikabintas prie lankinės gyvulinės segės (Radzvilovaitė E., 1970, p. 70), panašiai ir Kiauleikių, Kretingos raj., VIII—IX a. vyru kapuose Nr. 7 ir 42 kartu su vienašmeniais kalavijais jie rasti prie lankinių gyvulinės segių. Daug rečiau pincetų pasitaiko Lietuvos piliakalniuose (Nemenčinė, radinys — IEM, inv. Nr. AR 226 : 66; Vosgėliai, Zarasų raj., radinys — IEM, inv. Nr. AR 75 : 2).

Pincetų turtinguose vyru kapuose randama ir kaimyninėse baltų gentyse. Pavyzdžiui, Švaicarijos pilkapiro Nr. 2 „kunigaikščio“ kape aptikti 2 žalvariniai pincetai ant mirusiojo krūtinės šalia lankinių žieduotujų segių (Antoniewicz J., Kaczyński M., Okulicz J., 1958, p. 25, lent. 2 : 45). Panašiai pincetas (kartais net sidabrinis) dedamas į turtingus vyru kapus ir kituose kraštuose. Pvz., Lenkijoje, Šlionske (Śląsk) pirmųjų m. e. amžių kapuose (Godłowski K., 1977, p. 109), Rusijoje IX—X a. vyru vikingų kapuose taip pat

33 pav. Žalvarinis
pincetas iš pilkazio
Nr. 5

Taurapilio pilkazio Nr. 5 kapo laidosena ir inventorius būdingi V a. antrajai pusei ar VI a. pradžiai. Tuo metu — nuo IV a. pabaigos iki VI a. pradžios (ypač šiaurės rytų Lietuvoje) dar vyravo paprotys mirusiuosius laidoti nedeginus, duobėje po pilkazio sampilu, kurį juosė akmenų vainikas. Vyrai buvo laidojami galva į vakarus, moterys — į rytus, rankos buvo sudedamos ant krūtinės ar juosmens srityje. Taurapilio pilkazio Nr. 5 kapas šiuo atžvilgiu neišskiria. Jam parinkta vieta — nedidelės kalvos centras — rodytų, kad jis buvo vienas iš pirmųjų šioje nedidelėje grupėje. Mirusiajam iškasta gerokai didesnė ir gilesnė duobė negu kitiems. Virš jos supiltas ir kiek didesnis sampilas, apdėtas didelių akmenų vainiku.

Tuo metu rytų Lietuvoje pagal paprastą i vyro kapą buvo dedamas kirvis, peilis, rečiau 1 ar 2 ietys su įmoviniais ietigaliais (dažnai 2 ietys dedamos deginamiems mirusiesiems nuo VI a.), skydas, retkarčiais — pentinai, žirgas, o iš papuošalų — paprastai tik segė ir žiedas; apyrankė ar antkaklė randamos nedažnai. Retai pasitaiko ir geriamasis ragas, pincetas. Ir šiuo atžvilgiu Taurapilio kapas nesiskiria nuo to paties laikotarpio kapų. Antai tame rastas rytų Lietuvai įprastos formos pentinis siauraašmenis kirvis, peilis, Lietuvai būdingas antskydis, ietigaliai, segė, pincetas, galastuvas. Todėl ir kapo inventorius, kaip ir laidosena, liudija, jog tai vietinio gyventojo V a. pabaigos ar VI a. pradžios kapas.

Jį skiria kai kurių daiktų puošnumas (antskydis pritvirtintas žalvarinėmis vinutėmis, ant

randama pincetų (Avduzin D. A., 1967, c. 21—25).

Dėl jų paskirties vieninges nuomonės nėra. Vieni tyrinėtojai pincetus laiko juvelyrų darbo įrankiais, kiti — tualeto reikmenimis, dar kiti — medicinos (chirurgijos) įrankiu (Kapnup A. Я., 1975, c. 44) ir t. t. Greičiausiai jie vartoti įvairiems darbams. Tačiau tai, kad pincetų randama turtinguose vyruose kapuose dažniausiai prikabintų prie drabužius susegusių segių ant krūtinės ir tai, kad kartais kape pasitaiko ornamentuotas arba sidabrinis pincetas, rodytų, jog šie asmenys jį vartojo būrimui ar kažkokiomis apeigomis, kuriomis, matyt, buvo teikiama maginė prasmė.

Chronologija ir mirusiojo visuomeninė padėtis.

kojų uždėti sidabru apkaustytais diržais pentinai, ant piršto užmautas sidabrinis žiedas) ir importinis kalavijas puošniose makštyse su sidabrinėmis paauskuotomis bei geležine granatais dabinta sagtimis ir savitai apkaustytas ragas. Šis importinių daiktų komplektas, kaip ir kapo vietas parinkimas bei įrengimas, rodo išskirtinę mirusiojo padėtį. Jo kapo inventorijuje vyrauja ginklai, apibūdinantys mirusiją kaip žymų karį ir vadą. Jis ginkluotas ne tik 2 ietimis, kirviu ir skydu, bet ir turi iš tolimų kraštų patekusį kalaviją su puošniomis makštimis ir priedais.

Ragas ir pincetas, matyt, susiję su apeigomis, magija. Geriamasis ragas gali būti siejamas su priesaika, kuria sutvirtinama sutartis, taika ir panašiai. Kita vertus, jei tai ragas, skirtas trimituoti, tai reikštų, jog šis karys vadovavo didesniams kariams būriui. Pirmas atvejis bylotų, kad baltų gentyse įvairias apeigas atlikdavo bendruomenės galva, vėliau genties ar žemės viršaitis „kunigaikštis“, o dar vėliau tarptautinius susitarimus — pats krašto valdovas. Panašus protys buvo ir Vidurio Europoje, kur „kunigaikščių“ kapuose dažnai randamas pincetas ir puošnus geriamasis ragas, o kartais — dar ir žirklės bei šukos (Godłowski K., 1977, p. 95, 195).

Turbūt ne atsitiktumas, kad „kunigaikščių“ kapai baltų gentyse atsiranda tautų kraustymosi laikotarpio pradžioje. Matyt, tada, padaugėjus gyventojų, kovos vertė kaimų bendruomenes jungtis, sudaryti valsčius — žemes (administracinius vienetus), kurių bendriems reikalams tvarkyti, kariams vadovauti, atstovauti tariantis su kitais valsčiais, taip pat bendruomenės narių tarpusavio ginčams spręsti buvo renkamas vadas — „kunigaikštis“. Taurapilio pilkapyje Nr. 5, matyt, ir buvo palaidotas vienas tokis vadas — „kunigaikštis“ (pav. 34).

Idomu, kad šių vadų — „kunigaikščių“ kapų atsiradimas sutampa su IX—XIII a. šaltiniuose minimu baltų genčių sąjungų išsiskyrimo pradžia. Kaip tik IV—VI a. išsiskiria lietuvių, žemaičių, jotvingių, žiemgalių ir kitos genčių sąjungos, kurios išlieka iki pat XII—XIII amžiaus. Šios genčių sąjungos I m. e. tūkstantmečio viduryje buvo jau gerai organizuotos, gebėdavo sudaryti nors ir laikinas federacijas, didesnius politinius-administracinius vienetus. Tai rodytų ir antikinių autorų užuominas. Štai Flavijus Magnus Aurelijus Kasiodoras paliko užrašytą žinutę, kad VI a. pradžioje aisciai buvo atsiuntę savo pasiuntinius į tolimą Romą ar Raveną pas imperatorių Teodoriką (LIŠ, 1955, t. 1, p. 19).

Nėra abejonės, kad Taurapilio pilkapyje Nr. 5 palaidotą asmenį iš bendruomenės skyrė ne tik jo pareigos, bet ir turtinė padėtis. M. e. pradžioje gamybinėms jėgomis pasiekus tokį lygį, kad nedidelė šeima galėjo žymia dalimi savarankiš-

kai ūkininkauti, susidarė pagrindinės sąlygos turtinei nelygybei atsirasti. Per kelis šimtmečius šis procesas, matyt, buvo gerokai pažengęs į priekį. Kaimų bendruomenes sudarė turtingesni ir neturtingesni jos nariai. Iš turtingesnių šeimų dažniausiai ir buvo renkami bendruomenės pareigūnai. Savo ruožtu vadas, tvarkydamas mainus tarp bendruomenių ar genčių, taip pat dalydamas karą grobį ir kitais atvejais, galėjo pasinaudoti savo padėtimi, greičiau pralobti. Turtiniai skirtumai didėjo, ir išrinktieji vadai tolo nuo bendruomenės eilinių narių. Turtingesnės šeimos ilgainiui sudarė genties aristokratiją, kuri tvarkė genties vidaus reikalus ir santykius su kaimynais, jau iš tradicijos paveldėdamos tas pareigas.

Turtinį bendruomenės susiskaldymą I tūkstantmečio viduryje ryškiai parodė daugelio Lietuvos archeologinių paminklų tyrinėjimai. Tai atspindi ir Taurapilio pilkapių medžiaga. „Kunigaikščio“ kapą supa kelių turtungų karių kapai, o likusieji eiliniai bendruomenės nariai buvo laidojami ant gretimos kalvos.

„Kunigaikščio“ palyda. Vakarinėje pilkapių grupėje ant jau minėtos kalvos pavyko aptikti tik 8 pilkapių vietas. Pagal pasakojimus jų būta 10 ar 13. Pilkapai Nr. 3, 7 ir 8 buvo jau visai sunaikinti kasinėtojų mègėjų ir ūkinių darbų. Juose nerasta ryškesnių kapų pèdsakų. O pilkapiuose Nr. 1, 2 ir 4 aptikti apardyti karių kapai, pilkapyje Nr. 6 — sveikas išlikęs kario kapas. Ir gerai išlikęs, ir apardytieji kapai yra turtungų bendruomenės vyru.

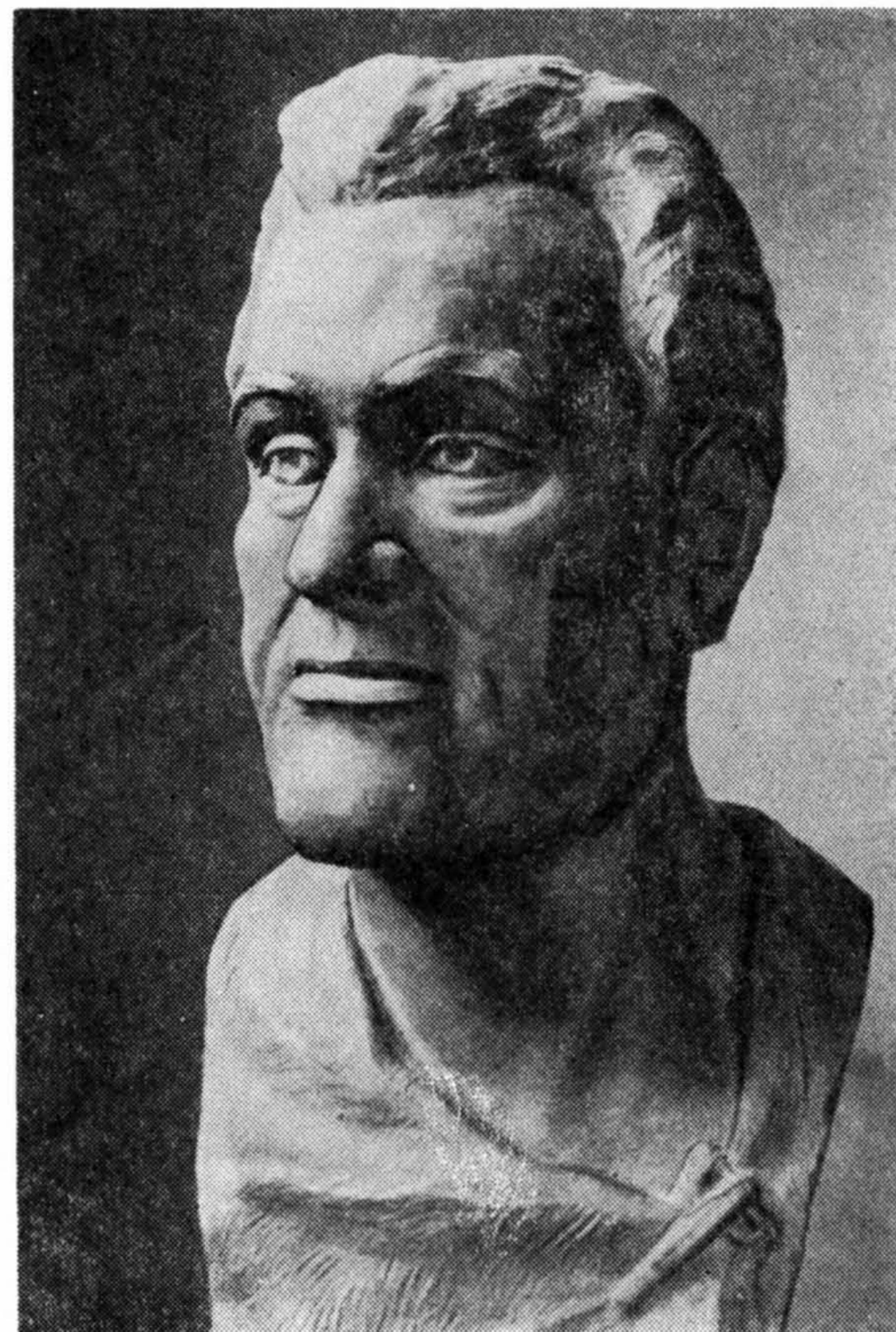
Pilkapis Nr. 1. Kalvelės vakariniame gale pastebimas vos 20—30 cm aukščio pakilimas, kurio pietiniame pakraštyje buvo matyti didesnis akmuo, o kito dalis — pakilimo šiauriniame pakraštyje. Atstumas tarp akmenų apie 12 m. Tai tarsi buvusio pilkazio vieta.

Tad šioje spējamo pilkazio vietoje ištirtas 13×13 m plotas. Nuėmus velėną ir ariamą sluoksnį, paaiškėjo, kad visas sampilas ir pagrinde buvęs degesių sluoksnelis nuartė. 15—20 cm gylyje aptiktas nejudintas podirvis. Nerasta ir akmenų vainiko pèdsakų. Todėl pilkazio skersmuo neaiškus. Čia buvus pilkapij liudija tik 2 kapai.

Sudeginto mirusiojo kapas. Apie 60 cm į vakarus nuo centro aptiktos sudeginto mirusiojo kapo liekanos. Maždaug 50—80 cm skersmens plotelyje ant ariamo sluoksnio ir podirvio ribos kai kur išliko sudegusių kaulų, o tarp jų — ir apdegusios sulenkotos žalvarinės plokštelės liekanų.

Tiriama ploto pietvakariuose išryškėjo kapo duobės šiaurės rytų galas ir jos vakarinę dalį su ardžiusios kitos duobės kontūrai.

Nedeginto mirusiojo kapas. Kapo duobė iškasta pietvakarių — šiaurės rytų kryptimi. Ji apie 3 m ilgio; šiaurės rytų galas 1,6 m pločio. Išliko

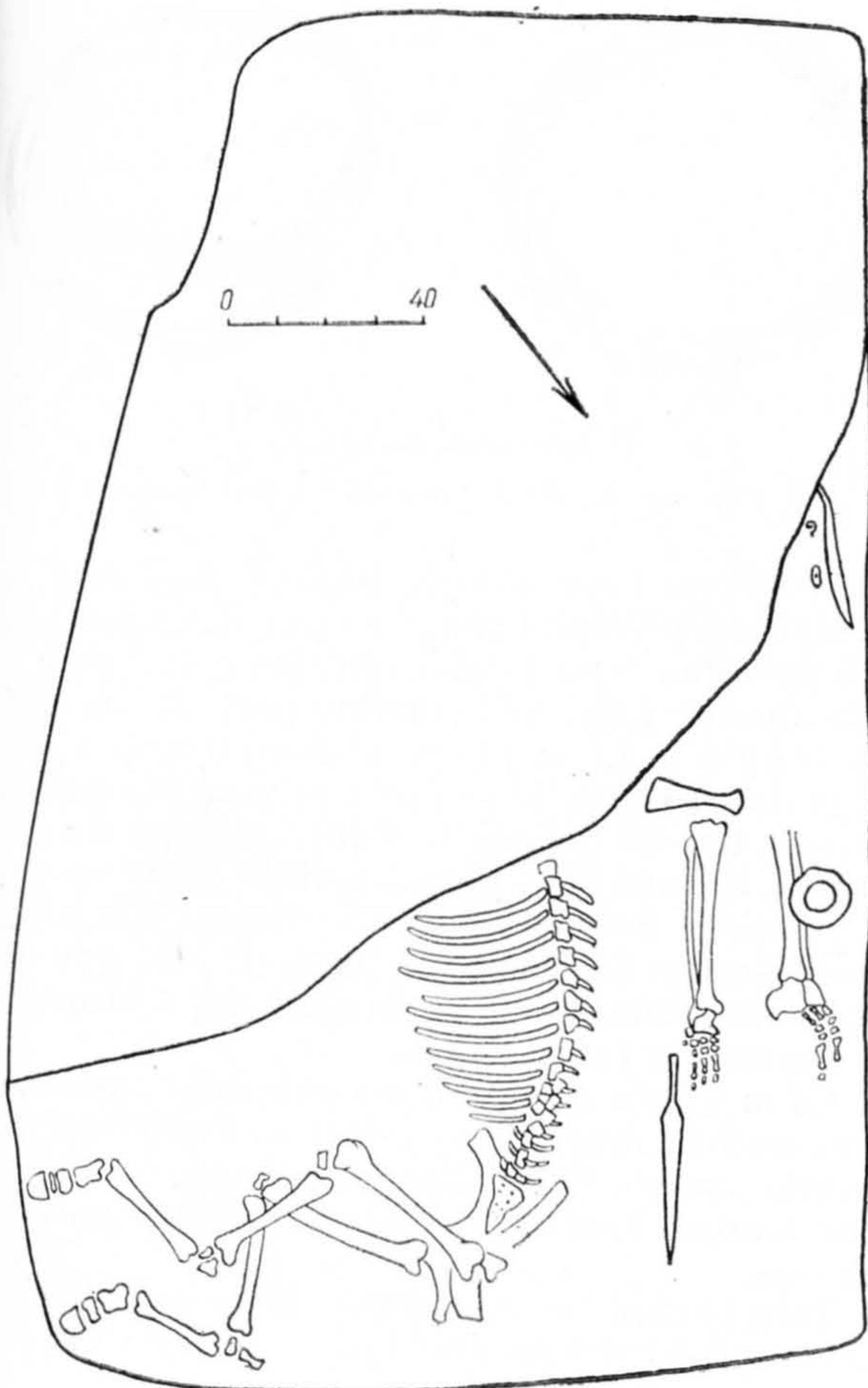

34 pav. Pilkapyje Nr. 5 palaidoto vyro veido skulptūrinė rekonstrukcija pagal kaukolę (aut. V. Urbanavičius)

2 m ilgio šiaurės vakarų krašto ir tik 0,55 m ilgio pietryčių krašto dalis, užpildyta šviesiu smėliu. Dalyje senojo kapo duobės iškasta nauja netaisyklinga, apie 2,9 m ilgio ir iki 1,7 m pločio, duobė, užpildyta tamsesne maišyta žeme, kurioje nuo pat paviršiaus aptikta pavienių gyvulių kaulų.

70 cm gylyje išlikusioje kapo duobės dalyje aptikti žmogaus blauzdikauliai ir pèdu kaulai, taip pat greta paguldyto žirgo užpakalinės kojos bei stuburo dalis (pav. 35). Žmogus paguldytas duobės šiauriniame krašte galva į pietvakarius 245° kryptimi.

Išliko prie kojų padėtos įkapės. Prie dešinio šono buvo stambus geležinis įmovinis ietigalis profiliuota plunksna. Jis apie 45 cm ilgio, su 32 cm ilgio plunksna, kuri arčiau įmovos siekia 8 cm pločio (pav. 36 : 1). Ant kairės kojos blauzdikalio 17 cm žemiau kelio rastas 13 cm skersmens geležinis antskydis kūgine viršune (pav. 36 : 4). Vadinas, ir ant šio mirusiojo kojų buvo padėtas skydas. Prie dešinės kojos kelio išliko geležinis pentinis siauraašmenis 23 cm ilgio kirvis 7 cm pločio ašmenimis ir kiek ilgesne pentimi (pav. 36 : 2). Kirvakotis turėjo gulėti tarp

35 pav. Pilkapio Nr. 1 kapo liekanos

blauzdikaulių. Kirvio briaunos puoštose smulkiose įkartėlėmis. 20 cm nuo kairės kojos kelio šiauriniame duobės pakraštyje aptikta sunykuusi geležinė lankinė 8,2 cm ilgio segė (pav. 36 : 5). Neaišku, kas galėjo būti ja susegta šioje vietoje.

Prie mirusiojo kairio šono ties juosmeniu gulėjo geležinis 32 cm ilgio peilis (pav. 36 : 3). 8 cm ilgio įkotė nukreipta į galvos pusę. 8 cm nuo jo smaigalio šalia ašmenų buvo dar 4,6 cm ilgio geležinė ovalinė sagtelė (pav. 36 : 7) ir greta — žalvarinė žiedinė jvijėlė iš pusapvalės vielos.

Šalia mirusiojo iš dešinės ant dešinio šono paguldytas žirgas — taip pat galva į pietvakarių, lygiagrečiai su mirusiuoju. Jo nugaras nareliai buvo vos 15—16 cm nuo žmogaus dešinės kojos pėdos kaulų.

Kapą suardžiusi duobė gilesnė. Joje dar rasta arklio kaulų.

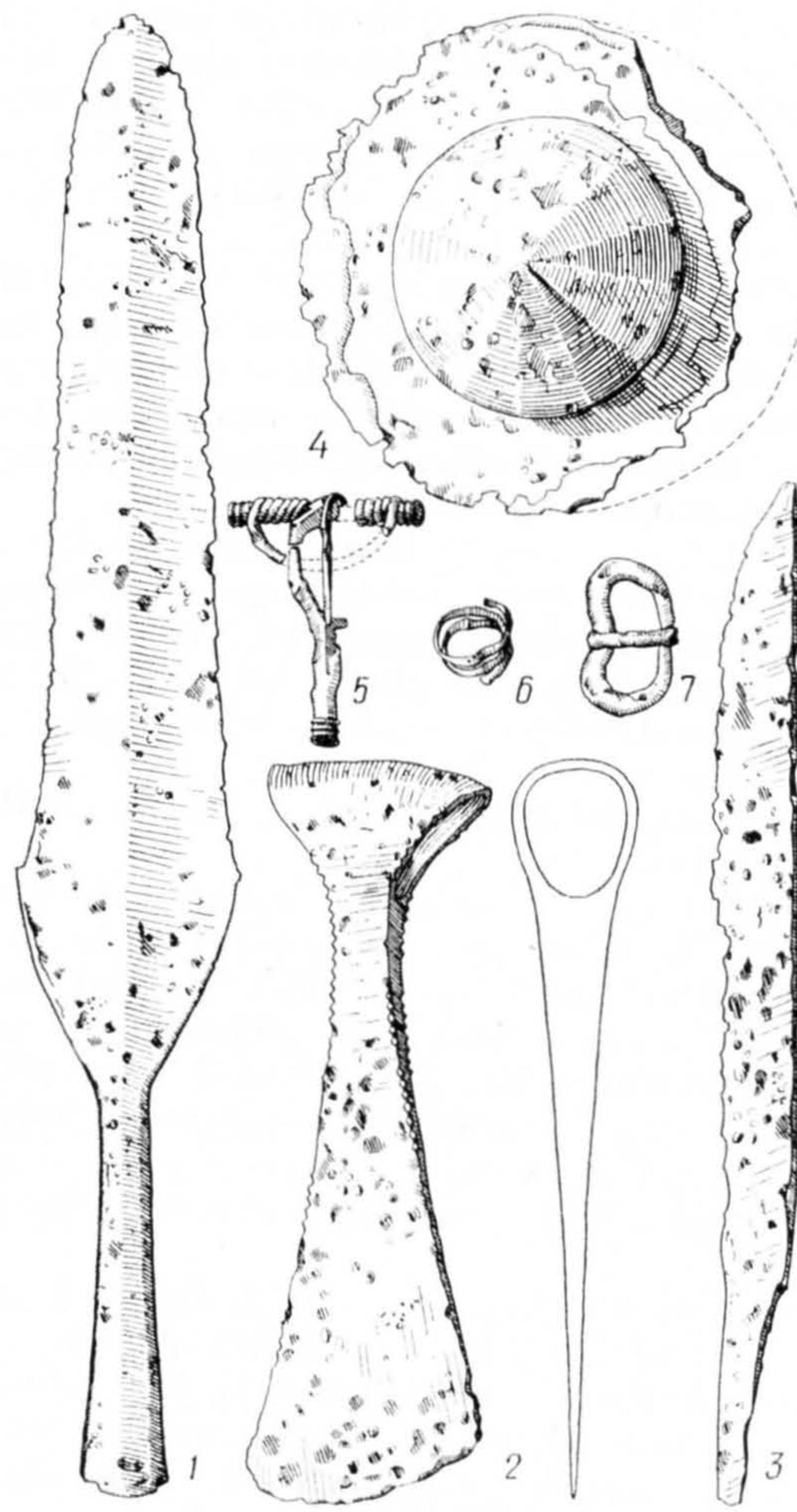
Pilkapis Nr. 2. Jis buvo grupės vakariniame dalyje, prie kalvelės pietinio krašto. Žemės paviršiuje išsiskyrė vos pastebimu pakilimui, kurio šiaurės vakarų pakraštyje buvo matyti keli

akmenys, o rytiniame ir vakariniame pakraštyje — po vieną.

Šioje vietoje ištirtas 9×8 m plotas. Atsidentė pilkapio sampilę juosusio akmenų vainiko liekanos, keli akmenys šiauriniame krašte ir pavieniai — rytiniame bei vakariniame. Vainikas sudėtas iš didelių (nuo 40—60 cm skersmens iki 65—135 cm aukščio) akmenų ir juosė apie 7—7,5 m skersmens sampilę iš smėlio ir žvyro. Po juo pagrinde — buvusiame žemės paviršiuje — rastas plonas smulkių degesių sluoksnelis.

Vaiko kapas. Kiek į šiaurės vakarus nuo centro, ariamo sluoksnio apatinėje dalyje, aptikti apardytini vaiko griaučiai. Vaikas palaidotas sampile iškastoje duobėje galva į pietvakarius, ištiesta ir priglausta prie šono kaire ranka ir smailiu kampu sulenkta ant krūtinės padėta dešine. Kojų kaulų neišliko.

Netoli kaulų rasta iš siauros neornamentuotos žalvarinės juostelės sulenkta apyrankėlė

36 pav. Pilkapio Nr. 1 kapo radiniai: 1 — ietigalis, 2 — kovos kirvis, 3 — peilis, 4 — antskydis, 5 — segė, 6 — jvinis žiedas, 7 — sagtis

3,7 cm skersmens užkeistais galais. Ant krūtinės buvo antra apie 4 cm skersmens apyrankėlė iš tordiruotos žalvarinės vielos (pav. 37).

Suardytas kapas. Kiek j šiaurės rytus nuo centro pilkapio pagrinde išryškėjo ne visai tai-syklinga keturkampė kapo duobė. Jos pietinis kraštas buvo 2,15 m, šiaurinis — 2,25 m ilgio. Rytinis galas 1,75 m, šiaurės vakarų — 1,65 m pločio. Duobės šiaurės vakarų kampus buvo per 2 m nuo akmenų vainiko, o šiaurės rytų kam-pas — per 1,5 m. Duobė užpildyta šviesiu žvyru ir ryškiai išsiskyrė tamsiame pilkapio pagrinde. Ji 1,2 m gylio nuo pilkapio pagrindo.

Ivairiame gylyje rasta pavienių žmogaus kaulų ar jų liekanų: pvz., 2 raktikauliai, pažaliavę nuo žalvarinio papuošalo, greičiausiai — antkaklės.

Kapas visai suardytas, net nepavyko nustatyti, kuria kryptimi palaidotas mirusysis. Jokių daiktų nerasta.

Pilkapis Nr. 3. I šiaurės rytus nuo pilkapio Nr. 2, arčiau kalvos šiaurinio krašto, velenoje buvo matyti vieno didesnio akmens dalis, o 70—80 cm nuo jo į pietvakarių — kito. Vieta lygi, sampilas neišsiskyrė. Norint patikrinti, ar buvo čia pilkapis, prie akmenų ištirtas 10×5,5 m plotas.

Rasta gana tiesi 3 m ilgio akmenų eilė, tarsi pilkapio vainiko liekana. Akmenų viršūnės kiek pasvirusios į pietus, ir atrodo, kad pilkapio sampilas buvo kalvos šiauriniame krašte ir ištisai nuartas. Degesių sluoksnelio, dengusio pilkapio pagrindą, pėdsakų neišliko.

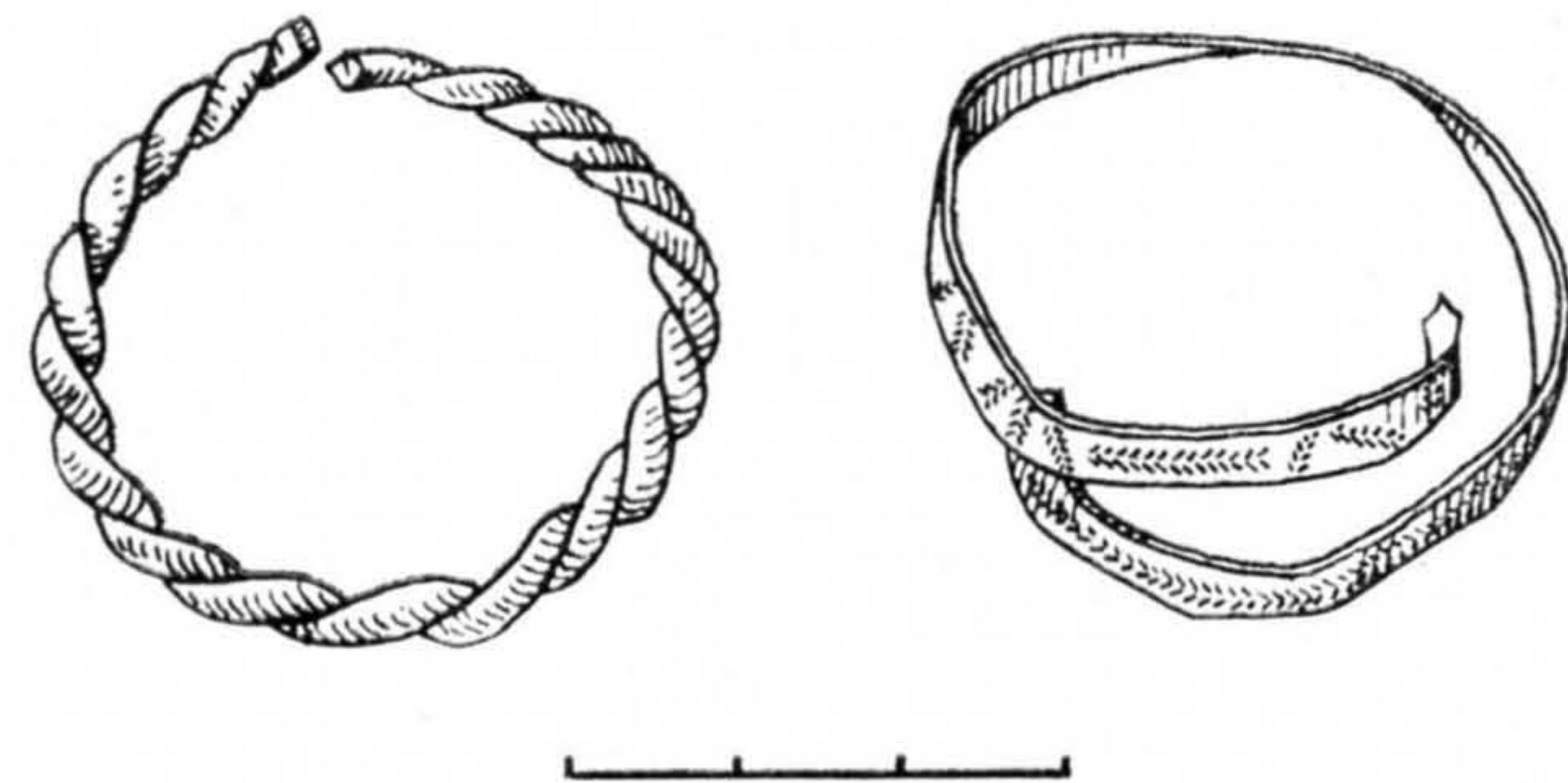
Apie 1,7 m į šiaurę nuo išlikusios akmenų eilės aptikta ne visai taisyklinga keturkampė duobė. Ji iškasta šiaurės rytų — pietvakarių kryptimi, 2,4 m ilgio ir 2 m pločio, 90 cm gylio, neligliu dugnu. Duobėje rasti keli didesni akmenys ir šlaunikaulis.

Atrodo, čia būta kapo, kurį sunaikino kasinėdami mégėjai.

Pilkapis Nr. 4. Kalvos centre prie pietinio krašto, 5—6 m į pietus nuo pilkapio Nr. 5 su „kunigaikščio“ kapu, buvo matyti ryškesni antro stambaus pilkapio pėdsakai — išskleistas apie 15 m skersmens ir 60—70 cm aukščio sampilas, kurio paviršius išvagotas rytų — vakarų kryptimi iki 30 cm gylio vagomis. Vietiniai senesni gyventojai teigė, kad ši pilkapij perkasės J. Šnapštys.

Nukasant sampilą, rasti keli žmogaus kaulai bei jų liekanų. Aptikta ir nedidelių akmenų vainiko fragmentų. Iš akmenų matyti, jog vainikas buvo sudėtas iš 40—60 cm skersmens ir iki 90 cm aukščio akmenų. Jis juosė apie 12—13 m skersmens sampilą, po kuriuo išliko ryškus smulkių degesių sluoksnelis.

Suardytas kapas. Tamsiame pilkapio pagrinde ryškiai išsiskyrė šviesesnė keturkampė dė-

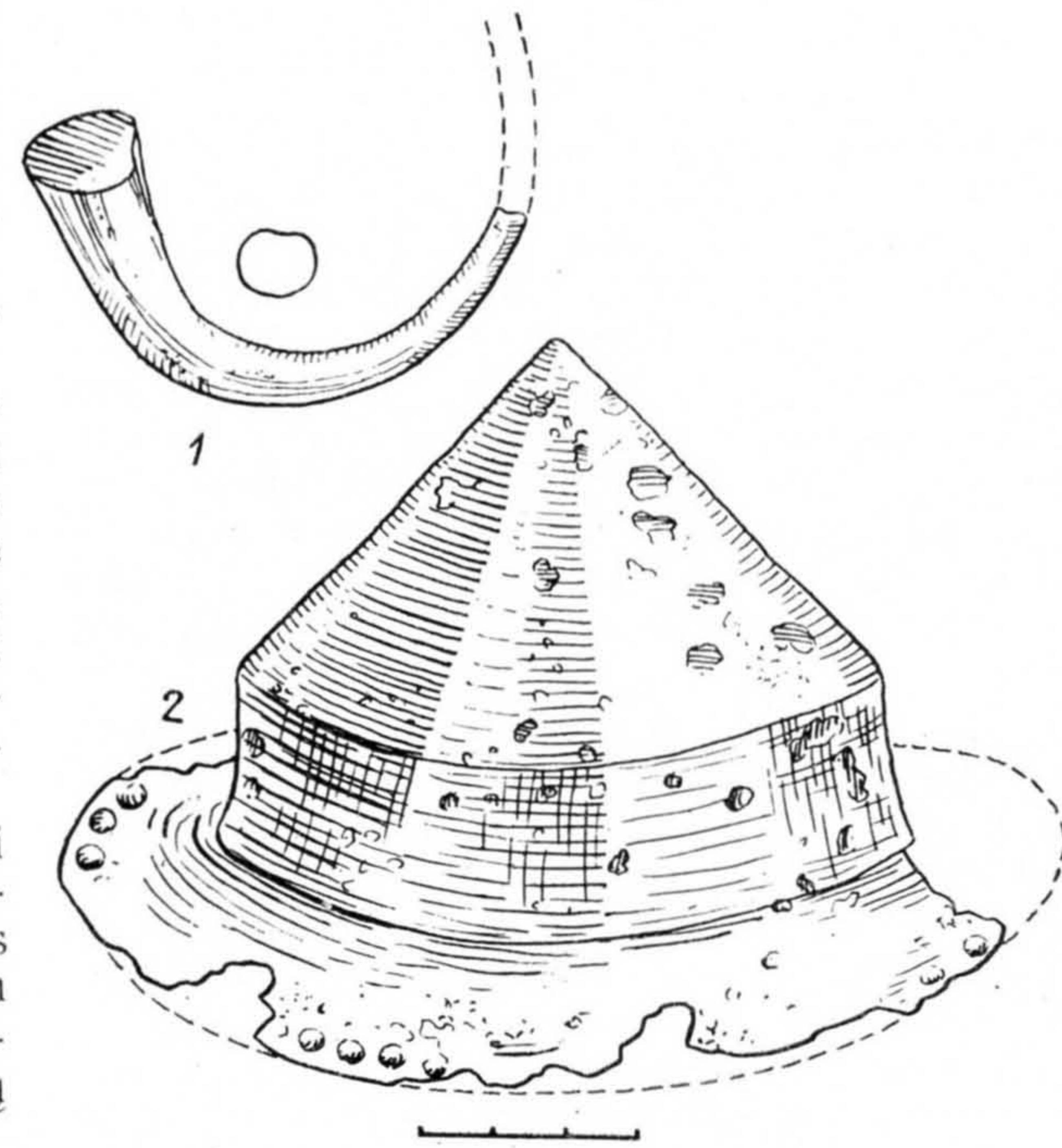
37 pav. Apyrankės iš pilkapio Nr. 2 vaiko kapo

mė — buvusi kapo duobė, iškasta degėsiais išbarstytae pilkapiui skirtame plote. Ji buvo apie 2,85 m ilgio, 1 m pločio rytiniame ir 1,4 m — vakariniame gale. Visą pietinę pusę užima apie 2,3 m ilgio ir 1,6 m pločio vėlesnė duobė, iškasta, matyt, 1910 m. kasinėjant pilkapį. Neperkas-tas liko 40—50 cm pločio šiaurinis kapo duobės kraštas ir panašaus pločio rytinio galo ruožas.

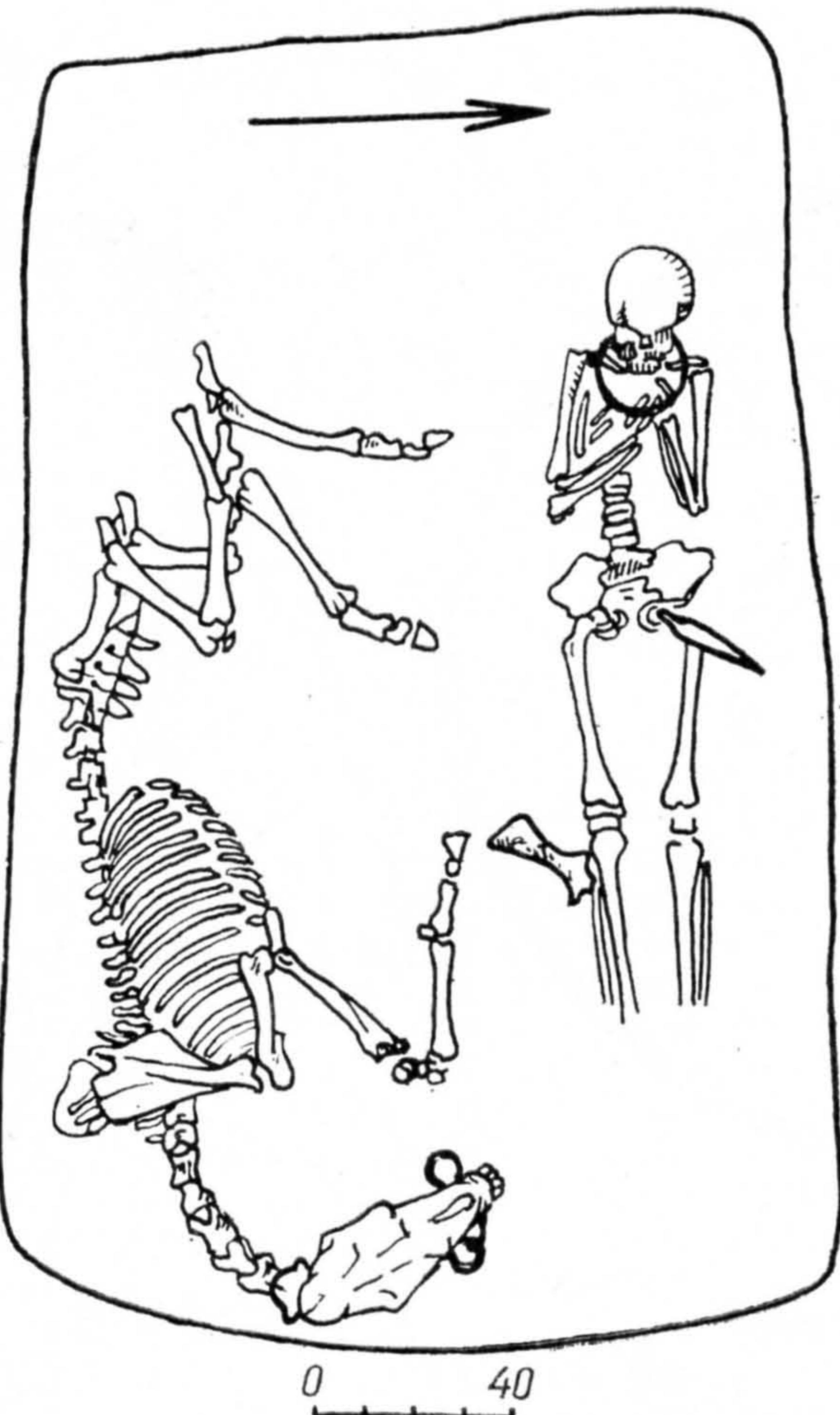
Ivairiose perkastos duobės vietose rasta pavienių suaugusio žmogaus kaulų ir keli gyvulio kaulų fragmentai bei pusė sidabrinės storaga-lės apyrankės (pav. 38 : 1).

1,3 m gylyje nuo pilkapio pagrindo pasiekta kapo duobės dugnas. Jo rytiniame gale, arčiau pietinio kampo, išliko žmogaus blauzdikauliai ir pėdų kaulai. Taigi mirusysis palaidotas galva į vakarus.

Tarp blauzdikaulių, arčiau kairės kojos pėdos kaulų, gulėjo labai sunykęs geležinis 14 cm

38 pav. Pilkapio Nr. 4 radiniai: 1 — apyrankės fragmen-tas, 2 — antskydis

39 pav. Pilkapio Nr. 6 kapas

skersmens antskydis su cilindriniu iškilimu ir kūgine viršune (pav. 38 : 2).

Šalia žmogaus iš kairės, duobės šiauriniame krašte, taip pat galva į vakarus paguldytas žirgas. Jo užpakalio kaulai buvo per 50 cm į šiaurę nuo žmogaus kairės kojos kelio. Kaklas ištetas, kaukolė gulėjo ant kairio šono, priekinė dešinė koja neišlikusi, o kairė sulenkta virš stuburo. Užpakalinė dešinė koja smarkiai sulanksytą ir prispausta prie stuburo ties kryžkauliu, kairė buvo beveik stačia ištiesta aukštyn. Kaulai 8 metų eržilo, kuris 8 cm žemesnis už gretimame pilkapyje su „kunigaikščiu“ palaidotąjį. Prie žirgo kaulų aprangos daiktų nebuvo.

Taigi šalia „kunigaikščio“ gretimame pilkapyje palaidotas karys galva į vakarus; ant jo kojų padėtas skydas ir greta paguldytas žirgas. Jam, matyt, priklausė ir sidabrinė storagalė apyrankė, kurios pusė rasta suardytoje kapo dalyje. Galimas daiktas, iš šio kapo buvo ir J. Šnapščio 1910 m. Lietuvių mokslo draugijai pateiktų daiktų (kirvis, peilis) iš kasinėtų Taurapilio pilkapių.

Pilkapis Nr. 6. Apie 12 m į šiaurės rytus nuo „kunigaikščio“ pilkapiro Nr. 5, kalvos šiauriniame pakraštyje, išsiskyrė vos pastebimas išskleisto pilkapiro sampilas. Nukasus velėną ir ariamą sluoksnį, paaiškėjo, kad sampilas nuartas, neišliko ir pagrindą dengusio degesių sluoksnelio. Tuo tarpu iš vainiko tėra keli pavieniai akmenys rytiniame ir šiauriniame pakraštyje. Todėl buvusio pilkapiro dydis neaiškus. Sampilo skersmuo, atrodo, galėjo siekti 8—9 m.

Maždaug buvusio pilkapiro centre — 1,25 m nuo pietinio akmens į šiaurę ir 2,6 m nuo rytinio krašto akmenų į vakarus aptikta $2,65 \times 2$ m dydžio rytų ir vakarų kryptimi gilyn smarkiai siaurėjanti ir trumpėjanti duobė. 1 m gylyje ji buvo $2,35 \times 1,5$ — $1,6$ m dydžio. Duobėje rasti 2 kapai.

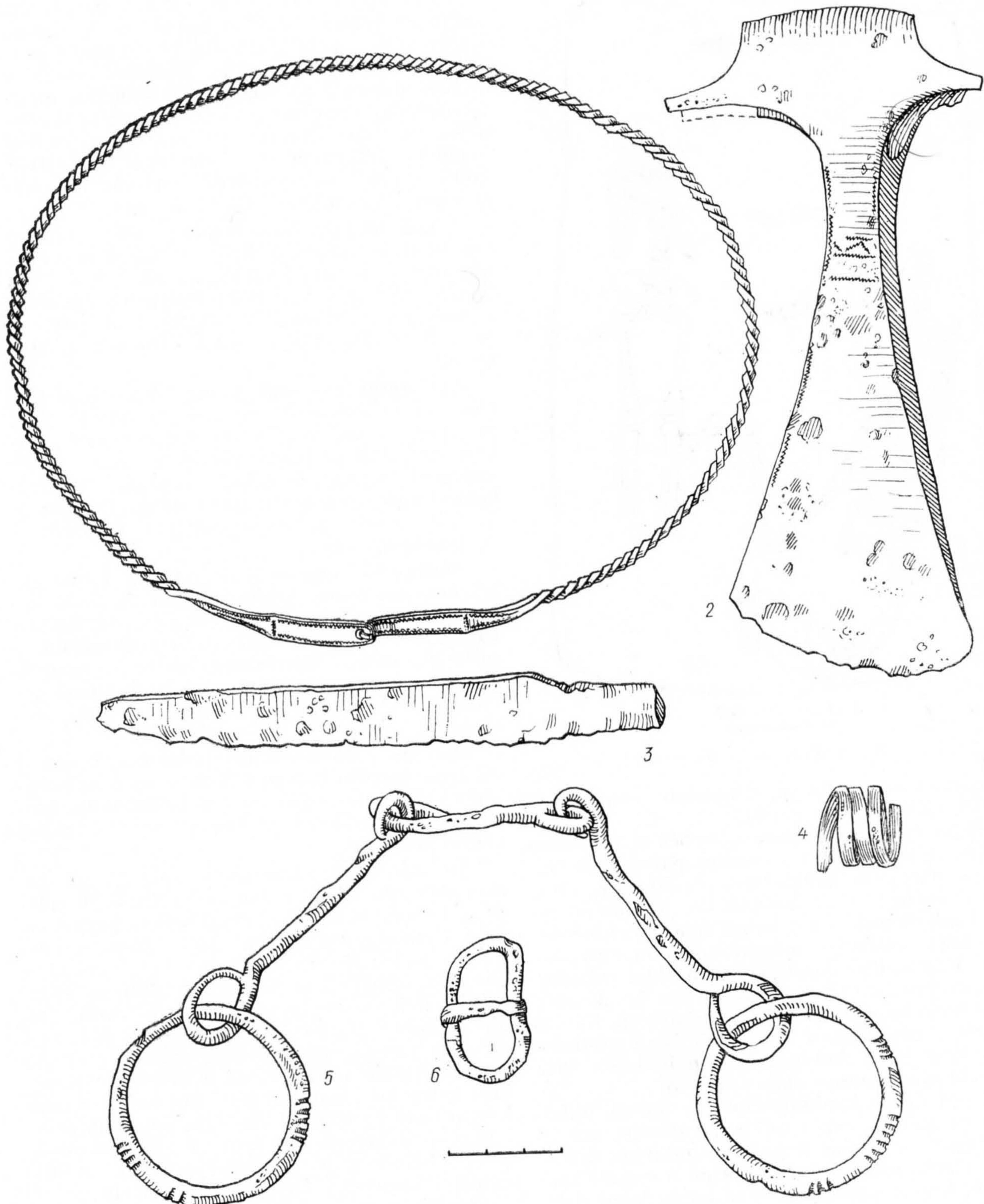
Sudeginto žmogaus kapas. Duobės pietryčiuose 1 m gylyje 70 cm nuo jos rytinio galo, prie pietinio krašto 60×20 cm dydžio rytų—vakarų kryptimi pailgame plotelyje rasta supiltų sudegusių kaulų; degesių ir angliukų nepastebėta. Kaulų fragmentų gana daug, jie sudarė 5—6 cm storio su smėliu maišytą sluoksnį.

Įkapių nerasta.

Nedegintų žmogaus ir žirgo kapas. 1,4 m gylyje nuo nejudinto grunto paviršiaus pasiektais duobės dugnas. Cia 35—40 cm giliau sudegintų kaulų, duobės dugne, aptikti žirgo griauciai, o šalia jų, duobės šiauriniame krašte — žmogaus griauciai (pav. 39). Virš žirgo kaulų žemė gerokai tamsesnė, kai kur pastebėta truputis degesių.

Zmogus palaidotas aukštelinkas, galva į vakarus, smailiu kampu sulenkdomis ir ant krūtinės sudėtomis rankomis. Kaulai smulkūs, blogai išlikę, smulkieji visai sunykę. Atrodo, tai paguglio griauciai.

Ant mirusiojo kaklo uždėta apie 0,5 cm storio tordiruotos vielos sidabrinė antkaklė. Ji maždaug 18,5 cm skersmens, galai išploti, padarytos apie 4 cm ilgio ir 0,7 cm pločio ištęsto rombo formos plokštelių. Vienos gale išlieta skylutė, o kitos galas užlenktas ir sudaro kabliuką (pav. 40 : 1). Prie dešinio peties gulėjo žalvarinė žiedinė žvijelė iš siauros juostelių. Netoli juosmens dešinėje pusėje rasta geležinė ovalinė 4×2 cm dydžio sagtelė (pav. 40 : 6) ir prie jos — sunukusi žalvarinė žiedinė žvijelė. Ant kairio šlauni-kaulio buvo padėtas 17 cm ilgio geležinis peilis įkote ant dubens kaulų (pav. 40 : 3). Prie dešinės kojos kelio gulėjo ornamentuotas 18 cm ilgio geležinis pentinis siauraašmenis kirvis su atsparnėmis penties šonuose (pav. 40 : 2). Jis smarkiai išmaugtas prie penties, ašmenys apie 6,5 cm pločio. Pakraščiai buvo papuošti įmušta zigzaginė linija. 2 tokios linijos kerta kirvio lie menj, o jas jungia tokia pat zigzaginė linija.

40 pav. Pilkapio Nr. 6 radiniai: 1 — antkaklė, 2 — kovos kirvis, 3 — peilis, 4 — ivijinis žiedas, 5 — žąslai, 6 — sagtis

Šalia žmogaus iš dešinės ant dešinio šono paguldytas žirgas galva į rytus, priešinga kryptimi negu žmogus. Žirgo kaukolė truputį aukščiau, pačiame duobės gale. Sprandas kiek išlenktas, nugaros kaulai rēmėsi į pietinį duobės kraštą, o kojos šiek tiek sulenkatos. Priekinės kairės kojos kanopa gulėjo per 11 cm nuo kirvio ašmenų, o užpakalinės — per 17 cm nuo žmogaus dubens kaulų, užpakalinės dešinės kojos kanopa — per 15 cm nuo dešinės rankos žastikaulio. Kaulai 2—2,5 metų 133—134 cm aukščio žirgo.

Po žirgo snukiu gulėjo geležiniai dvinariai žąslai su 5,3 cm skersmens grandimis galuose. Grandys papuoštos skersinių rantelių-jkartelių grupėmis (pav. 40:5). Kartu rasta sunykusi geležinė keturkampė sagtelė.

Pilkapis Nr. 7. Apie 6 m į rytus nuo pilkapiio Nr. 6, kalvos rytiniame gale, prie šiaurės rytų krašto buvo dar vieno suardyto 8—10 m skersmens pilkazio žymės — nedidelis pakilimas.

Pilkazio vietoje ištirtas 10×8 m dydžio plotas pietvakarių ir pietryčių krašte; rasta buvusio akmenų vainiko liekanų. Jam naudoti stambūs — iki 60—75 cm skersmens akmenys. Iš išlikusių vainiko dalių matyti, kad pilkazio sampilas galėjo būti ne visai apskritas — apie 10 m ilgio rytų—vakarų kryptimi ir kiek siauresnis šiaurės—pietų. Sampilo pietryčių ir pietvakarių krašte, prie akmenų vainiko, aptiktas pilkazio pagrindą dengęs degesių sluoksnelis.

Suardytas kapas. Pilkazio centre išryškėjo apie 2,7 m ilgio ir 1,5 m pločio rytiniame bei 1,7 m pločio vakariname gale duobė. Jos centre ir pietiniame krašte vėliau iškasta dar 1 m gilesnė beveik apskrita 1,8—2 m skersmens duobė, kuri užpildyta tamsesne žeme.

Bulviarūsyje ir tarsi neliestoje kapo duobės dalyje įvairiame gylyje rasta žmonių kaulų. 1,3 m gylyje kapo duobės dugne buvo aptikta kiek tamsesnės žemės ir keli kojų pėdų kaulai. Jie rodytų, kad mirusysis palaidotas galva į vakarus.

Vienas mentikaulis buvo pažaliauves nuo žalvarinio papuošalo. Duobėje jokių daiktų nei žirgo kaulų nerasta.

Pilkapis Nr. 8. 6—7 m į pietryčius nuo pilkapiio Nr. 7, kalvos rytiniame gale, pastebėta dar vieno pilkazio žymių — nedidelis pakilimas, ir šiauriniame jo pakraštyje buvo matyti keletas akmenų. Cia ištirtas 10×8 m dydžio plotas. Šiaurės rytų krašte rasta 2 m ilgio vainiko dalis, o kitur pakraščiuose — tik pavienių akmenų. Vainikui naudoti 30—80 cm dydžio akmenys. Pilkazio sampilas galėjo būti apie 7 m skersmens. Pagrindą dengusio degesių sluoksnelio pėdsakų išliko tik šiauriniame pakraštyje arčiau akmenų vainiko.

Pilkazio centre išryškėjo apie 2 m skersmens apskrita duobė — bulviarūsis (?). Ji iškasta kietame akmeningame podiryvyje apie 1 m gylio nuo dabartinio žemės paviršiaus.

Nei kapo duobės pėdsakų, nei žmonių kaulų nerasta. Galimas daiktas, pilkazio sampile buvo sudegintų mirusiuju kapą, kurie sunaikinti kartu su sampiliu.

Laidosena, jkapės ir chronologija. Taigi ištirtos pilkapių ir kapų liekanos rodo, kad šioje grupėje būta beveik vien karių kapų. Kariai laidoti nuo 6—7 iki 10—12 m skersmens pilkapiuose sudidelių akmenų vainikais ir degesių sluoksneliu ant pagrindo, gana didelėse duobėse po sampiliu pilkazio centre, galva į vakarus su ant krūtinės arba juosmens sudėtomis rankomis. Laidosena analogiška kaip ir pilkapyje Nr. 5.

Pilkapiuose Nr. 1, 4 ir 6 (o gal ir Nr. 2 bei 3) vyrai palaidoti su žirgais, kurie guldyti šalia mirusiojo gana įvairiose padėtyse. Vyrau protys ir žirgą guldyti galva į vakarus (pilkapyje Nr. 1 — prie dešinio šono, galva į vakarus, pilkapyje Nr. 4 — prie kairio šono aukštielininkas, galva į vakarus). Tik pilkapyje Nr. 6 žirgas paguldytas galva į rytus. Žirgai laidoti su kuklia apranga arba be jos. Antai pilkapyje Nr. 4, kaip ir Nr. 5, išliko žirgo griauciai be jokių aprangos dirbinių, o pilkapyje Nr. 6 — tik su geležiniais dvinariais žąslais, kurių grandys papuoštos skersinių rantelių grupėmis. Kaip jau minėta, ir vėlesniais šimtmečiais rytų Lietuvoje su mirusiais laidotų žirgų kamanos dažniausiai kuklios.

Taigi pilkapiuose Nr. 1, 4 ir 6 kariai palaidoti su žirgais, kaip ir „kunigaikštis“ pilkapyje Nr. 5, bet be pentinų.

Visi kapai turtingi ginklų. Štai pilkapyje Nr. 1 išliko 45 cm ilgio įmovinis ietigalis su ilga plačia profiliuota plunksna, būdingas V—VI a. (Kazakevičius V., 1979, p. 56—59). Dar 2 įmoviniai ietigaliai iš suardytų, J. Šnapščio kastų kapų (greičiausiai iš pilkazio Nr. 4) 1910 m. pateko į muziejų.

Vyrai ginkluoti kovos kirviais. Antai pilkapyje Nr. 1 prie kario kairės kojos padėtas 23 cm ilgio pentinis siauraašmenis kirvis, kurio šonių briaunos puoštos jkartelėmis. Tokius ornamentuotus pentinius kirvius tyrinėtojai skiria kovos kirviams (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964a, p. 110; 1970, p. 215—219), ir jie yra gana reti (iš rytų Lietuvos dabar žinoma apie 10 (Kazakavicius B., 1981)). Tuo tarpu pilkapyje Nr. 6 prie dešinio blauzdikaulio išliko 18 cm ilgio kovos kirvis su atsparnėmis prie skylės kotui ir ornamentuotu korpusu. Kitą tokį, tik neornamentuotą kirvį 1910 m. rado J. Šnapštys (greičiausiai pilkapyje Nr. 4) (Šnapštis, 1910). Juos tyrinėtojai taip pat skiria ginklams (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964a, p. 110; 1970, p. 215—217),

kurių atsiranda IV a. pabaigos—V a. rytų Lietuvos kapuose (Tautavičius A., 1966, c. 187—188). Nedažnai jų pasitaiko iki pat II tūkstantmečio pradžios (Tautavičius A., 1966, c. 190—191; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 215—217; Tautavičius A., 1978, p. 112).

Kaip ginklai galėjo būti naudojami ir likusieji čia rasti kirviai. Be to, prie ginklų skirtinas ir pilkapyje Nr. 1 aptiktas 32 cm ilgio peilis.

Pilkapiuose Nr. 1, 4 mirusieji palaidoti su skydais, padėtais ant kojų. Dar vienas antskydis į muziejų pateko iš 1910 m. J. Šnapščio kasinėtų pilkapių. Taigi dar bent 3 kariai — „kunigaikščio“ giminaičiai ar draugai — ant šios kalvos buvo palaidoti su skydais.

Vadinasi, mirusieji čia laidoti su žirgais, ietimis, kovos kirviais, peiliais, skydais. Tai turėjo būti turtingi kariai. Bet geriau išlikusio jų nesiotų papuošalų komplekto neturime, nes papuošalai dažniausiai būna galvos ir krūtinės srityje. Tuo tarpu čia tyrinėtuose pilkapiuose daugumoje kapų ši griaučių dalis sunaikinta. Todėl papuošalų išliko nedaug. Antai pilkapyje Nr. 6 karys buvo palaidotas su plona sidabrine tordiruota antkakle plonėjančiais galais, kurie išploti ir vienas baigiasi kabliuku, o kitas — skyline užkabinti. Pilkapyje Nr. 2 išlikę suardytų griaučių pažaliavę raktikauliai leidžia spėti, kad ir šis mirusysis buvo palaidotas su antkakle.

Pilkapyje Nr. 4 rasta pusė storagalės sidabrinės apyrankės, o pilkapyje Nr. 1 — ankstyvoji geležinė lankinė ilgakoje segė bei geležinė ovalinė sagtelė. Antra geležinė ovalinė, kiek igniaužta sagtelė išliko pilkapyje Nr. 6 taip pat prie mirusiojo šono. Jei paminėsime dar 2 žiedines jvijas iš pilkazio Nr. 1, 6, tai ir bus visi išlikę papuošalai. Tačiau pilkapiuose Nr. 1, 2, 4, 7 kai kurie nuo žalvarinių dirbinių pažaliavę rankų ir krūtinės kaulai rodo, kad jvairių papuošalų būta daugiau.

Pilkapyje Nr. 1 rasti ietigalis ir lankinė segė būdingi V a. antrajai pusei—VI a. pradžiai (Åberg N., 1919, p. 120—124). Panašiai V a. turėtų būti datuojamos pilkapyje Nr. 4 aptiktos sidabrinės apyrankės liekanos (Åberg N., 1919, p. 133); pilkapyje Nr. 6 rasta antkaklė datuotina irgi tuo pačiu amžiumi, nes analogiška žalvarinė tordiruota antkaklė su į pailgas plokštėles išplotais galais su kilpele ir kabliuku yra rasta Cegelnės, Švenčionių raj., 1907 m. V. Kaširskio tyrinėtame V a. pilkapyje Nr. 2 (kapas Nr. 2) kartu su juostine trikampio pjūvio apyrankėle (radiniai — VE, inv. Nr. 788 : 17).

Taigi ant vakarinės kalvelės buvusių nedidelę 8 pilkapių grupę reikėtų datuoti V a. antraja puse—VI a. pradžia. Čia aptikti sveiki ir apardytini nedegintų mirusiuju kapai yra vienalaikiai su „kunigaikščio“ kapu. Kadangi jie to paties laikotarpio, tai ir laidosena vienoda (tokia pati

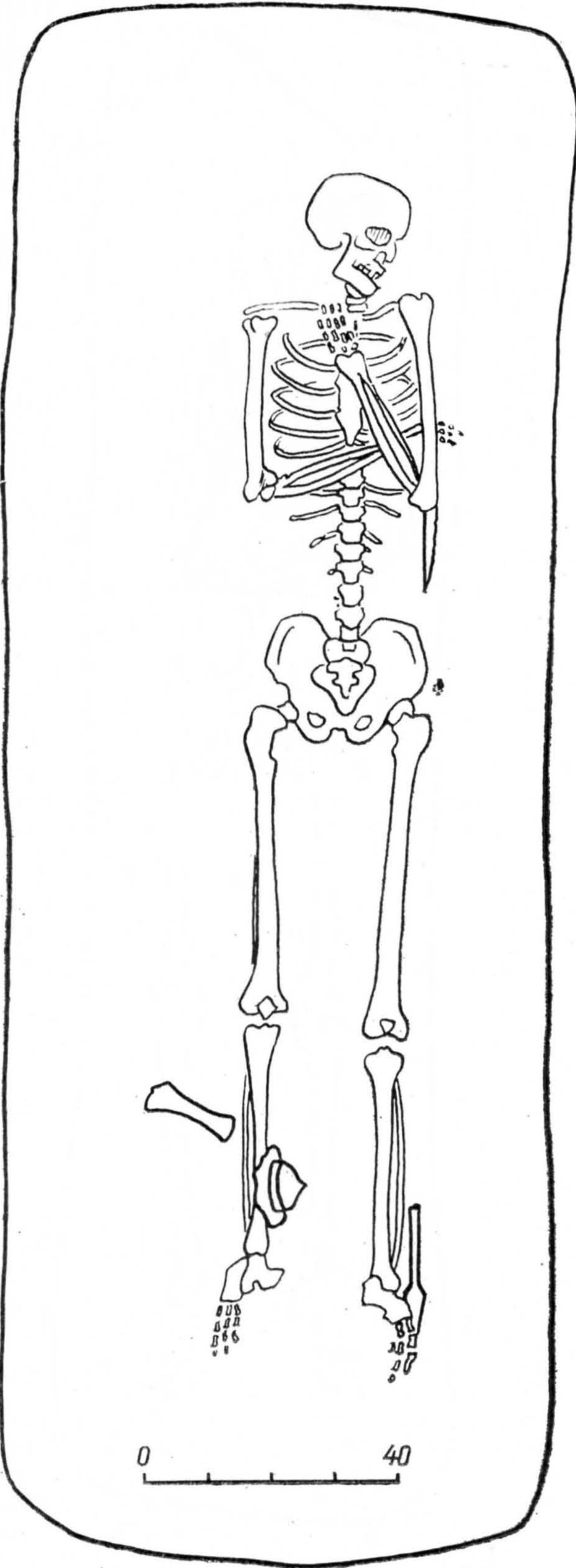
pilkapio struktūra, kapo duobės kryptis, griaučių padėtis kape — galva į vakarus, ant krūtinės ar juosmens sudėtos rankos, panašios, bet kuklesnės jkapės). Šiuo atveju ir pilkapiro Nr. 2 sample rastas vaiko kapas nėra išimtis V—VI a. lietuvių pilkapiuose su nedegintų suaugusių mirusiuju kapais duobėse po sampilu. Pvz., Riklikų pilkapiuose, Anykščių raj., vaikai taip pat palaidoti sample, o suaugusieji — duobėse po sampilu (Tautavičius A., 1970a, p. 55). Pilkapiuose Nr. 1, 6 rasti sudegintų mirusiuju kapai be jkapės sunkiau datuojami. Galima tik spėti, kad jie priklauso VI a., kai ir šioje Lietuvos dalyje ēmė plisti paprotys mirusiuosius laidoti sudegintus. Jau minėtuose Riklikų pilkapiuose su V—VI a. nedegintų mirusiuju kapais taip pat rasti keli sudegintų mirusiuju kapai (Tautavičius A., 1970a, p. 57). Taigi, galimas daiktas, ir Taurapilio pilkapiuose Nr. 1, 2, 6 sudeginti mirusieji palaidoti kiek vėliau.

RYTINĖS PILKAPIŲ GRUPĖS VYRŲ KAPAI

Vakarinės kalvos pilkapiuose rastų karių kapų turtingumas ypač išryškėjo, kai juos lyginame su gretimoje — rytinėje — grupėje aptiktais to paties laikotarpio vyru kapais. Kaip jau minėta, į rytus nuo pirmos grupės, už siauro slėnio yra didelė kalva nuolaidžiais šlaitais, iš šiaurės ir rytų juosiamą Tauragno ežero. Si kalva yra kelių hektarų ploto, prie buvusios Taurapilio ir Sėlos kaimų ribos. Pasakojama, ant šios kalvos buvę daug tokų pat pilkapių.

Kaimui skirstantis į vienkiemius, pilkapynas atsidūrė trijų Taurapilio kaimo valstiečių sklypuose. Pilkipiai pradėti ardyti. Ivairiems ūkio reikalams buvo lupami vainikų akmenys, imti arti sampilai. Vėliau kolūkio traktorių plūgai daugumą jų beveik sulygino su lauku. Bet kadangi žemė labai nederlinga, tai nutarta užsodinti mišku. Miškininkų plūgai giliomis vagomis išvagojo visą lauką. Išliko tik vienas aukščiausioje kalvos vietoje buvęs išskleistas apie 0,8—0,9 m aukščio sampilas, kuris prieš keliolika metų apsodintas berželiais, ir kelių pilkapių akmenų vainikų liekanos. Pastarųjų sampilai nukasti, vainiko viduryje dažnai būdavo matyti duobė. Kai kur lauke išliko pavienių iš vainikų išverstų 40—60 cm skersmens akmenų.

Pasakojama, kad, ardant ir kasinėjant šios grupės pilkapius, buvę rasta žmonių kaulų, kirvių, ietigalių ir kažkokiu žalvarinių dirbinių, bet nė vienas iš šių radinių neišliko ir nepateko į muziejus. 1970 ir 1971 m. čia ištirtos dar pastebimos 7 pilkapių vietas ir, ieškant buvusių pilkapių pėdsakų, jvairose vietose iškasta 10 nevienodo dydžio perkasų. Tik pilkapyje Nr. 9 ir

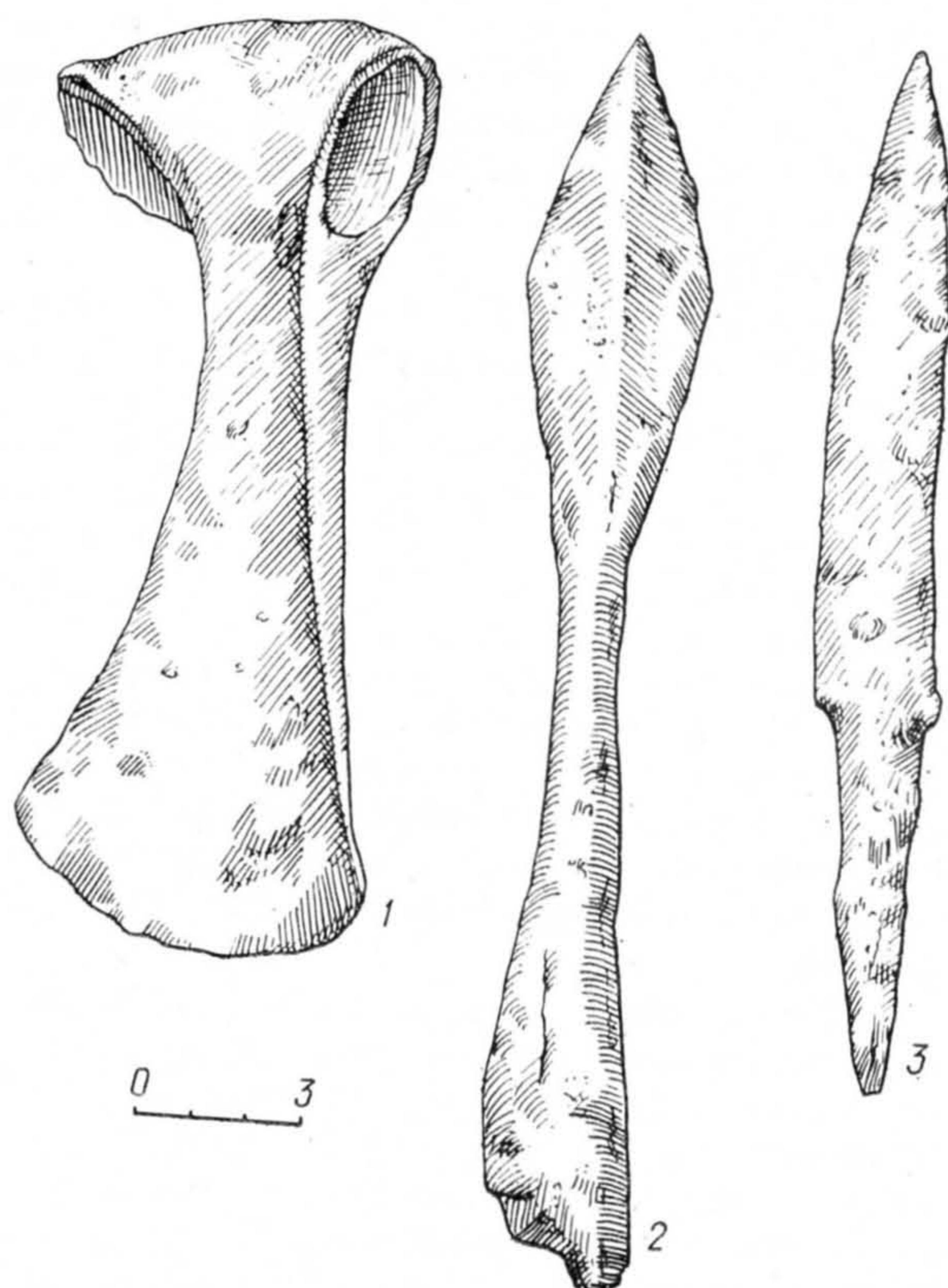

41 pav. Pilkapio Nr. 9 kapas

perkausoje N rasta po nedeginto vyro kapą. Tuo tarpu minėtame geriau išlikusiam pilkapyje aptiki tik sudegintų mirusiųjų kapai be jokapių. Lauke tarp pilkapių rastas apdegės pentinis siauraašmenis kirvis ir nedidelis įmovinis ietigalis bei sudegusių kaulų trupiniai rodyti, kad dalyje kitų pilkapių sampile ar tuo po juo taip pat turėjo būti sudegintų mirusiųjų kapų. Todėl, ardant pilkapius, sunaikinti ir juose buvę kapai.

Pilkapis Nr. 9. Jis buvo vakarinėje kalvos dalyje. Sampilas nukastas ir nuvežtas. Išliko dalis rytinio ir vakarinio krašto akmenų vainiko. Jo viduje žemės paviršius žemesnis negu gretimame lauke. Akmenys rodo, kad vainikas sudėtas iš vienos eilės nuo 35—40 iki 60—80 cm skersmens akmenų ir juosė apie 6 m skersmens sampilą. Šiaurinėje pilkapiro dalyje iškasta nauja $2,9 \times 1,6$ m dydžio keturkampė duobė. Rytiniame pakraštyje prie vainiko akmenų išliko degesių sluoksnelio pėdsakų. Kitur jis nukastas su sampilu ar nuartas.

Vainiko viduje po velėnos sluoksniu išryškėjo tamsesne žeme užpildyta $2,35 \times 0,95$ m dydžio duobė rytų—vakarų kryptimi. Jos rytinis galas buvo per 1,5 m, o vakarinis — per 1,9 m nuo akmenų vainiko. Taigi duobė kasta beveik pilkapiro centre.

42 pav. Pilkapio Nr. 9 kapo radiniai: 1 — kirvis, 2 — ietigalis, 3 — peilis

0,6 m gylyje nuo buvusio pilkapio pagrindo, duobės dugne tamsesnėje žemėje rasti mirusiojo griauciai. Jis palaidotas galva į vakarus. Kairė ranka sulenkta smailiu kampu ir padėta prie dešinio peties, dešinė sulenkta taip pat smailiu kampu, kojos ištiestos, suglaustos (pav. 41).

Po kairės rankos žastikauliu gulėjo geležinis 18 cm ilgio peilis smaigaliu į dubens kaulų pusę (pav. 42 : 3). Prie jo įkotės buvo nedidelė žalvarinė žiedinė įvija. Prie kairio šono rasta padėta ietis, kurios 22 cm ilgio įmovinis ietigalis su ištęsto rombo formos plunksna (pav. 42 : 2) aptiktas šalia kairės kojos pėdos kaulų. Tuo tarpu šalia dešinės kojos gulėjo pentinis siauraašmenis kirvis kotu į galvos pusę (pav. 42 : 1). Pentimi jis rėmėsi į blauzdikaulį; kirvis 18 cm ilgio ir 5,5 cm pločio. Ant kojų buvo padėtas skydas. Išliko nedidelis antskydis.

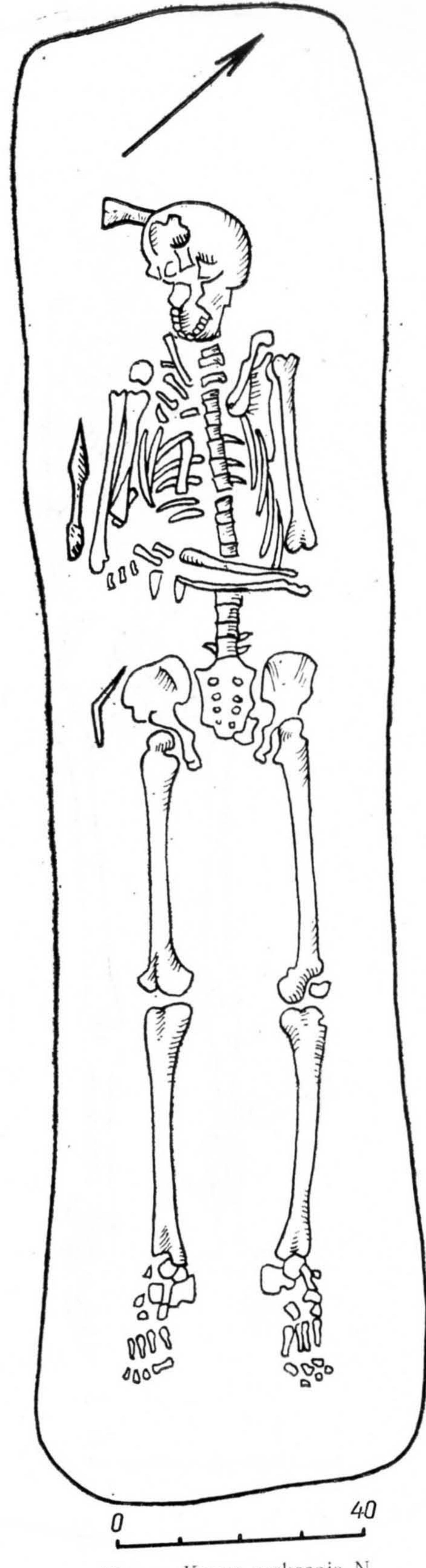
Kapas perkasoje N. Perkasa N iškasta į vakarus nuo išlikusio pilkapio sampilo ir į šiaurės rytus nuo pilkapio Nr. 9. Jos vakarieniamė gale po ariamu sluoksniu išryškėjo $2,6 \times 1$ m dydžio duobė rytų—vakarų kryptimi. Jos pakraščiuose žemė maišyta su degėsiais.

Duobės dugnas 1—1,1 m gylyje nuo dabartino žemės paviršiaus buvo $2,3 \times 0,65$ m dydžio. Dugne, ypač galuose ir pietiniame krašte, gausu tamsios su degėsiais ir puvenomis maišytos žemės. Mirusysis paguldytas galva į vakarus, šiaurės vakarus (285° kryptimi). Kairė ranka sulenkta stačiu kampu, jos pirštų kaulai gulėjo prie dešinės alkūnės. Dešinė sulenkta smailiu kampu, ir jos pirstai atsidūrė pasmakrėje. Kojos ištiestos (pav. 43).

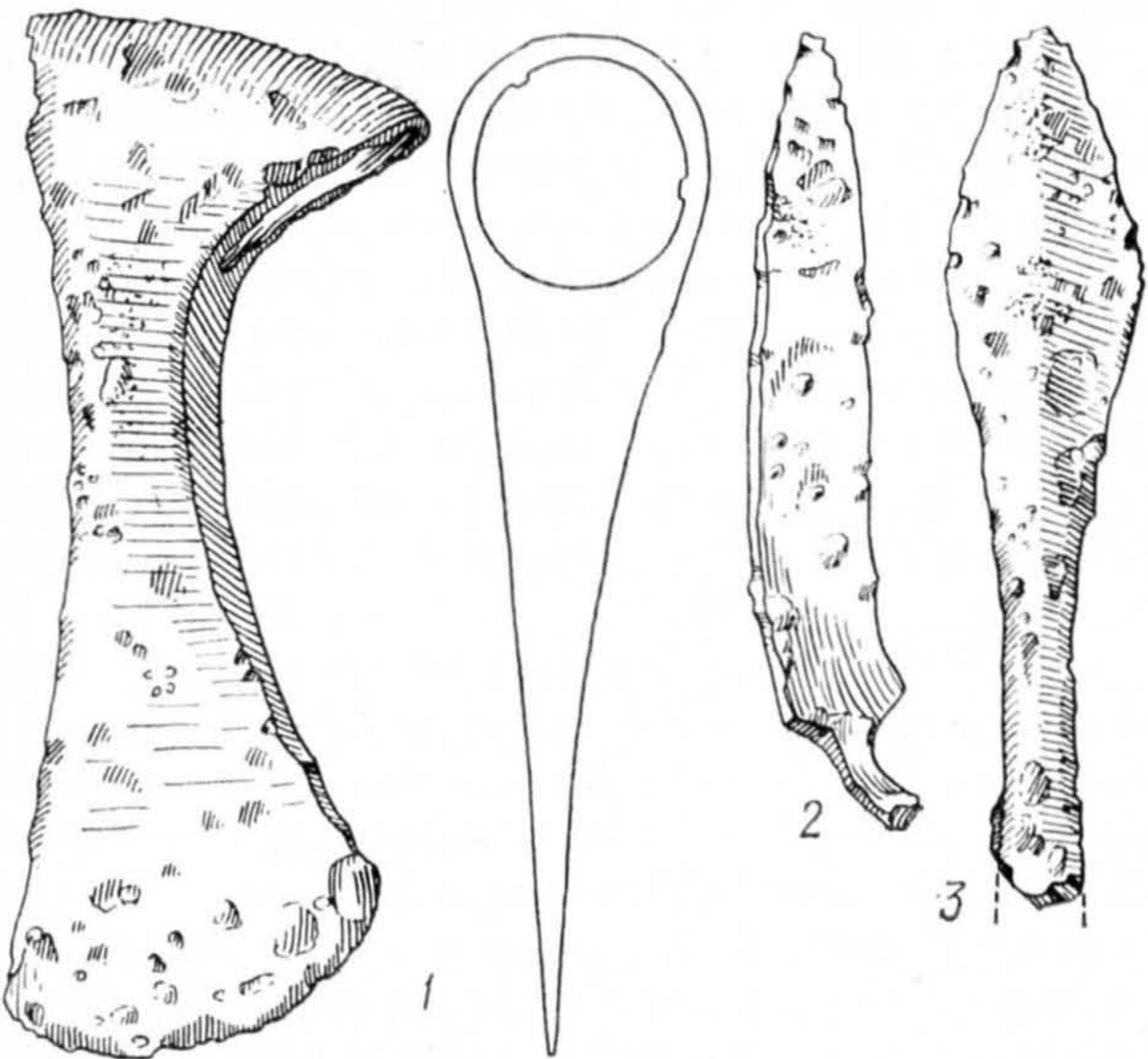
Dešinėje pusėje padėtos negausios įkapės: geležinis pentinis siauraašmenis 17 cm ilgio kirvis 6,5 cm pločio ašmenimis (pav. 44 : 1). Jo ašmenys aptiki po kaukole, kirvakotis turėjo būti ant dešinio peties ar po juo. Prie dešinio šono buvo padėta ietis, kurios 20 cm ilgio ietigalis rombine plunksna (pav. 44 : 3) gulėjo šalia dešinio žastikaulio. Be to, ties juosmeniu iš dešinės buvo geležinis 17 cm ilgio peilis (pav. 44 : 2). Kaklo bei dešinio peties srityje išliko kiek daugiau tamsios sunykusios organinės medžiagos — puvenų, kuriose rasta žalvario kruopelių. Matyt, kaklo bei krūtinės srityje drabužis buvo papuoštas plonyte žalvario vielute ar smulkiomis grandelėmis.

Taigi rytinėje pilkapių grupėje vyrai laidoti mažesniuose pilkapiuose, jiems kastos ir mažesnės duobės. Tačiau laidosena vienoda — laidoti nedeginti, duobėje po sampilu, guldyti galva į vakarus, ant krūtinės sudėtomis rankomis.

Įkapės čia daug kuklesnės. Mirusysis laidomas su prie šono padėta ietimi ir kirviu bei nedideliu peiliu, o kartais ir prie kojos padėtu skydu. Šiuose 2 kapuose beveik nėra papuošalų (tik

43 pav. Kapas perkasoje N

44 pav. Kapo perkasoje N radiniai: 1 — kirvis, 2 — peilis,
3 — ietigalis

pilkapio Nr. 9 kape rasta žalvarinė žiedinė jvija).

Vakarinės ir rytinės pilkapių grupės kapų skirtumai negali būti aiškinami chronologiniu skirtumu. Ir vienoje, ir kitoje grupėje aptinkama tos pačios formos įmenvinių ietigalių su rombine plunksna, tos pačios formos kirvių, antskydis. Taigi ir jie datuotini V a.—VI a. pradžia. Pastebimi skirtumai, matyt, atspindi bendruomenės narių turtinį susiskirstymą. Vakarinėje grupėje yra turtingų karių ir jų vado — „kunigaikščio“ kapas, o rytinėje — eilinių to meto bendruomenės narių kapai.

Galima pridurti, kad rytinės grupės V—VI a. vyru kapai laidosena ir įkapėmis panašūs į ištirtus to paties laikotarpio kitų pilkapynu vyru kapus. Štai, pavyzdžiu, Degsnės—Labotiškių, Molėtų raj., pilkapyne rasti 3 vyrai palaidoti su skydais prie kojų, vienam kartu su skydu padėtas ir kirvis, o kitam — ietis (Tautavičius A., 1972, p. 49). Riklikų, Anykščių raj., pilkapiuose aptikta 10 šio laikotarpio vyru kapų. Jiems įdėtas kirvis, peilis, drabužiai susegti sege, bet nė vieno vyro kape nerasta antkaklių, apyrankių, nė vienos ieties (Tautavičius A., 1970a, p. 57). Diktaruose, Anykščių raj., ištirti 3 V—VI a. vyru kapai. Vyrai palaidoti tik su ietimi ir peiliu (Česnys G., Urbanavičius V., 1978, p. 192). Panašū vaizdą stebime ir gretimoje centrinėje Lietuvos dalyje. Pavyzdžiu, Griniūnuose, Panevėžio raj., V—VI a. kapinyne rasta 13 suaugusių vyru kapų. Iš jų 3 palaidoti be įkapių, o septyniuose rasta po kirvį, kituose — peilis, segė ar smeigtukas. Tik vienas vyras palaidotas su žalvarine apyranke, ir j vieno kapą įdėta ietis (Tautavičius A., 1978a, p. 150—155).

Minėtų vienalaikių ryti Lietuvoje tyrinėtų kapų fone Taurapilio pilkapio Nr. 5 „kunigaikščio“ kapas ir jo palydos kapai vakarinėje pilkapių grupėje aiškiai skiriasi. Mirusieji palaidoti su žirgais (tai seniausi tokie kapai lietuvių pilkapiuose) ir daug ginklų (kalavijas, kovos kirviai, ietys, skydai, kovos peiliai), kapai išsiskiria ir puošnumu (paauksuoti sidabriniai makštų apkalai, sidabrinės paauksuotos sagtys, sidabru puošti pentinų diržai, sidabrinė antkaklė, žiedas, apyrankė). Visa tai rodo turtinį visuomenės susisluoksniaivimą Lietuvoje I tūkstantmečio viduryje.

«КНЯЖЕСКОЕ» ПОГРЕБЕНИЕ КОНЦА V—НАЧАЛА VI в. В ТАУРАПИЛИСЕ

А. ТАУТАВИЧЮС

РЕЗЮМЕ

Приблизительно в 100 км северо-восточнее Вильнюса, на южном берегу озера Таурагнас, находится крупное городище Таурапилис, а в 0,5—0,6 км от него на юго-восток сохранились остатки курганного могильника. В 1970 и 1971 гг. Институт истории АН Литовской ССР и Историко-этнографический музей Литовской ССР исследовали остатки этих курганов, разрушенных в результате хозяйственных работ и любительских раскопок. Курганный могильник составлял две группы: 1) западная на продолговатом небольшом овхолме; 2) восточнее первой за небольшим ов-

рагом на холме площадью в несколько гектаров. В первой группе, судя по рассказам, было более десяти курганов (во время раскопок удалось обнаружить следы восьми), во второй группе находилось несколько десятков курганов, но сохранились следы только шести. На территории памятника в поисках снесенных курганов сделано еще 12 раскопов различной величины, но обнаружено только одно погребение.

Все курганы были с песчаными насыпями, с венцами из крупных камней по краям. Погребения с трупоположением взрослых обна-

ружены в грунтовой яме под насыпью, в насыпи — детское погребение. В первой группе курганного могильника полностью сохранились два мужских погребения и частично два других мужских погребения. В восточной группе также найдены два уцелевших мужских погребения.

В центре западной группы в самом крупном кургане 5 (в диаметре приблизительно 13,5 м) обнаружено богатое — «княжеское» погребение, указывающее на имущественное расслоение общины в середине I тысячелетия н. э.

Курган 5 выделялся положением, величиной, крупными размерами и глубиной погребальной ямы. На глубине 1,6 м от поверхности, на дне ямы длиной 2,6—3,2 и шириной 1,45—1,6 м сохранился скелет 40—50-летнего мужчины. Он похоронен в южной части погребальной ямы головой на запад, со сложенными на груди руками. Тут же обнаружен богатый погребальный инвентарь. Около головы — крупный точильный камень, на правом плече находилась бронзовая арбалетовидная фибула, на одном пальце — спиральный серебряный перстень. На правом боку, частично на груди — железный двухлезвийный меч длиной 91 см в деревянных ножнах, которые, по-видимому, были покрыты кожей и украшены позолоченными серебряными и бронзовыми оковками. По обеим сторонам меча у ножен найдены массивные позолоченные серебряные пряжки и оковки ремня, около рукоятки меча на груди — серебряные оковки рога для питья. С наружной стороны меча лежали бронзовый пинцет, железный нож, маленькая позолоченная серебряная пряжка, другая железная пряжка, украшенная гранатами (алмадинами), два бронзовых спиральных перстня, а под мечом — каменная цилиндрическая бусина-амulet, отделанная позолоченными серебряными оковками. Около тазовой кости с левой стороны найден узколезвийный железный топор. У ног обнаружены две бронзовые шпоры, бронзовые пряжки и оковки ремешка, покрытые серебряной пластинкой, железный умбон и бронзовые гвозди для прикрепления его к щиту, бронзовые пряжка и кольцо, два втульчатых наконечника копий. Рядом у левого бока покойного, в северной части ямы, находился скелет двухлетнего коня, положенного на левый бок, тоже головой на запад, без сбруи.

Часть погребального инвентаря (наконечники копий, умбон, топор, нож, спиральные кольца и бронзовые пряжки, фибула, точильный камень) являются местными изделиями, часто встречающимися в восточнолитовских кур-

гах и других погребальных памятниках балтов. Это, как и погребальный обряд, позволяет утверждать, что здесь похоронен местный житель. Но данное погребение выделяет комплекс импортных вещей: меч в богато украшенных позолоченными серебряными оковками ножнах, три серебряные позолоченные пряжки, окованный серебром рог. Судя по форме и орнаменту, эти вещи, по-видимому, поступили из Придунайских провинций. Шпоры исследователи относят к западнобалтскому типу.

Погребальный инвентарь позволяет датировать погребение из кургана 5 концом V—началом VI в. и считать его захоронением воина, который, по-видимому, являлся вождем — «князем» нескольких племен. По инвентарю это погребение близко известным «княжеским» погребениям конца IV—V вв. прайтияжских племен в Швейцарии (ПНР). Определенный интерес представляет тот факт, что «княжеское» погребение кургана 5 окружали погребения других богатых воинов.

Так, в кургане 6 на дне ямы величиной $2,35 \times 1,5 - 1,6$ м, на глубине 1,4 м сохранился скелет молодого человека, который тоже лежал головой на запад, с руками, сложенными на груди. На шее у него имелась серебряная тордированная гривна с застежкой, около тазовых костей — железный нож и овальная пряжка, у правой ноги — железный узколезвийный орнаментированный боевой топор. Рядом у правого бока покойного головой на восток былложен 2—2,5-летний конь, под головой которого находились удила.

В курганах 1 и 4 сохранилась только часть разрушенных любительскими раскопками погребений.

В кургане 1 в восточном конце погребальной ямы величиной $3 \times 1,6$ м уцелели лишь кости ног человека, похороненного головой на запад, а около них — железный узколезвийный боевой топор, крупный втульчатый наконечник копья и умбон щита, у левого бока покойного найдены длинный нож, овальная пряжка и фрагменты арбалетовидной фибулы, у правого бока покойного лежал конь, тоже головой на запад. Сохранилась только часть его скелета.

В кургане 4 диаметром около 13 м в грунтовой яме величиной $2,85 \times 1 - 1,4$ м на глубине 1,3 м сохранились кости ног человека, похороненного головой на запад, и среди них умбон щита. У левого бока покойного в северной части ямы обнаружен сохранившийся скелет 6-летнего жеребца, положенного ногами вверх. В перекопанной любителями части погребальной ямы обнаружены кости челове-

ка и фрагмент серебряного браслета с утолщенными концами.

Таким образом, похороненного в кургане 5 «князя» окружали захоронения (курганы 1, 4, 6) богатых воинов с конями, боевыми топорами, копьями, щитами, серебряными украшениями. Все эти погребения относятся к концу V—первой половине VI в. и составляют отдельную группу курганов.

Среди остатков восточной группы курганов обнаружены два мужских погребения. В кургане 9 диаметром около 6—6,5 м, в погребальной яме величиной 2,35×0,95 м на глубине 0,6 м обнаружен скелет, лежащий головой на запад, с руками, сложенными на груди. У левого бока покойного найден железный нож и бронзовая спираль, у правой ноги — узколезвийный топор, умбон щита и небольшой втульчатый наконечник копья.

В раскопе N обнаружена погребальная яма

величиной 2,3×0,65 м, на дне которой на глубине 1—1,1 м сохранился скелет мужчины, положенного головой на запад, левая рука которого находится на поясе, правая — на груди. У головы покойного с правой стороны обнаружен железный топор, у плеча сохранился втульчатый наконечник копья, у пояса — нож.

Таким образом, в восточной группе курганов в V—VI вв. в небольших курганах, в значительно меньшего размера погребальных ямах и с более скромным погребальным инвентарем (копье, топор, нож, иногда щит, железная или бронзовая пряжка, перстень), хоронились рядовые члены общины. Такой скромный погребальный инвентарь преобладает в мужских погребениях с трупоположением V—VI вв. в других восточнолитовских курганах (Дегсне, Парайшяй, Рикликай и др.).

VIENAŠMENIŲ KALAVIJŲ ATSIRADIMAS IR RAIDĄ LIETUVOJE

V. KAZAKEVIČIUS

Geležiniai kalavijai yra seni žmonijos ginklai, Europoje pradėti vartoti jau antikiniais laikais. Nuo V—III a. pr. m. e. iki III m. e. amžiaus trumpas dviašmenis kalavijas „gladius“ buvo nepakeičiamas romėnų legionierių ginklas (Мерперт H., 1947, c. 3). Trumpas kalavijas „akinakas“ skitų ginkluotėje tampa vienu iš pagrindinių artimos kovos ginklų IV—III a. pr. m. erą (Мелюкова A. H., 1964, c. 46; Черненко E. B., 1975, c. 163). Už Romos imperijos ribų, „barbarų“ kraštose, paskutiniaisiais amžiais pr. m. e.—I m. e. amžiuje buvo gerai žinomi ilgi kalavijai „spatha“ (Jahn M., 1916, p. 100; Gaerte W., 1929, pav. 109). Ypač plačiai Europoje paplito geležiniai kalavijai, Romos imperijai žlugus (Wagner E., 1969, p. 11). Kaip tik V a. pabaigoje—VI a. pradžioje iš buvusių Romos imperijos provincijų pirmieji importiniai kalavijai pateko ir į Lietuvą (Kulikauskas P., 1959, p. 76, pav. 5; Tautavičius A., 1972a, p. 129—136, pav. 1—8; 1972b, p. 42, 47, pav. 5). Iš baltų genčių pirmosios juos vartoti pradėjo nuo Lietuvos į pietvakarius gyvenusios prūsų gentys. Jausdamos stipresnę Romos imperijos įtaką, kalavijais jos ginklavosi jau mūsų eros pradžioje (Gaerte W., 1929, p. 245). Apie tai užsimena ir romėnų istorikas Kornelijus Tacitas savo darbe „Germanija“. Minėdamas aisčių gentis, jis rašo, kad kalavijus jos vartoja retai, dažniau — vėzdus (Tacitas P. K., 1972, p. 30). Spartesnei prūsų

ginkluotės raidai poveikį darė ir iš pačios Romos imperijos patekė ginklai (Engel C. und La Baume W., 1937, žem. 25; Gaerte W., 1929, pav. 159 : C). Tačiau kalavijai maždaug iki V—VI a. prūsų gentyse laikomi retu ginklu (Gaerte W., 1929, p. 245).

Lietuvių archeologinėje literatūroje apie kalavijus jau rašyta apibendrinančiuose darbuose (LAB, p. 314—315, 419—424; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 186—208), aptarti importiniai (Sadauskaitė I., 1963, p. 91—98; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p. 34—35; Tautavičius A., 1972a, p. 129—136; Kuncienė O., 1972, p. 186—187, 206—210), IX—XII a. Lietuvoje rastiems kalavijams nagrinėti skirtas specialus straipsnis (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 197—226). Iki šiol plačiau dar nerašyta apie V—VIII a. kapų kalavijus, nėra ir atskiro straipsnio apie vienašmenius kalavijus medinėmis be skersinių rankenomis. Ši spraga trukdo pasekti kalavijų raidą Lietuvoje nuo jų atsiradimo iki X—XIII a., kai jie plačiai paplinta.

Rastus I tūkstantmečio vienašmenius kalavijus Lietuvoje pradėta skelbti nuo praėjusio šimtmečio antrosios pusės. Pirmasis apie juos 1888 m. užsiminė vokiečių archeologas O. Tischeris (Tischler O., 1888, p. 134). Kelionika atsiktinai ir kapuose aptiktų kalavijų paskelbta dar iki Didžiojo Tėvynės karo (Szukiewicz W., 1900, lent. 1 : 4; Festschrift, 1905, lent. X : 10, 21;